

РЕСПУБЛИКА МАЪНАВИЯТ ВА МАЪРИФАТ КЕНГАШИ
МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МАФКУРА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ МАРКАЗИ

СУЛТОНМУРОД ОЛИМ

БАЙРАМЛАРИМИЗ

ПРАЗДНИКИ
УЗБЕКИСТАНА

NATIONAL HOLIDAYS
OF UZBEKISTAN

ТОШКЕНТ «МАЪНАВИЯТ» 2008

Байрам нима ўзи?

У қачон пайдо бўлган?

Одамлар, миллатлар, халқлар, давлатлар нима учун йилнинг айрим кунларини махсус байрам қилиб, тантаналар билан нишонлашади?

Байрамлар моҳиятида не сиру синоат, қандай маъно-мазмун, қайси мафкура ётибди?

Мустақил Ўзбекистон байрамлари моҳиятида-чи?

Бизда байрамларнинг қандай турлари мавжуд?

Мустақиллик ва байрамларимиз ўртасидаги боғлиқликлар айнан нималарда кўринади?

Миллий қадриятларимиз таҳлиliga бағишланган кўплаб рисола ва мақолалар муаллифининг қўлингиздаги китобидан шу ва шунга ўхшаш саволларга жавоб топасиз.

Байрамлар таҳлили асосида у сизни талай маънавий-маърифий ва мафкуравий суҳбатларга тортади.

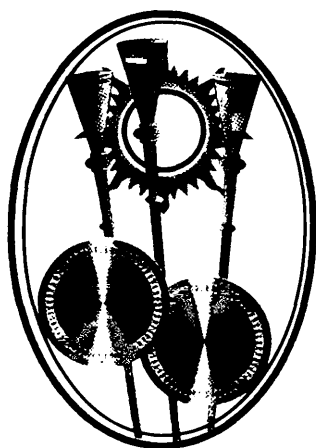
**Масъул муҳаррир — Раҳмон Кўчқор,
филология фанлари номзоди**

О 4702620204 – 2
М 25 (04) – 08

ISBN 978-9943-04-046-5

© «Маънавият», 2008

БАЙРАМЛАРИМИЗ

ИСТИҚЛОЛИЙ ТАСАВВУР

Бизда нима кўп — байрам кўп. Рост, мустақиллик бизга эмин-эркин байрам қилиш имконини берди...

Ўйлаб қарасам, касб тақозоси билан ҳар байрамда бир нарса қоралаб, матбуотда эълон қилган эканман. Ҳар хил чиқишлар. Баъзан ўша байрам тарихи «ковланган», айрим пайт унинг мазмун-моҳияти шарҳланган, гоҳида кайфият ва ҳис-туйғу, шу байрам туғдирган фикр-мулоҳаза ўртага ташланган, байрам баҳонасида мухбир билан суҳбатлашилган кезлар ҳам бўлган...

Лекин кўлингиздаги китобни шунчаки мақолалар тўплами тарзида қабул қилмаслигингизни истардим. Бу чиқишларда байрам ҳақидаги янги — истиқлолий тасаввур яхлит тизим янглиғ акс этган. Уларни бир жойга жамлаш, баҳонада байрамларимиз кўлами ва «жўғрофия»сини, маънавий-маърифий, ғоявий-мафкуравий мазмун-моҳиятини очишга ҳаракат — бирламчи.

Келинг, яхшиси, биргалашиб байрамларимиз ҳақида бир суҳбат қурайлик.

Муаллиф

БИРИНЧИ БОБ

БАЙРАМ БИЛАН БОШЛАНГАН ТАРИХ

ЗАМОН ВА БАЙРАМ

Ўзбекистон Республикаси деб номланган ёш мустақил давлатнинг илк куни қандай бошлангани ёдингизда борми?

Президент Ислон Каримов 1991 йилнинг 31 августида Ўзбекистон Олий Кенгашининг навбатдан ташқари олтинчи сессиясида мамлакатни мустақил деб эълон қилди. Шу куни Олий Кенгашнинг «Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллигини эълон қилиш тўғрисида»ги тарихий қарори қабул бўлди. Шу муҳим ҳужжатнинг иккинчи бандида 1 сентябрь — Ўзбекистон Республикасининг Мустақиллик куни — умумхалқ байрами ва дам олиш куни деб белгиланди.

Шу тариқа озодликка чиққан илк кунимизда мамлакат бўйлаб Истиқлолни тантана қилдик.

Мустақил Ўзбекистоннинг дастлабки қадами байрам билан бошланди.

Бу кун халқимизнинг энг улуғ, энг азиз байрамига айланди.

Лекин байрамларимизга муносабат сал илгарироқ — Истиқлолдан олдинги йилларда ўзгара бошлаган эди.

1990 йили Наврўз кенг нишонланди. Бу қадимий байрамимизнинг амалда қайта тирилиши эди. Президент Ислон Каримов «Наврўз» халқ байрамини ўтказиш яқунлари тўғрисида махсус Фармон чиқариб, бундан кейин ҳар йили 21 мартни умумхалқ байрами — дам олиш куни сифатида нишонлашни эълон қилди.

1991 йили Рамазон ҳайитининг биринчи куни 16 апрелга тўғри келди. Шундан беш кун бурун махсус Фармон чиқарилиб, «Республика фуқароларига 1991 йилнинг 16 апрелида уларнинг хоҳишига мувофиқ ишга чиқмасликка ва корхоналар, муассасалар, ташкилотлар ҳамда хўжаликларнинг маъмурия-

ти ва касаба уюшмалари билан келишилган ҳолда бу кунни кейинчалик ишлаб беришга рухсат этилсин», деб белгиланди.

Эсласак, 1989 йилнинг ўрталаридан фақат байрамлар эмас, умуман, республиканинг кўп муаммоларини мустақил равишда ҳал этишга ҳаракат бошланган эди. Шунинг учун ҳам Ислом Каримов мустақиллик эълон қилинган ўша тарихий олтинчи сессиядаги маърузасида, амалга оширилган ишларга якуний баҳо бериб, жумладан, шундай деган эди: «Биз буларнинг ҳаммасини мустақил равишда ҳал этиб, етилган масалаларни ечишда Иттифоқ идораларидан сезиларли равишда олдин борапмиз. Бу хусусда марказдагиларнинг бирортаси ҳам бизни олқишлаб қабул қилаётгани йўқ. Аксинча, гўё бу — Ўзбекистон Президентининг ўзбошимчалиги деб ҳисоблашди».

Ислом Каримовнинг ана шундай дадил ҳаракатлари мамлакатда мустақилликнинг пишиб-етилишига олиб келди.

Ҳақиқат қиёсда очилади, деган машҳур ақида бор. Истибод йилларида халқимизнинг Рамазон ва Қурбон ҳайитларини қандай нишонланганини бир эслайлик. Одамлар, бари бир, ўша куни янги либосларини кийиб чиқар эди. Лекин масжидда ҳайит намозини ўқиш, мазорларга бориб, яқинлари қабрини зиёрат қилиш қанчалар мушкулот билан амалга оширилган. Боболаримизга эргашиб, масжид ё қабристонга борганимизда милиционерлар иймон-эътиқодли халқни кўйни ҳайдагандек қувганларини қандай унутиш мумкин?!

Аксинча, собиқ Иттифоқ бизни мустамлақа қонига булғаган шўролар ҳокимият тепасига келган кунни, ҳатто, Бухорони бўмбалаб, босиб олган кунни ҳам байрам қилдирди. Индолмадик. Дардимизни ичимизга ютдик. Шунга мажбур эдик.

Мустақил Ўзбекистоннинг бугунги байрамларини бир-бир санайлик. Жами тўққиз умумхалқ байрамининг олтита-си — мутлақ янги давр, яъни Истиқлол маҳсули. Булар — Наврўз, Мустақиллик куни, Ўқитувчилар ва мураббийлар куни, Конституция қабул қилинган кун, Рамазон ва Қурбон ҳайитининг биринчи кунлари.

Байрамларимиздан иккитасининг фақат санаси ўша ўшалигича қолган, холос. Моҳиятан эса улар ҳам янги маъно-мазмун касб этган. Булар Хотин-қизлар куни ҳамда Хотира ва қадрлаш куни.

Демак, амалда Янги йилдан ташқари барча умумхалқ байрамлари — Мустақиллик маҳсули.

Бу нимадан далолат беради?

Дунёқараш, тафаккур, демакки, мафкура ўзгарганидан!

Тўққиз умумхалқ байрамидан учтаси халқаро хусусиятга эга. 1 январни Янги йил сифатида жаҳоннинг жуда катта қисми нишонлайди. Рамазон ва Қурбон ҳайитлари мусулмонлар яшайдиган барча ҳудудларда, Наврўз эса атрофимиздаги талай Шарқ халқлари орасида байрам қилинади.

Яна бир эътиборли жиҳати шундан иборатки, бизда 1997 йилдан Ўқитувчилар ва мураббийлар кунни умумхалқ байрами сифатида нишонлана бошлади. Бу Ўзбекистоннинг буюк келажагини таъминлаётган касб эгаларига давлат эътибори ва халқ ҳурмат-эҳтиромининг юксак белгиси янглиғ қадрли. Бу таълим ислоҳотига давлат нақадар катта аҳамият бераётганидан далолат. Бу бизнинг маънавият ва маърифатга муносабатимизни кўрсатадиган жиҳат. Дарвоқе, бу кунни умумхалқ байрами сифатида нишонлаш ҳам айнан Ўзбекистон Президентининг 1996 йил 9 сентябрида қабул қилинган «Маънавият ва маърифат» жамоатчилик маркази фаолиятини янада такомиллаштириш ва самарадорлигини ошириш тўғрисида»ги Фармони билан жорий этилган.

Мустақиллик байрами ва Наврўзни нишонлашда шунчалар катта тажрибалар тўпландики, биз дунёга байрамларимизни кўз-кўз қила бошладик. Бу билан халқ мустақил давлат қураётгани, тетик руҳи ва баланд кайфиятини кўрсатади. Байрам тантаналари дастурига кирган катта-кичик ҳар бир чиқишда муайян маъно-мазмун яширин, қай бир эзгу гоя илгари сурилади. Мазкур тантаналардаги тажрибалар, шаклланиб бораётган анъаналар бошқа шунга ўхшаш маросимларимизни ўтказишда ҳам қўл келяпти.

Истиқлолдан олдин — 1991 йили Наврўзни нишонлаш арафасида қабул қилинган Президент Фармонидаёқ «ўз-ўзига ишонч руҳи ва миллий ғурурни мустаҳкамлаш», «инсонни улғулаш, миллий ғурурни кўтариш» деган жумлаларга дуч келамиз. Бу бежиз эмас эди.

Байрамлар айнан халқимиз миллий ғурурини тиклаш, қалби ва онгига ўз эрки қайтганини сингдириш, эркин нафас олишига туртки бериш, одамлар руҳиятини кўтариб,

уларни юрт ободлиги, бунёдкорлик, яратувчилик ишларига ундаш вазифасини бажаради. Уларда фуқароларнинг хурсандчилик туйғулари жўш уради, таъбир жоиз бўлса, Истиқлол нашидаси ҳадди аълосида тараннум этилади. Бу халқ қалбида Ўзбекистонимизнинг бугуни ва порлоқ келажагига ишонч туйғуларини уйғотади, кучайтиради.

Турли саналарни тўй қилиш ҳам юртимизда ажойиб анъанага айланди. Масалан, Бухоро ва Хива шаҳарларининг 2500, Термиз, Шаҳрисабз, Қарши шаҳарларининг 2700, Самарқанднинг 2750, Марғилоннинг 2000 йиллик тўйларини олинг.

Бухородаги тантаналарда боболаримиз яратган фиштин эртаклар, яъни асрий обидалар оралаб юриб, ҳамкасбимиз — Германия Федерал ҳукумати Матбуот ва ахборот бошқармаси ташқи алоқалар бўлими бошлигининг муовини доктор Райнхард Шварцер билан танишиб қолдим. Бу серзавқ қаламкаш юртига бориб етгани заҳоти Ўзбекистондан, айниқса, Бухоро ва Хива тўйларидан олган беадад таассуротлари заминидан туғилган ҳис-ҳаяжонларини шеърга солиб, факс орқали йўллабди:

*Кўзларингда ажиб донолик порлар,
Мангу ёғду юрти — эй Ўзбекистон!
Ҳатто, зовур ичра хув қамишзорлар
Буюк зотлар номин шивирлар ҳар он.
Гумбазларинг эса ўпар осмонни —
Лол-ҳайрон қолдириб жумла жаҳонни...*

Бу — бизнинг эмас, ғарблик бир холис меҳмоннинг кўҳна шаҳарларимизнинг йигирма беш асрлик тарихини байрам қилганимиздан олган таассуротлари.

Райнхард Шварцернинг Ўзбекистонимизга меҳри фақат шу шеърда ифодаланган туйғуларидангина иборат эмас. Халқаро маданий алоқалар бўйича йирик мутахассис ва давлат арбобининг Ўзбекистон ва Германия ўртасида дўстона муносабатларни кучайтириш, ўзаро тажриба алмашиш, демократияни янада такомиллаштириш, халқларимиз ўртасида маълумотлар айирбошлашни яхши, замонавий талаблар даражасида йўлга қўйиш борасида амалга ошираётган талай эзгу ишларидан бохабармиз.

У 1997 йилдан кейинги бир неча ташрифи чоғида пой-

тахтимизда сиёсатшунос зиёлилар даврасида бўлиб ўтган ил-мий-амалий семинар ва анжуманларда ташаббускорлик қилди.

Р. Шварцер мамлакатимиздаги демократик ўзгаришлар, кенг кўламдаги ислохотлар жараёнини куюнчаклик билан кузатиб келади. У фарблик сиёсатшунос дўстларимиз орасида юртимиз ва халқимиз ҳаётидаги муҳим воқеа-ҳодисаларга ўз вақтида муносабат-мулоҳазасини билдириб бориши билан ҳам ажралиб туради.

Ўзбекистон Республикасининг Германия Федератив Республикасидаги элчихонаси немис тилида «Цехн гуте яре», яъни «Яхшиликка йўғрилган ўн йил» номи билан Мустақиллигимизнинг ўн йиллигига бағишлаб бир мажалла чоп этди. Райнхард Шварцер шу нашр ҳақида мулоҳазаларини баён этган. Унинг бу фикр-мулоҳазалари «Хуррият» газетасининг 2001 йил 5 – 11 декабрь сониди босилиб чиқди. Унда шундай дейилади: «Мазмуни ва безатилиши жиҳатидан бу мажалла жамоат ишининг ажойиб намунаси ҳисобланади. Бу шунинг учун ҳам янада муҳимки, АҚШда рўй берган фожиали воқеалардан кейин жаҳон жамоатчилигининг Марказий Осиё ва Ўзбекистонга диққат-эътибори ниҳоятда ошиб кетди. Халқаро терроризмга қарши курашда биз ҳаммамиз озодлик тарафида турамыз».

Шу мулоҳазалардан ҳам маълум бўладики, юртимизда нима кўп — байрам кўп. Бу — яхшилик аломати.

Байрамларимизни эса умумлаштириб, қуйидаги турларга ажратиш мумкин:

1. Умумхалқ байрамлари (ишланмайдиган кунлар):

1 январь — Янги йил;

8 март — Хотин-қизлар куни;

21 март — Наврўз байрами;

9 май — Хотира ва қадрлаш куни;

1 сентябрь — Мустақиллик куни;

1 октябрь — Ўқитувчилар ва мураббийлар куни;

8 декабрь — Конституция куни.

Рўза ҳайити (Ийд ул-Фитр) диний байрамининг биринчи куни;

Қурбон ҳайити (Ийд ул-Адҳа) диний байрамининг биринчи куни.

(Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Меҳнат Кодекси. 131-модда).

2. Касб байрамлари:

14 январь — Ватан ҳимоячилари куни;

27 июнь — Матбуот ва оммавий ахборот воситалари ходимлари куни;

25 октябрь — Ўзбекистон Республикаси ички ишлар идоралари ходимлари куни;

Ноябрь ойининг иккинчи якшанбаси — Тиббиёт ходимлари куни.

3. Мухим сиёсий саналар:

2 март — Ўзбекистон Республикаси Бирлашган Миллатлар Ташкилотига аъзо бўлган кун (1992);

2 июль — Ўзбекистон Республикасининг Давлат герби қабул қилинган кун (1992);

31 август — Қатағон қурбонларини ёд этиш куни;

21 октябрь — «Давлат тили ҳақида»ги Қонун қабул қилинган кун (1989);

18 ноябрь — Ўзбекистон Республикаси Давлат байроғи қабул қилинган кун (1991).

10 декабрь — Ўзбекистон Республикаси Давлат мадҳияси қабул қилинган кун (1992).

ИККИНЧИ БОБ

УМУМХАЛҚ БАЙРАМЛАРИ

1 ЯНВАРЬ — ЯНГИ ЙИЛ БАЙРАМИ

ЙИЛ ЯНГИЛАНГАН КУН

1. *Ўзгарган мазмун*

Лотин тилида «январ» деган сўз бор. У, асли, *эшик* деган маънони беради. Шеърятда уни *кириш*, *дарича*, ҳатто, *дахлиз* маъносида ҳам ишлатишган. «Январь» сўзининг ҳам шунга алоқаси бор. Чунки бу айнан Янус деган қадимий итальян «худо»си номидан олинган. Уни Қуёш айланиши, чиқиши ва ботиши, эшиклар ва дарвозалар, бошланиш ва тугаш, йил ва вақт ҳомийси деб билганлар. Уни ҳам ёш, ҳам қари ҳолда тасаввур этишган. Унга ҳам ўтмиш, ҳам келажак эгаси деб қаралган.

Рим шаҳрида унга атаб қаср қуришган. Унинг икки қарама-қарши томонидаги дарвозаси тинчлик-осойишталик маҳалларида ёпиқ турар, уруш пайтларида эса очиб қўйилар эди. Йилнинг биринчи ойини «Январь» деб шу «худо»нинг номи билан аташган.

Шу тариқа европача йил ойларининг биринчиси январь тарзида ҳозиргача ишлатиб келинади (Бу ҳақда *қаранг*: Латинско-русский словарь. М., 1976, с. 563).

Шундай тушунчалар бўладики, улар бир халқ тилидан иккинчисига кўчади. Лекин бунда ўша тушунчанинг келиб чиқиши, кўп маънолари, ҳатто, асл маъноси ўтмаслиги мумкин. Чунки ҳеч қачон бир сўз иккинчи тилга ўз тилида англаган барча маънолари билан кўчмайди. Масалан, арабча «байт» сўзини биз — ўзбеклар фақат истилоҳий мазмунда, яъни икки мисрадан иборат шеъринг банд маъносидаги атама дебгина тушунамиз. Ҳолбуки, арабларнинг ўзида «байт» — *уй* дегани. Шунга ўхшатиб, икки мисрали бандни ҳам *байт* дейишган. Бироқ биз учун бунинг унчалик аҳамияти йўқ. Чунки уйни ҳеч қачон *байт* демаймиз. *Байтуллоҳ* (Оллоҳ-

нинг уйи, яъни Каъба), *байт ул-ҳарам* (Каъба) бирикмаларини ишлатамиз, лекин бунда айна сўз алоҳида *уй* деган маъно англатиши ҳаёлимизга ҳам келмайди.

Шунга ўхшаш биз учун *январь* сўзи ҳам фақат европача календардаги биринчи ойнинг номи, холос. Унинг тарихий, диний маънолари, илмий тил билан айтганда, этимологияси бирламчи аҳамиятга эга эмас. Чунки бугун биз — мусулмонларда европача календарь ойлари ғирт дунёвий тушунчалар сифатида қабул қилинади.

Жорий йил ҳисоби бизда ҳам амалда. Бу йил ҳисоби эса 1 январдан бошланади. Аслида, 1 январь айнан Исо пайғамбарнинг туғилган куни сифатида йил боши тарзида танланган. Биринчидан, исломда Исога ҳам пайғамбарлардан бири сифатида қаралади. Иккинчидан, биз учун 1 январнинг Исо Масих таваллуд куни билан боғлиқлиги — иккиламчи ҳодиса. Учинчидан, насронийларнинг янги йилни кутиб олиши билан бизнинг Янги йилни нишонлашимиз ўртасидаги асосий фарқ — уларда бу байрам ҳам дунёвий, ҳам диний маъно-мазмунга эга. Биз учун эса у фақат дунёвий мазмун-моҳият касб этади.

Шунинг учун ҳам Янги йил — чинакам миллий байрамларимиздан бирига айланиб улгурган.

2. Президент арчаси

«Савоб» сўзи тилимизда азалдан бор. Лекин айнан Истиқлол замонида у тамоман қайта жонланди. Айрича маъно-моҳият касб этди. Ўзининг ҳақиқий маъносига эга бўлди. Инсонийлик, саховат ва меҳр мезонига айланди.

Юртбошимизнинг: **«Савоб ишни ҳар куни қилиш керак, савоб ишни ҳар ким қилиши керак»**, — деган сўзлари замонамизнинг шиори янглиғ жаранглаяпти. Ҳар қандай эзгу шиор ҳаётга татбиқ этилганда, амалиётга айлангандагина чинакам қадр топади, одамларни ўзига тортади.

Сирасини айтганда, «Президент арчаси» тушунчаси ҳам — ана шу янги замон меваси.

Мана, бир неча йилдан бери мамлакатимиз пойтахтидаги «Туркистон» саройида, Қорақалпоғистон Республикаси

ва барча вилоятлар марказларида анъанавий Президент ар-
часи бўлиб ўтяпти.

Президент арчаси моҳиятан халқимизга хос саховат, му-
рувват, меҳр-оқибат ифодасига айланган. Ўзбекистон раҳба-
ри болалар уйлари, меҳрибонлик уйлари тарбияланувчилари,
кам таъминланган, кўп болали оилалар фарзандлари учун
бепул арча байрами ўтказди. Иштирокчиларга зиёфат бери-
лади, Янги йил совғалари улашилади.

Энди хаёлан бир муддат ўзимизни болалар орасида кўрайлик.

...«Президент арчасига борамиз!» — деган қувонч дилла-
римизни жунбушга келтирганига бир неча кун бўлган. Шу
дақиқани ҳаприқиб кутганмиз. Ораста либосларимизни ки-
йиб, «Туркистон» саройига автобус карвонида етиб келамиз.
Ҳамманинг кайфияти аъло. Саройга кираверишдаёқ байрам
бошланиб кетади. Қорбобо биз билан бирга, шундоқ ёнги-
намизда юрибди. У бизнинг топқирлигимизни синайди. Ҳар
биримиз тезроқ жавоб бериш учун қўл кўтариб талпинамиз.
Ахир, тўғри топганга ютуқ бор-да...

Айтайлик, 1999 йил кириб келди. Ана, пойтахтдаги 30-
меҳрибонлик уйининг бир боласи Президент арчасида ўрта-
га қўйилган энг катта совринни — нақд уч ярим кило кела-
диган қуёнчани ютиб олди-я. 1999 йил — қуён йили эди-да.
Лекин гап унда эмас. Ўша қуён шоколаддан ясалган, энди у
шоколадга роса тўяди-да. Маза!

Томошаларнинг қолган қисми ичкарида давом этади.
Болалар ўзбек халқ эртақларида учратган қаҳрамонларининг
барини шу ердан топади. Шеър кўшиққа, кўшиқ куйга ула-
ниб кетаверади. Воқеалар бири биридан келиб чиқади. Улар
ниҳоятда қизиқарли, таъсирчан. Болалар адолат ва адолат-
сизлик курашида саҳна қаҳрамонлари билан бирга бевосита
қатнашади ҳам. Охири, орзу рўёбга чиқади. Қорбобо топила-
ди. Дўстлик ғолиб келади.

Президент арчаси бирдан ёришади. Арчада эса конверт.
Очиб ўқишса, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ис-
лом Каримовнинг болаларга юборган байрам табриги!..

Болаларнинг табрик жаранглаётгандаги ҳолати, қувон-
чини айтмайсизми? Бундай кезларда ҳар қандай мурғак юрак-
да ажиб бир инсоний тор чертилади. Кўрсатилаётган меҳр

ёш кўнгилда ҳам меҳр уйғотади. Одамга, ҳаётга, Ватанга, халққа меҳр шундан бошланади. Бу меҳр зум ўтмай фахр туйғусига айланади. Шундай замон, шундай Ватан, шундай халқ фарзанди бўлганингдан ич-ичингдан фахрланасан. Бу сенга куч бағишлайди, яшашга, яратишга, бунинг учун тезроқ улғайишга иштиёқ ҳиссини жўш урдиради...

Мамлакат бўйича ҳар йили жами ўн тўрт-ўн беш минг бола Президент арчасида иштирок этади, уларга совғалар улашилади.

Миллий давлатнинг анъаналари ҳам, яшаш тарзи ҳам миллий руҳдан қувват олиши тайин. Мамлакатда амалга оширилаётган аҳолини ижтимоий ҳимоялаш сиёсати, талай хайрия тadbирлари, жамики савоб ишлар моҳиятан ота-боболаримиз ўғитларини эсдан чиқармаганимиздан далолат беради. Саховат, ҳиммат — ҳар қандай одам учун юксак бурч: ҳам фарз, ҳам қарз!

Жумладан, 2007 йилнинг «Ижтимоий ҳимоя йили», 2008 йилнинг «Ёшлар йили» деб аталиши моҳиятида ҳам шу инсоний фазилат ётибди.

8 МАРТ — ХОТИН-ҚИЗЛАР КУНИ

СУЯНЧИҚЛАРИМИЗ

1. Тарих ва бугун

Тарих — оқар сув. Сув эски замонларнинг кўп жиҳатлари — хусусиятларини ҳам ўзи билан бирга оқизиб кетади.

Байрамларга муносабат ҳам шундай.

1991 йил 31 августда Мустақиллик эълон қилинди. Кўп ўтмай, 1992 йил бошланади. Янги давлат ўзининг мустақил байрамлар сиёсатини ҳам тезда тайин этиши керак эди. Бунинг учун етти ўлчаб, бир кесиш, собиқ байрамларнинг қайсиларидан батамом воз кечиш, қайсиларини қолдириш, қолдирганда унинг мазмун-моҳиятини қай тарзда ўзгартириб, ислоҳ қилиш масалаларини ҳал этиш жуда муҳим эди.

Янги йил байрам сифатида қолиши аниқ эди. Хўш, 8 март-чи?

8 мартни нишонлаш тарихига назар ташлайдиган бўлсак, у, асли, шўро мафкурасига хизмат қилдирилган бир байрам

эди. Бу байрам, бир томони, немис коммунист аёли — Клара Цеткин номи билан ҳам боғлиқ.

Бироқ мустақил Ўзбекистонда уни ана шу шўро мафкура-раси таъсиридан мутлақ холи бир байрам тарзида нишонлаш мумкин-ку! Ахир, аҳолининг ярмидан кўпроғи хотин-қизлар бўлса. Халқимизнинг тийнатида (менталитетида) аёлларни эъозлашдек юксак қадрият мавжуд бўлса. Фақат энди бу байрамни эски мафкура таъсиридан мутлақ мосуво бир ҳолатга келтириш лозим, вассалом.

Шундай қилинди ҳам.

Шўро бу санани халқаро байрам тарзида нишонлаган. Биз шу номдаги «халқаро» деган сўздан воз кечдик. Шу тариқа у ўзимизнинг байрамимиз бўлди-қолди. Чунки оналаримиз, аёлларимиз, опа-сингилларимизни, қизларимизни қадрлаш, махсус бир кунни уларни эъозлаш байрамига айлантириш ҳар тарафлама демократик жамият барпо этишдек эзгу мақсадларимизга тўла мос келади.

Муҳтарам Президентимиз томонидан 1997 йил «Инсон манфаатлари йили», 1998 йил «Оила йили», 1999 йил «Аёллар йили», 2000 йил «Соғлом авлод йили», 2001 йил «Она ва бола йили», 2002 йил «Қарияларни қадрлаш йили», 2003 йил «Обод маҳалла йили», 2004 йил «Меҳр-мурувват йили», 2005 йил «Сиҳат-саломатлик йили», 2006 йил «Ҳомийлар ва шифокорлар йили» ва 2007 йил «Ижтимоий ҳимоя йили», 2008 йил «Ёшлар йили» деб эълон қилинишида ҳам шу эзгу мақсад ўз аксини топган.

2. Ҳажми ёхуд она мулозамати

Оллоҳ таолонинг ҳар бир мусулмон бандасига буюргани, аркони исломдаги беш фарздан бири — имкон топилса, ҳаж зиёратига бориш. Тангрининг марҳамати билан мустақил Ўзбекистонимизнинг минг-минглаб мўмин-мусулмонларига ҳаж сафари насиб этди. 1992 йилдан эътиборан зиёратчилар Тошкентдан тўппа-тўғри Саудияга ҳаво кемасида учади. Бунинг нақадар бахт эканини ҳис қилиш учун бир неча йил бурунги замонлар ҳаж рухсати илинжида Масковнинг не-не эшикларидан ранг саргайтиришларни ёдга олишнинг ўзи кифоя.

Ёки даҳо шоиримиз — Алишер Навоийнинг буюк армонларини эсланг. Ёш адабиётшунос Туйғун Холматовнинг «Оила ва жамият» газетаси 1992 йилги 24-сонида босилган «Навоий ҳажга борганми?» сарлавҳали мақоласини ўқиган бўлсангиз, хабарингиз борки, бобокалонимиз Маккайи мукаррама ва Мадинайи мунавварани ўз бағрига олган Ҳижоз водийси орзусини асарларида куйлай-куйлай, армон билан ўтдилар бу дунёдан.

Одамзод Худо инъом этган ақлу заковатини тараққий эттириб, қаранг, ана шу беш асрлик давр мобайнида неча куну неча ойлаб, баъзан, ҳатто, йиллаб пою пиёда, оту туяларда кечилган ҳаж йўлини бор-йўғи бир неча соатда учиб ўтиш имконига эришибди.

Ҳар қанча учқичлар яратилгани билан, бугун ҳамма ҳам ҳажга боравериш шароитига эга эмас. Аммо оналари ҳали ҳаёт диндошларимиз ҳозирча ҳажга боролмаганликлари учун кўп ҳам армон қилавермасинлар.

Нега дейсизми?

Чунки...

Навоийнинг Абдурахмон Жомий, Фаридиддин Аттор тазкираларидан таржималар ва айрим тўлдиришлар асосида яратилган «Насойим ул-муҳаббат мин шамойим ул-футувват» отлиқ тазкира китобларида бир ибратли воқеа баёни борки, уни эсга олиб қўйиш фойдадан холи бўлмас...

Навоий шайх ул-ислом Абдуллоҳ Ансорийга таяниб, мана бундай ҳикоя қиладилар: «Исмоил Даббос дедиким: «Ҳаж ният қилиб, борурда Шерозга етиштим. Бир масжидга кирдим. Шайх Мўъминни кўрдумки, ўлтуруб, хирқасини (тўннини) ямайду эрди. Салом қилдим ва ўлтурдим. Мендан сўрадиким:

— Не ниятинг бор?

Дедим:

— Ҳаж ниятим бор.

Деди:

— Онанг бор?

Дедим:

— Бор.

Деди:

— Ёниб (орқага қайтиб), анинг мулозаматиға (хизматиға) бор. Бу сўз манга хуш келмас эрди. Деди:

— Тўлғонасен?.. Мен эллик ҳаж қилибмен — бош яланг, оёқ яланг ва зоду (ёлғизу) ҳамроҳсиз. Борчасини сенга бердим. Сен онанг кўнглининг шодлиғини манга бер!»

...Изоҳга ҳожат бўлмаса керак. Оллоҳга етишиш фалсафасини теран англаган буюк суфий Шайх Мўмин Шерозийнинг — умрида эллик бор (бу — айтишгагина осон!) «бош яланг, оёқ яланг, ёлғиз ва ҳамроҳсиз» ҳаж қилган бир зотнинг ана шу жамики ҳажлари савобини она кўнглининг шодлиғига алмаштиришга тайёр тургани замирида олам-олам маъно ётибди!

Биз ана шундай миллий тарбиявий манбаларимиз, гўзал удумларимиздан айри тушганимиз учун бугун миллатдошларимиз орасида баъзан онасини ҳақорат қилганларни, волидасига бир коса овқатни ҳам раво кўрмайдиганларни, ҳатто, онайи зорига мушт ё пичоқ кўтарганларни ҳам учратамиз.

Илоҳо, энди булар тарих бўлиб қолсин!..

Пайгамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломнинг: «Жаннат оналарнинг оёғи остидадур», — деган муборак ҳадисларини ҳазрат Абдураҳмон Жомий форсийда шеърга солганларида ва уни пирларидан руҳсат сўраб, ҳазрат Алишер Навоий туркийга ўтказганларида нафақат Расулulloҳ руҳи поклари, балки, бир йўла волидаи муҳтарамалари руҳларидан ҳам шодлик умидвори бўлган бўлсалар, ажаб эмас.

Расулulloҳнинг муборак каломлари Навоий қаламлари кучи билан тилимизда шундай жаранглайди:

*Оналарнинг аёғи остидадур
Равзайи жаннату жинон боғи.
Равза боғи висолин истар эсанг,
Бўл онанинг аёғи туфроғи.*

Хуллас, ҳаётликларида оналаримизнинг оёқлари гардини кўзларга тўтиё қилиб суртсак ҳам — кам!

3. Аёллар таърифи

Навоийни Худо ўзбекнинг айтиладиган ҳамма гапини дунёга айтиб кетиш учун яратган. Буни муболаға деб тушунманг.

Қайси мавзу, қандай масала бўлмасин, шоир ижодига мурожаат қилсангиз, нимадир, кўпинча ўта муҳим жавобни топасиз.

2001 йилни муҳтарам Президентимиз «Она ва бола йили» деб эълон қилдилар. Оналар ҳақида ҳам, болалар тўғрисида ҳам, аҳтимол, ҳали бирон-бир ўзбек қаламкаши Навоийдан ўтқариб сўз айтмаган бўлса керак.

«Маҳбуб ул-қулуб»нинг 37-фасли махсус аёллар ҳақида ва унга «Кадхудолик (оиладорлик) сифати ва хотунлар зикрида» деб сарлавҳа қўйилган.

Хотин-қизлар куни талқинида бу бой маънавий меросимизга бирров мурожаат қилиш ҳам хайрли, ҳам фойдали.

Шоир йигитга муносиб қиз тушишини катта давлат деб ҳисоблайди. Чунки, халқда таъсирчан қилиб айтиб қўйилганидек, эрни эр қиладиган ҳам, қаро ер қиладиган ҳам — хотин. Ахир: «Уйнинг оройиши андин ва уйлукнинг (эрнинг) осойиши андин».

Хотин чиройли бўлса, кўнгилга хушлик энади. Қобилиятли, салоҳиятли бўлса-ку — жоннинг роҳати. Оқила бўлса, ҳаёт бундан куч олади, турмушда интизом, тартиб ва саранжомлик ўрнатилади.

Хўш, шундай аёл пешонангга ёзилган бўлса, нақадар катта бахтга эга эканингни ҳис қиласанми? «Бу навъ жуфт кишига қовушса, балки мундоқ комгорлик (бахт) иликка тушса (қўлга кирса), ниҳоний ғаму меҳнатда ҳамроз ва ҳамдаминг бўлғай ва махфий ва пинҳон дарду машаққатда дам-соз ва маҳраминг бўлғай».

Рост, дунёда маҳрамингдан азизроқ дўст топиш амри маҳол. Чунки бошқа ҳеч бир кимсанинг манфаатлари эру хотин манфаатларичалик ўзаро уйғун келмайди. Бахт — ўртада, фарзанд — ўртада, мулк — ўртада, умр — ўртада, ғаму шодлик ҳам — ўртада... Қариганда эрга хотини ва хотинга эричалик дастёр топиларми?

«Рўзгордин (ҳаётдан) ҳар жафо етса, анисинг (дўстинг) ул ва чархи даввордин ҳар ибтило келса, жалисинг (ёрдамчинг) ул».

Танаси бошқа дард билмас, деган халқ мақоли бор. Бироқ бу дунёда аёлингизчалик сизга ачинадиган кимса йўқ:

«Кўнглунг ғамидин ул ғамнок ва баданинг заъф малолати-дин ул ҳалок».

Муаллиф, гарчи ўзи ҳаётда турмуш қурмаган, унинг ёш замондоши Заҳириддин Муҳаммад Бобур сўзлари билан айтганда, «ўғулу қиз ва аҳлу аёл йўқ, оламини тавре фард (ёлғиз) ва жарийда (бўйдоқ) ўтқар»ган бўлса ҳам, ҳеч қачон оила қуриб яшаш суннатига қарши бўлмаган, ўзи ҳам шундай оилада тарбия кўрган.

Лекин...

Беш қўл баробар эмас. Навоий бу дунёда ёмон хотинлар борлигини, улардан эрлари ва оилаларига не бало тошлари ёғилишини ҳам унутмайди.

«Носоз жуфт эвга (уйга) муҳлик (ҳалок қилувчи) мараздур ошкор ва нуҳуфт (яширин). Салита (беҳаё) бўлса, кўнгул андин ранжа ва қабиҳа (ярамас) бўлса, рўҳга андин шиканжа (азоб). Ямон тиллик бўлса, абушқа (эр) кўнгли андин яролиғ, ямон ишлиғ бўлса, эрга андин юз қаролиқ. Майхўра (ичувчи) бўлса, уйдин ободлиғ бартараф, бадкора (бузуқи) бўлса, уй андин байт ут-талаф (расвогарчиликка айланган)».

Болалар тарбияси қадим замонлардан буён оила, кўпроқ оналар ва мактаб зиммасида бўлиб келган. «Маҳбуб ул-қулуб»-нинг 18-фасли айнан «Дабиристон (мактаб) аҳли зикрида» деб аталади.

Муаллимнинг иши одамнинг, одам тугул, девнинг ҳам қўлидан келадиган иш эмас, дейди Навоий. Чунки, ўрни келса, бир болакай ҳар қандай кучли кишини ҳам довдиратиб қўяди. Аммо муаллим қанча болага таълим-тарбия беради!

Шунинг учун ҳам устознинг шогирдда ҳаққи жуда кўп. Подшоҳлик даражасига етган бўлса ҳам, киши муаллимига қуллуқ айлаб, таъзим қилса, арзийди.

Шундан кейин Навоий таълим-тарбиянинг аҳамиятини юксак даражага кўтариб баҳолайди: «Шогирд агар шайх ул-ислом, агар қозидур, агар устод андин розидур, Тенгри розидур».

Шоирнинг муаллимлар ҳақидаги машҳур байти шу сўзларга боғлаб келтирилган:

*Ҳақ йўлинда ким санга бир ҳарф ўқутмиш ранж ила,
Айламак бўлмас адо онинг ҳақин юз ганж ила.*

Булар шоирнинг оналар ва болалар билан боғлиқ мулоҳазаларидан бир чимдим, холос. Бобокалонимизнинг ҳар бир байти бир ҳикмат эканига амин бўлмай иложингиз йўқ.

21 МАРТ — НАВРЎЗ БАЙРАМИ

НАВРЎЗНИНГ ЯНГИ УМРИ

1. Тўрт нуқтанинг бири

Наврўз қандай байрам, унинг тарихи, истибдод замонларида бу миллий қадриятимизга қанақа ҳужумлар бўлганини санаб ўтириш шарт эмас.

Лекин шуни таъкидлаш лозимки, кўп минг йиллик ўтмиши давомида у юртимизда ҳеч қачон ҳозирги даражада кенг миқёсда умумхалқ байрами сифатида нишонланган эмас.

Мустабидлик тузуми камситган қадриятларимизнинг дастлаб қайта тикланганларидан бири ҳам — Наврўз.

Ҳолбуки, жорий этилишига кўра, Наврўзнинг сиёсатга, мафкурага, динга бевосита алоқаси йўқ эди. У — соф табиат байрами. Шу билан бирга, у шарқона, ўта миллий байрам. Айнан ана шу — миллий бўлгани учун ҳам эски тузум ва унинг ҳукмрон мафкураси уни чеклади. Чунки у сиёсат мустамлака миллатларнинг эркин равнақ топишини сира-сира истамас эди. Наврўзга ҳужум моҳиятан миллатга ҳужум эди. Шундай даврлар ҳам бўлдики, динга қарши кураш байроғи остида билиб-билмай Наврўзда халқ пиширган сумалагу ҳалим қозонларини тўнтариб ташлаган раҳбарлар ҳам топилди.

Бироқ халқ — халқ-да. У собиқ тузум даврида ҳам Наврўзни байрам қилаверди. Фақат энди бу давлат миқёсида қўллаб-қувватланмади, ҳар ким уни ўз-ўзича, тазйиқ бўлган маҳалларда, ҳатто, яширинча нишонлади.

Наврўзнинг табиатга боғлиқлиги шундаки, бир йилда кун ва туннинг ўзаро нисбати билан боғлиқ тўрт нуқта бўлса, шунинг биринчиси — Наврўз. Бу кун билан туннинг ўзаро тенг келган маҳалини нишонлаш. 21 мартда айнан бир кеча-кундузнинг нақд 12 соати — ёруғ, қолган 12 соати — қоронғи бўлади. Бу баҳорий эътидол (яъни тенгкунлик) дейилади.

Наврўздан эътиборан энди куннинг ҳиссаси ортиб, туннинг ҳиссаси қисқариб бораверади. Бу жараён то 21 июнгача давом этади. Бунда энди кун — энг узун, тун — энг қисқа бўлиб қолади.

21 сентябрга бориб яна кун билан тун тенглашади. Бу кузги эътидол дейилади. Бунинг Наврўздан фарқи шундаки, энди ҳар куни туннинг ҳиссаси ошиб, куннинг улуши камайиб бораверади.

21 декабрда йилнинг энг узун кечаси ва куннинг энг қисқаси бўлади.

Ҳозир одамлар турмуш ташвишлари, техника воситалари билан кўпроқ банд бўлиб, табиатнинг бундай эврилишларига анча бефарқ бўлиб қолган.

Наврўзнинг умумхалқ байрамига айлантирилиши одамларни табиат билан уйғун бўлиб яшашга ундайди. Ҳар ким ўз юртининг табиатига меҳр қўяди. Ўз юрти табиатига меҳр эса Ватанга муҳаббатни янада мустаҳкамлайди. Табиат уйғонишини, янги йилнинг киришини бунчалар тантана билан нишонлаш, албатта, киши кайфиятини кўтариб юборади.

Кўтаринки кайфият одамнинг яшашга иштиёқини, завқини оширади, ҳаётга муносабатини фаоллаштиради, яратувчилик ишқини жўш урдиради.

Наврўзни ана шундай қудратга эга байрам деб биламиз.

2. «Бўйи бирла сочи тенг» келинчак

Навоийнинг «Муҳокамат ул-луғатайн» асарида «менг» сўзига мисол тариқасида бир байт келтирилади: «Ва ҳусн таърифиди алуғроқ холғаким, турклар «менг» от қўюптурлар, алар (*форсизабонлар — С. О.*) от қўймайдурлар. Турк бу таърифни бу навъ адо қилибдурким, байт:

*Анингким, ол энгинда менг яратти,
Бўйи бирла сочини тенг яратти».*

Устоз адабиётшунос, Ўзбекистон Республикаси фан арбоби, профессор Натан Маллаев «Ўзбек адабиёти тарихи» (1976) дарслигида XIV аср ўзбек шоири Хоразмийнинг «Му-

ҳаббатнома» деган асари ҳақида гапириб, «Муҳокамат ул-луғатайн»да келтирилган ана шу байтнинг гўзаллигини таърифлайди-да: «Бу мисраларни Навоий «Муҳаббатнома»дан олганми ёки уларни ашулаларда эшитганми — буни билмаймиз»¹, — деб ёзади.

Чиндан ҳам, Навоий бу байтни қаердан олган экан?

Байт — «Муҳаббатнома»нинг олтинчи қўшмисраси. Шоир кеча ва кундузни бир чиройли қиз ё келинчак каби тасаввур қилиб, унинг қизил юзида менг — катта хол яратди, лекин бўйи билан сочини тенг яратди, дейди. Бундаги қизил юз («ол энг») ва «бўй» рамзан — кундузни, «менг» ва «соч» — кечани билдиради. Демак, Худо кундуз билан кечани тенг қилиб яратди, дейилмоқчи. Умуман олганда, йил давомида жами кундузлар билан жами кечалар йиғиндиси ўзаро тенг-да.

«Бўйи бирла сочини тенг яратти» — туркий шеъриятда Хоразмийнинг соҳир қалами қўшган топилма. Навоий эса адабиёт, хусусан, туркий шеъриятдаги «йилт» этган бирор нимарсани ҳам имкон қадар кўздан қочирмагани аниқ. Ахир, Шарқда шоирлар биргина гўзал ифода учун ҳам улкан олқиш олган, катта шухрат топган-да. Кейин ўша бадий топилдиқ шу шеъриятнинг мулкига айланган, бошқа шоирлар ундан фойдаланган. Фақат унга нимадир янгилик қўшибгина ишлатиш шарт бўлган.

Навоий ғазалларидан биридаги мана бу байтда тун-кун тенглиги бўй билан сочининг баробарлигига қиёс қилинади:

*Васл аро кўрдум, тенг эмиш бўйию сочи,
Тун-кун тенг экан, зоҳир ўлур бўлди чу Наврўз.*

Бу ерда Хоразмий байтидаги гўзал ташбиҳдан ижодий фойдаланилгани кўриниб турибди. Демак, Навоий «Муҳокамат ул-луғатайн»даги байтни шу асарнинг ўзидан олган бўлиши керак, дейишга асос бор.

Бундан ҳам муҳим далиллар мавжуд.

Навоий «Фарҳод ва Ширин»ининг хоқон ўғли — Фарҳод

¹ Н. Маллаев. Ўзбек адабиёти тарихи. Тошкент, 1976, 239-бет.

учун йилнинг тўрт фаслига мослаб қурдирган қасрлар таърифига бағишланган 17-боби шундай бошланади:

*Ҳамал таҳвили эткач меҳр гулчеҳр,
Очар юз гул замона кўргач ул меҳр.*

*Қилур машишотайи сунъ ошкоро,
Аруси даҳрнинг ҳусниға оро.*

*Қилур тун бирла зулфу кун била энг,
Этар лекин бўйи бирла сочин тенг.*

Мазмуни: «Гул юзли Куёш ҳамал буржиги кирганда замона у Куёшни кўргач, юз гул очади (ҳам «юзи гулдай очилади», ҳам «юзта гул очилади» — С. О.), яратиш пардозчиси эса замона келини ҳусниға оро беради, тундан соч, кундан чеҳра ясайди, лекин сочи билан бўйини тенг қилади, яъни баҳор бошланиб, гуллар очилади, замона гўзаллашади, кечакундуз баробар бўлади» (Порсо Шамсиев баёни).

Демак, Навоий «Муҳокамат ул-луғатайн»да келтирилган байтни «Муҳаббатнома»дан олгангина эмас, «Фарҳод ва Ширин» да ундан бевосита таъсирланиб қалам сурган. Лекин энди мазмун ўзга муайянлик ва тасвир ўзга гўзаллик касб этган. Навоий айнан Наврўзни — кеча билан кундузнинг баб-баробар келадиган пайтини кўзда тутган. Унда Наврўз «аруси даҳр», яъни «дунё келинчаги» деб таърифланади. Илк баҳор билан келинчак ўртасида ажиб бир уйғунлик бор.

Наврўз — фақат йилнинг эмас, баҳорнинг ҳам бошланиши. Бизда баҳор фаслининг бошланиши 1 мартдан эмас, 21 мартдан ҳисоб қилинган. Хоразмийда дунёда кеча ва кундузнинг умумий тенглиги айтилган эди. Лекин бу Худонинг Ерда ҳаёт пайдо қилиши ҳақидаги байтлар сирасида келганлигидан унда Наврўзга ҳам рамзий ишора йўқ эмас. Чунки ўша байтдан кейин ўқиймиз:

*Қаро тупроқдин сунбул тўратти,
Тиканлар орасинда гул тўратти.*

Қора тупроқдан сунбул униб чиқиши, тиканлар орасида гул пайдо бўлиши ҳам баҳордан дарак. Энди Навоийнинг ўша байтдан кейинги қўшмисрасига қулоқ тутайлик:

*Рутубат еткуруб ҳар сори ёғин,
Тар айлаб қатрадин гуллар димоғин.*

Демак, ёмғир ёғиши билан гуллар димоғи ҳўл бўлади. Байтдаги «қатра» тимсолининг ҳам «Муҳаббатнома»га ворисийлиги бор. Чунки Хоразмийнинг ўша байтдан олдинги қўшмисрасида «қатра» тилга олинган эди:

*Ҳаво узра берур шунқорға қуни,
Тўлун ойдек қилур бир қатра су(в)ни.*

Хуллас, «Фарҳод ва Ширин» 17-боби бошланмаси бевосита «Муҳаббатнома» бошланмаси таъсирида — ундан тарҳ олиб битилган. Бундан: Навоий «Фарҳод ва Ширин»и, гарчи шоирнинг ўзи таъкидлаганидек, аслида, «ҳинд соҳири» — Хусрав Деҳлавийнинг «Ширин ва Хусрав»ига жавобия тарзида ёзилган бўлса ҳам, унда бевосита туркий, яъни ўзбек адабиётига ворисийлик аломати ҳам кучли, деган хулоса келиб чиқади. Навоий бу дostonни яратишда унинг вазни — ҳазажи мусалдаси мақсур(ё маҳзүф)да битилган маснавийларни изчил ўрганган. «Муҳаббатнома»нинг ҳам айнан ана шу вазнда экани юқорида кўриб ўтилган таъсир учун жуда қўл келади.

Алишер Навоий «Хамса»си — наинки туркий, нафақат форсий, умуман, Шарқ шеърятти майдонидаги мўъжиз бир чўққи. Бундай чўққилар жаҳон сўз санъати саҳнасида ҳам жуда оз. «Хамса»да ана шу эгизак адабиёт — форсий ва туркий сўз санъатининг жамики хислатлари ажиб тарзда уйғунлаштирилган. Шу тариқа шоир даҳосининг кучу қудрати билан адабиёт янги бир юксак поғонага кўтарилган. Гарчи Навоий ижодининг форсий адабиёт билан алоқадорлиги жиҳатлари у ё бу тарзда ўрганилган бўлсада, унинг бевосита туркий адабиёт билан боғлаб турган илдизларини тадқиқ этиш очилмаган қўриқ янглиғ турибди.

Тун билан кун тенглиги ҳақидаги биргина байтнинг Хоразмий қўшмисрасига вобасталиги ана шундай хулосалар беради.

Зотан, ҳазрат Навоий ижодининг зарраларида қуёшлар акс этгани учун унинг майда-майда чизгилари замирида ҳам катта-катта масалалар ётибди.

3. Достонларда Наврӯз навоси

Наврӯз ва Навоий... Бир-бирига нақадар боғлиқ тушунчалар. Гарчи Наврӯзни нишонлаш ўзбек учун Навоийдан неча-неча асрлар олдиндан мерос бўлиб келаётган эса-да, бу байрамга доҳий шоиримизнинг муносабатини билиш бугун учун ҳам, келажак учун ҳам жуда зарур.

Аввало, Наврӯз — Навоий учун муҳим бир бадиий восита вазифасини ўтаган. «Бўйи бирла сочи тенг» келинчак» фаслида таҳлил этилганидек, шоир достонларининг ўзидагина ана шу янги йил билан боғлиқ турли-туман тасвирларга дуч келамиз.

Маълумки, Навоий жами олтига достон яратган. Уларнинг бештаси «Хамса» эпопеясини ташкил этади. Умрининг сўнгги йилларида эса шоир олтинчи маснавийси — «Лисон-ут-тайр»ни битди. Ана шу достонларининг барчасида Наврӯз тилга олинган.

«Ҳайрат ул-аброр»нинг 17-мақолоти, шоир тили билан айтганда, «баҳор йигитлиги» ва «хазон қарилиги» ҳақида. Унда Навоий Наврӯздан бошланадиган ҳамал ойидаги табиат тасвири билан кишининг ёшлигига хос феъл-атвори чизади. Боб ҳамал тилга олинган байт билан бошланган — Қуёш ҳамал айвонини ёритган заҳоти осмон дунёга меҳрини кўрсатади:

*Чун ҳамал айвонини ёрутти меҳр,
Даҳрага меҳр айлади зоҳир сипеҳр.*

Шундан кейин кетма-кет 22 байтда баҳор табиати қаламга олинади. Сўнг ёз ва куз тасвирига ўтилади. Аста-секин шоир табиат ҳақидаги фикрларни инсон умрининг баҳорию кузи хусусидаги мулоҳазаларга айлантира боради, ҳамални тилга олиш унга шунинг учун керак бўлган:

*Гулшани умр ичра хазону баҳор,
Ҳам бу гулистон била бир ҳукми бор.*

*Ҳам Куёшиға чу бўлди маҳал,
Чиққуси байт уш-шарафидин ҳамал.*

«Фарҳод ва Ширин»нинг 17-бобида кетма-кет 41 байтда 45 бор «гул» сўзи қўлланади. Бу ерда шуни таъкидлаш керакки, Наврўздан фақат янги йил эмас, умуман, баҳор бошлангани учун бу фасл 21 июнгача давом этади, деб ҳисобланган. Шунинг учун Навоийда баҳор ҳақида гап кетса, албатта, ҳамал тилга олинади.

«Лайли ва Мажнун»даги меърож тасвирида ҳам худди «Ҳайрат ул-аброр»да учрайдиган меърож талқинидагига ўхшаш бадийий усул қўлланади: пайғамбарнинг осмонга парвозлари пайти ўн икки бурж ҳам ул зоти азизга тасанно айтади, ҳамал билан савр эса у кишига жонларини қурбон қилишга тайёр эканлигини баён этади:

*Савру ҳамал айлабон фиғонлар,
Қурбони анинг қилурға жонлар.*

«Сабъайи сайёр»даги меърож таърифида келган бобда ҳам ҳамал билан саврнинг пайғамбарга ўзини қурбон қилиши хусусида гап боради:

*Ҳамалу савр қолди нола қилиб,
Тўшалиққа ўзин ҳавола қилиб.*

Демак, шоир гарчи икки достонида ҳам айнан меърож тасвирида бир хил масалани ёритса-да, бадийий ифода маъносида уларнинг ҳар бирига алоҳида бадийийлик бахш этади.

«Садди Искандарий»нинг 35-боби Искандарнинг Хуросону Мовароуннахру Кашмир мамлакатларини эгаллаши ҳақида. Қишда жаҳонгир Қорабоғ ва Аррон қишлоқларида эди. Бутун хаёли Хуросонга лашкар тортиш режаси билан банд эди. Ана шу Хуросон сари юриш ҳам ҳамалдан — Наврўздан бошланди. Шоир саркарданинг лашкар тортишини табиатнинг дашт узра сабза саф этганига қиёс ҳам қилади.

Бу дostonда Искандарнинг никоҳ тўйи тасвири учун ҳам Наврўз маҳали танланган. Бошқа асарларида бўлгани каби, Навоий тўй баёнида Наврўзни ҳам «келинчак» дейди:

*Баҳор эрди-ю, гул арусига зеб,
Арусона булбулға андин фиреб.*

*Гулу сабза айёмида бўлди тўй,
Бўлуб гулшан ойин била шаҳру кўй.*

Боб якунланар экан, шоир соқийга мурожаат қилиб, Наврўзни «айёми айшу тараб», яъни «хурсандчилик айёми» деб айтади:

*Аёқчи, кетур жомни лаб-балаб, —
Ки тўй ўлди айёми айшу тараб, —*

*Ки бу сур эрур оламафрўз ҳам,
Хусусан, эрур фасли Наврўз ҳам.*

Маълум бўладики, Навоий «Наврўз»ни «баҳор» маъносида ҳам ишлатаверган.

Шу дostonнинг кейинги бобида табиатдаги баҳор тасвиридан инсон ҳаётининг баҳори — йигитлик даври таҳлилига ўтилади. Боб бошида жаҳон чорбоғининг йигитлик боғи билан дилкашу хушлиги, фасли баҳор ҳам айшу ишрат айёми экани айтилади-да, фикр шундай давом этади:

*Тирилган замон сабза ўлганда ҳут, —
Ки «Субҳона ҳаййи-л-лази ло ямут».*

Мазмуни шуки, сабзалар — яшилликлар тирилик, ҳут, яъни балиқ ўлганда, яъники ҳут ойи тугаганда, «Ўлмайдиган ул зоти пок (Худо) доим тирик». Шунинг учун у Офтобни ҳамал ойи кўкламзори сари суриб, неъматланиш ҳавосини тезлаштиради:

*Ҳамал сабзозори сари Офтоб,
Танаъум ҳавосига айлар шитоб.*

Боб охирида Наврўз фаслида тонг елидан жон, булутдан оби ҳайвон, яъни тириклик суви етиб, жамики тирик мавжудот жилва қилади — табиат жонланади, дейилади. Агар бу фаслда «нишот», яъни хурсандчилик қилмаган нимаики бўлса, унинг жони бор, деб ўйлама, мабодо, баҳор чоғи (ҳам табиатдаги баҳор, ҳам умр баҳори) бўстон аро айшини сурмаган (буни кенг маънода тушуниш керак!) инсон бўлса, уни бир жонсиз тош янглиғ сана, дейди шоир:

*Нишот этмаган улча имкони бор,
Гумон қилмагилким, анинг жони бор.
Бу чоғ этмаган айш бўстон аро,
Жамоде дурур шакли инсон аро.*

Аммо айш суриш учун ҳам кўнгил шу гулзордаги бир гулга ошуфта бўлиши керак. Шундан кейинги бобда ҳикоя қилинишича, зоғ булбулдан йилнинг фақат бир ойида (албатта, ҳамал кўзда тутилган) сайраб, қолган ўн бир ойида ғамгинлигидан хомуш бўлиб юриши сабабини сўрайди. Булбул ишқида куйиб-ёниб юргани гул фақат бир ой очилади-ю, кейин бу ўн бир ой унинг дардида ғам чекишини айтади. Ўша гул эса баҳор насими ела бошлаши билан яна очилади. Шоир киши ёшлик чоғидан ишқ йўлига киришини (албатта, ишқни ҳам кенг маънода тушуниш керак) таъкидламоқчи. Чунки кейинги бобдаги Искандар Арастудан: «Инсонларнинг баҳор табиатига ва гулларга ишқибоз бўлмоғи нимадан?» — деб сўраганию Арастунинг ҳикмат-билимдонлик баҳоридан унга жавоб шабадаси етказгани ҳақида сўз боради. Баҳор билан боғлиқ тасвир 60-бобда ҳам давом этади.

Табиатнинг бундай ажиб фасли баҳонасида асарда яна қандай фалсафий-ахлоқий маъно дурлари сепилган?

«Лисон ут-тайр»нинг биринчи боби бевосита Оллоҳ ҳамдидан иборат. Унинг 14-байтида шоир Тангрининг баҳорда — ҳамал бошланиши куни кечаси била кундузни баробар қилганини ҳам эслаб ўтади:

*Чун ҳамалдин берди ойини баҳор,
Бўлди тенг мезонда лайлу наҳор.*

«Лайл»нинг «кечаси» экани, «наҳор» эса «кундуз»лигини инобатга олсак, байтда бевосита Наврўз таърифи кетаётгани аниқлашади.

Ана шу парчалар ҳам кўрсатиб турибдики, Алишер Навоий баҳорий байрам — Наврўздан олган илҳомларини қоғозга тушириш борасида ҳам ҳали-ҳануз ўзбек шоирларининг ҳеч бирига насиб этмаган бир баланд поғонага етган.

Аждодларимиз, жумладан, бобокалон шоирларимиз Наврўзда табиатнинг ўзгаришидан, оламнинг тамом тағ-

йир топишидан, майсаларнинг кўкариб, дарахтларнинг гуллашидан, кун билан туннинг баробар келишидан сиз билан биздан кўра кўпроқ таъсирланган, ҳайратга тушган, шукроналар қилган. Улар табиатга биздан кўра яқинроқ бўлиб яшаган.

4. Наврўз баҳона-ю, дийдор ғанимат

«Лайли ва Мажнун»нинг 12-боби Наврўз муносабати билан сайри боғ этганда Мажнун билан Лайлининг хуфиёна учрашуви, бунда Лайли ишқидан Мажнуннинг хушдан кетмаги, бу гапдан эл хабар топмасин деб, Лайлининг Мажнунни икки канизига қолдириб, қабила сари юрмаги ҳақида ҳикоя қилинади. Боб шундай бошланади:

*Меҳр истади чун ҳамал фароғи,
Дашт узра бутар қўзи қулоғи.*

Демак, Куёш ҳамал буржида фароғат қилишни истаганда, яъни Наврўз дашт узра кириб келганда қўзи қулоғи униб чиққандек бўлар экан. Наврўз айёмидаги табиат тасвири чизилган байтлар ичида:

*Тун-кунни қилур бинафш сизғон,
Кофур ила мушкдин соқизғон, —*

деган мисралар бор. Шу биргина байт бадий баркамоллигига қойил қолмай илож йўқ. «Бинафш», яъни бинафша — осмон рангида очиладиган гул. «Сизғон» — чизган дегани. Хўш, «бинафша чизган» деганда шоир кимни кўзда тутган? Албатта, бу дунёни тузган Эгамни. Чунки «бинафш» бу ерда кенг оламни — кўкни англатиб келган истиора. Демак, ана шу кўм-кўк осмоннинг суратини чизган «рассом» тун билан кунни кофур билан мушкдан зағизғон, яъни зағча қилади. Зағчани биламиз: ҳамма ёғи оқу қора қуш. Кофур — камфара. У Шарқ мумтоз адабиётида оқ рангнинг рамзи бўлиб келади. Мушк эса кийикнинг киндигида тўпланадиган қопқора рангли хушбўй модда. Ўтмиш шеърятимизда у қора рангнинг рамзи бўлиб келган. Шоир фалакни бинафшага ўхшатишдан ташқари, Наврўздаги эътидол, яъни тун билан

куннинг тенг келишини оқу қора ранглари аралаш зағиз-
фонга қиёс этади.

Навоий шунчаки табиат гўзаллигига маҳлиёлигини баён
айлашга берилиб кетмайди. Ўша тасвирлар замирида аниқ
мақсад ётади, яъни бобда баён қилинажак воқеаларга ишо-
ралар бор:

*Ҳар қушқина жуфти бирла пуржўш,
Ҳампар бўлур учса, қўнса — ҳамдўш.*

Яъни: ҳар бир қуш Наврўз келганидан кейин ўз жуфти
билан жўш уради, учса — қанотларини бир-бириникига тек-
кизиб учади, қўнса — тўшма-тўш, яъни кўкраklarини
кўкраklarига теккизиб ўтиради. Нозикфаҳм шеърхон олдин-
дан ҳис қиладики, бу бобда Лайли билан Мажнун дийдор
кўришса керак. Айтмоқчи, Наврўзда халқ ғаму ҳасратини
кўнгилдан қувиб, саҳроларга, боғу бўстонларга сайрга чи-
қади.

Наврўз байрамида сахрою боғу гулшан аро таралиб кет-
ган эл орасида Лайли билан Мажнун ҳам бор! Лекин халқ-
дан уялганидан улар бир-бирига қарай олмайди, ўзаро сўзла-
шолмай-сирлашолмай изтиробда. Боғ кенг эди, халқ эса ёйи-
либ кетган, дарахтлар ғуж-ғуж бўлган жойлар ишқ аҳлига
элдан яшириниш учун зўр бир парда. Лайли сайр этиб юриб
бир чаманзорга етадики, унинг ичига кирган киши кўрин-
май қолади. Ногоҳ ана шу чаманзор ичида зор йиғлаб ўтир-
ган Мажнунга дуч келади.

Шунда маъшуқа ошиқдан: «Наврўз шамоли эсган шун-
дай шодиёна кунда ҳамма хурсанд-у, сен нега ғамноксан?» —
деб сўрайди. Шоирнинг Лайли тилидан айтишича, Наврўзда
одамлар байрамни шодиёналик билан ўтказиш учун боғу
гулшан аро сайрга чиққан, қолаверса, бу сайр уларнинг
мушкулларини осон қилишига умид боғлаган:

*Бу дамки эсиб насими Наврўз,
Гул атрини қилди мажлисафрўз.*

*Боғ ўлди баҳордин гулафшон,
Сунбул бу гул узра кокулафшон.*

*Бу фаслда азми гулшан этгай,
Бўстон ҳарамини маскан этгай.*

Демак, ота-боболаримиз йилнинг биринчи кунини шоду хуррам ўтказиш йилнинг яхши келишига замин бўлади, деб ишонган.

Бу ерда шуни қайд этиш керакки, гарчи «Лайли ва Мажнун» араб халқи ҳаётидан олиб ёзилган асар бўлса-да, Навоий Лайли ва Мажнунни XV аср ўзбек қизи ва йигити тарзида тасвирлаган. Воқеаларнинг араб саҳроларида, арабий қабилалар аро кечиши шаклан қатъий сақланган. Бироқ моҳиятан, кўриб ўтганимиздек, шоир дostonга ўзи мансуб халқнинг — XV аср ўзбегининг талай урф-одатларини сингдириб юборган. Наврўзни нишонлаш ҳам ана шундай соф миллий удум эди. Чунки Наврўзни тантана қилиш араблар учун хос одат эмас.

5. Деҳқон байрами

«Фавойид ул-кибар»нинг 420-ғазали иккинчи байтида ўқиймиз:

*Чаман сарви қолиб ҳайрон, менинг сарвим қилиб жавлон,
Анинг шайдоси бир деҳқон, мунга шайдо бари олам.*

Бу ғазалда Навоий ажиб бир маҳорат-ла Наврўз билан бақамти ёр тимсолини чиза боради. Бу байтда шоир: «Менинг сарвим (яъни ёрим) жавлон урганда, чаман сарви (яъни Наврўз) ҳам ҳайрон қолди, Наврўзга фақат деҳқонлар шайдо бўлган бўлса, бунга (яъни ёримга) бутун олам ошурфта», — дейди. Ғазал давомида табиатдаги Наврўз билан боғлиқ ўзгаришларга мутаносиб равишда ёр тимсоли ҳам тасвирлана боради. Ғазалда Наврўзнинг деҳқонлар ишини жонлантириб юбориши ҳам инobatга олинган.

Ҳа, Наврўз — аввало, деҳқон байрами. Биз — ўзбеклар эса, асосан, деҳқон халқмиз. Ҳаддан ташқари ўтроқлигимиз, ҳатто, қишлоқнинг ўртароғидан четроғига кўчиб ўтишни ҳам қарийб мусофирлик ҳисоблашимиз, хуллас, юртга айрича муҳаббатимиз ҳам ана шу табиатга, саховатли ери-

мизга меҳримиздан. Деярли барча Шарқ халқларида янги йил айна ана шу ўзгаришлар фасли — баҳордан бошланиши ҳам ота-бобомизнинг табиатга биздан кўра яқинроқ бўлганидан далолат. Лекин Шарқ халқларининг ҳаммасида янги йил баҳорда нишонлангани билан, кунларида фарқ бисёр.

Халқимиз кишиларнинг туғилган кунда ёхуд ёш тўйида: «Фалон баҳорингиз муборак бўлсин!» — дейди. Демак, ёш тушунчаси ҳам Шарқда бевосита йил боши — кўклам билан боғлаб айтилади. «Неча ёшдасиз?» — деб сўраш, афтидан, бизда кейинчалик — европаликлар таъсирида пайдо бўлган кўринади. Аслида, халқ: «Неччи ёшга кирдингиз?» — деб сўрайди. Масалан, биров: «Эликка кирдим», — деса, у одам европача ҳисоб билан қирқ тўққиз ёшда, яъни қирқ тўққизни тўлдирган бўлади. Шарқликларнинг ёшини ифодалаши ғарбликларнинг ёшини ифодалашидан фарқ қилиши ҳақида қадим туркий халқларда ёшни ифодалаш масаласини тадқиқ этган фаранг туркшуноси Люис Базен шундай ёзади: «Туркий тилда ифодаланган ёшни таржима қилишда Ғарб халқлари умумий бир хатога йўл қўйди. Улар европача ёш (яъни тугалланган йил маъносида) тушунчасини ҳосил қилиш учун туркийда ифодаланган ёшдан бир йилни олиб ташлаш кераклигини унутди»¹.

Люис Базеннинг «Қадим туркий халқларда ёш концепцияси» деган муҳим тадқиқотида ёзилишича, қадим туркийлар йилнинг янгиланганини илк баҳорда ўсиб чиққан ўтмайсаларга қараб аниқлаган. «Ёш» сўзи «намлик», «кўз ёши», «янги униб чиққан кўклик»ни билдирган. Қадим турклар кунни Қуёшга нисбат қилиб «кун», ойни Ойга нисбат қилиб «ой» деганлари каби, йилни эрта баҳорда яшил майсаларнинг униб чиқишига нисбат бериб «ёш» деган. Демак, «ёш» тушунчаси ҳам ўша «майса» тушунчасидан келиб чиққан².

Шундай қилиб, бугун ҳам ишлатадиганимиз — «Эллик-

¹ Л. Базен. Концепция возраста у древнетюркских народов. — Зарубежная тюркология. М., 1986, 362–363-бетлар.

² Қаранг: ўша манба.

ка кирдим» ифодаси: «Эллигинчи бор янги майса унганини кўряпман», яъни, бошқача айтганда: «Эллигинчи баҳорни қарши оляпман», — дегани. Лекин қадим турклар янги йилни баҳорнинг муайян бир кунидан ҳисобламаган: ҳар йили кўкламнинг қайси пайтга тўғри келишига қаралган. Кўклам эса, табиийки, баъзан эртароқ, баъзан эса кечроқ келади.

Ана шу мулоҳазалардан келиб чиқиб, бир этимологик тахминни ўртага ташлаш мумкин. Балки «яшил» сўзи ҳам «ёш» ва «йил» сўзларидан келиб чиққандир? Баҳорда майсалар униб чиқади, ёш йил бошланади. Шундан майсалар рангини халқ «ёшйил», яъни «яшил» деган бўлса, бордир. Ахир, «-ил» билан тугайдиган ранг англатувчи «қизил» деган сўз ҳам бор-ку, деган фикр кечиши мумкин хаёлингиздан. Ана шу эҳтимолимиз рост бўлса, «қизил» сўзи «қиз» ва «йил» сўзларининг бирикувидан ҳосил бўлган кўринади. Йил ёз бўлганда, ҳаво қизийди. Ўт-ўланлар қовжираб, яшилликдан қизиллик сари ўзгаради. Қизиш билан қизиллик ўртасида ҳам вобасталик бор. Бизда деҳқончилик ҳам бевосита Ер ва коинотнинг асрий қонуниятларига жуда мувофиқ равишда тараққий этган. Буни профессор Алибек Рустамнинг «Сўз хусусида сўз» (1987) рисоласида яхши таҳлил этилган ўзбек деҳқонлари кўп ишлатадиган айрим ибора ва қарашларнинг бевосита фаслий ойлар билан боғлиқлигидан ҳам билса бўлади.

Хут — аждоларимиз амал қилган шамсий йилнинг сўнги ойи. У деҳқон тарадудга тушиб қоладиган 20 февралдан бошланади. Шунинг учун: «Хут кирди — деҳқоннинг ичига курт кирди», — дейилади.

Ҳамал — йилнинг биринчи ойи. У Наврўздан бошланади. «Ҳамал кирди — амал кирди», — дейди халқ.

Кекса деҳқонлар кечки экинларни, масалан, бодринг, қовун, картошка, сабзи, шолғом ва бошқаларни фақат саратоннинг ичида экиш керак, экин, ҳеч бўлмаса, бир бор иссиқ сув — саратон сувига қониб қолиши керак, деб ҳисоблайди. Саратон 22 июндан бошланади.

«Асад — экинингни ясат» (асад 23 июлдан бошланади),

«Сунбулада сув тинади» (сунбула 23 августдан бошланади), «Сабзи ва турп қавс сувини ичиши керак» (қавс 22 ноябрдан бошланади) кабилар ҳам шулар жумласидан.

6. Арғувоний Наврӯз

Ўзбекистонда Наврӯз қатағон қилинган даврлар эди. Собиқ Иттифоқда бошланган қайта қуриш ва ошкоралик сиёсати ҳам Ўзбекистонда Шароф Рашидов вафотидан кейинги «қама-қама»ларга чек қўёлмаган эди. Мансаб курсисидан айрилиб қолиш васвасасига тушган айрим казо-казо сиёсатчилар халқнинг тўрт минг йиллик байрамини меҳнаткашнинг қалбидек оппоқ қоғозга битилган қарор — «зуғумнома» билан даф қилмоқчи, унинг ўрнига янгича, замонавий бир баҳор байрами жорий этмоқчи бўлишди. Лекин табиат ҳуқуқсиз бир инсон эмас эдики, бундай қарорлардан кўрқса!

Ўша йили ҳам тун билан кун, бари бир, баробар келди. Эътидоли рабиъий, яъни баҳорги кеча ва кундуз тенглиги содир бўлди. Дунё яшарди. Майсалар кўклади. Боғлар чаман бўлди. Дарахтлар қийғос гуллади. Деҳқон экин-тикинини бошлаб юборди...

Ўша Наврӯз қатағон бўлган кунлари йўлим тушиб, пойтахтимиз — шаҳри Тошкентдаги собиқ «Россия» меҳмонхонаси олдидан ўтиб қолдим. Меҳмонхона саҳнида бешолти арғувон дарахти ўсарди. Бу — ўтмиш шоирларимизга олам-олам илҳом берган, ўзиям, эндиликда юртимизнинг Тошкентдан бошқа ерларида қарийб йўқолиб кетаёзган жуда ноёб, ҳаддан зиёд гўзал дарахт, Оллоҳ яратган бир мўъжизанинг ўзи! Аммо, қай кўз билан кўрайки, ана шу арғувонларни тамом каллаклабдилар! Наҳотки, Наврӯзни ман этувчи қарорнинг шу тилсиз-забонсиз дарахтларга ҳам алоқаси бўлса?! Балки бу иш арғувонларга янгича шакл бериш дардида қилингандир. Бироқ, ҳар қанча уринмай, менга бу Наврӯз ҳақидаги ўша қора қарорнинг таъсири бўлиб туюлаверди. Чунки Наврӯз ҳам, арғувон ҳам бизнинг гумдон бўлган, қалбимиздан сидириб, дийдамиз олдидан супуриб ташланган не-не миллий бойликларимиз

ичра базўр омон қолган сарватларимиз эди-да. Яна ким билсин, Наврўзга қўшиб арғувонни Ер юзидан улоқтириб ташлашдан лаззат топадиганлар ҳам бўлгандир.

Хуллас, ўшанда кун бўйи кўнглим ёришмади.

...Кундуз кечадан устун кела бошлаган, табиат Илоҳдан бошқа куч жиловлай олмас бир шиддат билан олға одимлаб, дов-дарахт турфа салла ўраган кунлари яна йўлим тушиб, ўша «Россия» меҳмонхонаси ёнидан ўтиб қолдим. Арғувонларга боқиб, қотдим — гўё бир ажиб мўъжиза рўй бергандек энди арғувонларнинг ғадир-будир танаси гуллаган эди! Тасаввур қилинг: юзини ажиндек қаттиқ пўстлоқ босган кекса арғувонларнинг арраланган жойидан токи тупроққа тегиб турган тубигача у ер-бу ерида йиллар мобайнида тош қотган пўстлоқлар узра бир тўп-бир тўп қирмизи гуллар чирой очган эди.

Кўнгилдан кечган фикр шу бўлди: арғувоннинг шоҳини кессанг, танаси, яъни туби гуллайди! Илдиздан айрилмаса, бас!

Фикр фикрни кўзгайди: халқ ҳам шундай! Агар унинг томири заминдан узилмаган бўлса, бошини кессанг, бада-ни гуллайди!

...Яқинда ўша меҳмонхона олдидан яна ўтдим. Бир неча йил бурун шоҳлари бутунлай кесиб ташланган арғувонлар ҳозир роса шох отган, озодлик — Мустақиллик шамоли теккан халқимиз кўнгли янглиғ, кўкка бўй чўзган. Бу кўклам уларнинг шоҳлари ҳам қирмизи гулларга бурканди-ю, арғувоний либос кийган ўзбек қиз-жувонларининг ҳам рашкини келтирди. Зотан, ҳазратимиз — Мир Алишер Навоий бир ғазалларида арғувоний тўн кийган ёрнинг жилвасидан арғувоннинг рашки келганини, унинг ҳар шоҳида пайдо бўлган япроқ доғ янглиғ эканини битган эдилар:

*Арғувоний тўн била то жилва қилдинг, ваҳки, бор
Ҳайратингдин арғувон шоҳиға ҳар яфроғ доғ.*

Навоий асарларида «арғувон», «арғувонгул», «арғувоний», «арғувонрез», «арғувонхад» каби сўзу ифодалар, бу жозиб дарахт билан боғлиқ тасвиру тасаввурлар бежиз учрамайди. Арғувоннинг қалин шоҳларигача — танасигача гул-

лаши кўп Шарқ шоирларига жўшқин-жўшқин илҳомлар берган. Арғувоннинг шохларигача гуллаганини кўрмаган киши Навоийнинг «Бўлмиш» радифли газалидаги арғувоннинг шохлари уза гуллар тилга олинган мана бу байтлари мазмунини тушунмай ўтиб кетавериши тайин:

*Юзунг ҳажрида, билким, қон ёшим оқмиш чаман ичра,
Қачон кўрсангки, ҳар бир шох уза гул арғувон бўлмиш.*

Ҳиндистонлик форсизабон ўзбек шоири Мирзо Абдулқодир Бедил эса ов пайти қип-қизил қон бўлган қилични қирмизи гуллаган арғувон шохига ўхшатади:

*Навбаҳорки ишратам, Бедил, ки бо ин лоғарий,
Хуни сайдам кард шохи арғувон шамшерро.*

Мазмуни: «Ишратим навбаҳори, эй Бедил, сенинг озгинлигинг шундан, овлаган овимнинг қонидан қиличим арғувон шохи каби бўлди».

Тарихдан биламизки, улуғ подшоҳ саркарда ва шоир Заҳириддин Муҳаммад Бобур Афғонистонда махсус арғувонзор боғлар барпо этган эди. У арғувон гулига мафтунлигини фақат шеърлардагина ифодалаб қўя қолмаган, балки ҳаётда ҳам арғувонзорларда кўп кезган. Яна ким билади, умри юрт соғинчи, Ватан армони билан ўтган бу буюк муҳожир ўзбекининг кўзларига ана ўша арғувонлар кийган қирмизи либос диёр рамзи бўлиб кўринмадими, дейсиз?!

Ҳамал ойининг биринчи куни нишонланадиган Наврўзни Бухоройи шарифда «қозон тўлди» дейишади. Бу шунинг учунки, халқ қиши билан нимаики тансиқ емаги бўлса, ана шу Наврўз куни дастурхонга қўяди. Турли-туман таомлар пиширилади. Шунинг учун «қозон тўлди» дейилган. Бунинг, табиий, бугунги тушунчалар билан айтилса, илмий асослари ҳам бор. Айни ана шу Наврўз кунларига келиб инсон вужуди дармондориларга (витаминларга) роса очиққан бўлади. Илгариги йил мева-чеваларини Наврўзгача асраб, ўша куни тановул қилиш одати ҳам шундан келиб чиққан бўлса, ажаб эмас.

Бу гаплар шунинг учун айтилаётibdики, суҳбатимиз бошида эслаганимиз — мамлакатимиз пойтахтидаги арғувон-

ларнинг бу йилги шашти ҳар қачонгидан ҳам баланд. Улар гўё умрларида такрор-такрор Наврўзни ўз ерларида ўзларини меҳмон деб ҳисобламасдан, ўз юртларини меҳмонхона деб ўйламасдан кутиб олаётибди!

Бу — улуг бахт!

Буни Оллоҳ кўп кўрмасин бизга...

9 МАЙ – ХОТИРА ВА ҚАДРЛАШ КУНИ

МОҲИЯТ

Хотираси бўлмаган, тарихини унутган, ўз аجدодларининг қадрига етмайдиган миллатнинг истиқболи йўқ.

Ислом Каримов

1. Миллийлик

Мустақил давлатнинг байрамлари ҳам халқ табиати ва анъаналарига мос бўлиши керак. Чунки ҳар бир халқ қандай яшаши, нимани қадрлаши, қайси саналарни тантана қилишини ўзи ҳал этади. Бунда ўз тарихидан ва бугунидан келиб чиқади.

Умуман, дунёқарашни, яъники тафаккурни миллийлаштириш, миллий мафқурани шакллантириш ярим мустамлака исканжасидан қутулган ёш давлат учун шу қадар муҳимки, бу — мамлакатнинг мамлакат, давлатнинг давлат бўлиб туришини таъминлайдиган бош омиллардан.

Шу маънода 9 майни шўро талқинидагича байрам қилиш бугун бизнинг онг-шууримизга мутлақо мос келмай қолган эди.

Иккинчи жаҳон урушида иштирок этган ҳар бир халқ уни ўзича эслайди, қурбонларини ўзича хотирлайди, урушдан омон қайтган, фронт ортида фидокорона меҳнат қилган ва бугун сафимизда юрган фахрийларни ҳам ўзича қадрлайди.

Ўзбекистон бунинг чинакам намунасини кўрсатди. Хотира ва қадрлаш куни энди айрича, аниқроғи, миллий ху-

сусият касб этди. Бу байрамнинг мазмун ва моҳияти буткул ўзгарди — кенгайиб кетди. У умумхалқ хотираси ва инсонни қадрлаш кунига айланди.

Халқ хотираси деганда киши кўз ўнгидан Ватан ибтидо-сидан бугунига қадар шу юрт, шу халқ деб курашган, куч-қудрати, ақл-заковатини аямаган, керак бўлса, шу йўлда жон фидо қилган не-не буюк зотлар бир-бир ўтади. Спита-мен, Широқдан Туркон Хотун, Маҳмуд Торобийгача, со-ҳибқирон Амир Темур, Мирзо Улуғбекдан Заҳириддин Му-ҳаммад Бобургача, Жалолиддин Мангуберди, Нажмиддин Кубродан Мадаминбеккача ёдга тушаверади...

Хотира ва қадрлаш куни чинакам миллий — умумхалқ байрамига айланди. Шу куни Ўзбекистоннинг барча қабри-стонларидан зиёратчилар аримайди.

Иккинчи жаҳон урушида ҳалок бўлганлар хотирланади, Афғонистон урушида ҳалок бўлганлар шўро сиёсатининг бе-гуноҳ қурбонлари сифатида эсга олинади.

2. *Инсонийлик*

Бу дунёни ҳам, у дунёни ҳам Тангри таоло инсон учун яратган. Бу дунёнинг ҳам, у дунёнинг ҳам марказида одам туради. Шуни тан олмаган ҳар қандай ғоянинг мағзи — пуч, пойдевори — бўш, иморати — омонат. Фашизм ҳам, шўро мафқураси ҳам худди ана шу — инсонга, унинг феъли, та-биатига зидлиги, унинг эҳтиёжу манфаатларидан келиб чиқ-маганлиги учун мағлубиятга учради.

Ҳамма ёқда номаълум аскарнинг рамзий қабрига дуч ке-лар эдик... Ҳолбуки, жангда ҳалок бўлган тирик жоннинг ҳеч бири номаълум эмас эди-ку? Ҳар бирининг ота-онаси, шаҳри-қишлоғи, қавму қариндоши, кўни-қўшниси боринг-ки, умр йўлдоши ёхуд севган ёри бор эди...

Шўро сиёсати бу билан ҳисоблашмади. Очиғи, шўро за-монида қурбонларни хотирлаш ҳам, тирик қолганларнинг қадрига етиш ҳам шунчаки, яъни расмият учунгина эди, холос. Ҳолбуки, сиёсат ҳам, аслида, инсон учун бўлиши ке-рак эмасми?!

Инсонни, унинг табиатини менсимаслик, шахсни шахс

ўрнида кўрмаслик эски мафкуранинг мағзи-мағзига сингиб кетган ақида эди. Одамга фақат сиёсий ғоялар йўлидаги бир мурватдек қаралар эди. Сиёсатда ҳам, ҳаётда ҳам шу бемаъни ақидага амал қилинар эди.

Энди қадди дол Мотамсаро она сиймоси пойига битилган: «Сен доимо қалбимдасан, жигарим!» — сўзларининг инсонийлигини бир ўйлаб, юракдан ҳис этиб кўрайлик. Ҳалок бўлган тирик жон кимнингдир жигарпораси, демак, шу Ватаннинг фарзанди-ку! Ҳар бирининг ортидан қанча одам йиглаб қолди. Ҳамон кўзларида ёши қуримаган, ўғлини — жигарпорасини кутган мотамсаро оналаримиз қанча. Урушда ҳалок бўлган отажонини, лоақал, бир бора бўлсин: «Дадажон!» — деёлмай яшаётганлар қанча.

9 майнинг Хотира ва қадрлаш куни деб эълон қилиниши бизда сиёсатнинг инсонийлашганидан, давлатнинг халққа — ҳазрати инсонга яқинлашганидан далолат беради. Урушда ҳалок бўлган ҳар бир ўзбекистонлик — Ватанимиз фарзанди. Уларни ёддан чиқаришга ҳеч биримизнинг ҳаққимиз йўқ. Истиқлол йилларида 34 жилдлик «Хотира китоби» чоп этилди. Энди эса уруш қурбонларининг номи мамлакат пойтахтидаги Хотира майдонига ўрнатилган зарҳал дафтарга битиб қўйилди. Бу ерга зиёратга келган ҳар бир ватандошимиз, албатта, ўз жигари, ҳеч бўлмаганда, бирор кўшнисининг номига дуч келади. Беихтиёр, ўтганлар руҳига тиловату дуолар қилиб, юзига фотиҳа тортади...

Болалик хотиралари — ҳамманинг ҳам умрлик ҳамроҳи. Онам урушда бедарак кетган, ҳалигача қабри бизга номаълум тоғалари — шоир ва муаллим Қодир Ғафуров юборган хатлар, ёзган шеърларни «темир» сандиқда кўз қорачиғидек асрар эдилар. Неча марталаб бизга ўқиб берганлар. Қариндош-уруғлар йиғилишиб, бу юраги ўт-олов, завқ-шавққа тўла йигитни, у ўқиган шеърлар, у куйлаган қўшиқлар, у чертган дутор куйларини йиглаб-йиглаб эслашади. Умиримизда кўрмаган бу тоғамизни биз — болалар ҳам кўп бор кўзда ёш билан «соғинганмиз».

Хотира майдонида металл дафтарларда қатор-қатор номлар ёзиб қўйилган бўлса, беихтиёр бу номларнинг ҳар бири бир инсон эканини ўйлайсиз ва улар орасидан ўзингизга

таниш, қалбингизга яқин, қони қонингизга туташ инсонларни қидирасиз...

Хуллас, Ўзбекистоннинг хоҳлаган шаҳари, исталган қишлоғи ёхуд овулидан келган одам бу ерга кириб, қай бир яқинининг муборак номини топади. 1999 йил 9 майидан этиборан бу майдон мамлакатимиз фуқароларининг қалбига яқин, арвоҳлар ёдга олинадиган, дуолар ижобат бўладиган гўшасига — муқаддас қадамжога айланди. Шундан буён бу ер зиёратчилар билан гавжум.

Ҳозир барча минтақаларимиз марказларида ҳам шундай хотира майдонлари барпо қилинди ва бу хайрли иш изчил давом эттириляпти.

Президент Ислом Каримовнинг: «Хотира ва қадрлаш деганда биз, аввало, ўзимизни инсон сифатида англашни, одамийлик фазилатларини улуғлашни назарда тутамиз», — деган сўзлари замирида ана шундай моҳият ётади.

3. Фалсафийлик

Дунё — фоний, умр — ўткинчи. Кунлар кунларни, йиллар йилларни қувиб, чархи фалак айлангани-айланган. Айни шу инсоннинг абадий — боқий эмаслиги онг-шууримизда хотира деган тушунчани пайдо қилгандир. Негаки, хотирагина ўтганларни эслаш, бугунни кечанинг ёди билан тўлдириш — бойитиш имконини беради.

Хотира — йўқотилган нарсани эслаш. Бор нарса эса қадр талаб қилади. Йўқотиб қўйгандан кейин хотирлаб юргандан борида қадрига етган минг карра афзал. Шунинг учун зимдан бир-бирига зиддек туюлаётган хотира ва қадрлаш тушунчалари моҳиятан бир-бирига узвий боғлиқ ҳам.

Хуллас, умумхалқ байрамининг янгича талқини туфайли хотира ҳам, қадрлаш ҳам онгимизда муайян фалсафий тушунчага айланди.

«Фалсафанинг бош муаммоси нима?» — деган савол ба шарият яратилганидан буён кишилар баҳсу мунозарасига сабаб бўлиб келаётгани ҳеч кимга сир эмас. Бу мунозарани қандай давом эттириш, бугун уни қай тарзда ечиш — илмининг иши.

Бироқ халқона фалсафа шуки, инсон онг-тафаккури учун энг асосий муаммо — ҳаётнинг абадийлигию киши умрининг ўткинчилиги ўртасидаги қарама-қаршилиқда мужассам. Инсон яралганидан буён ўтиб кетганидан кейин ҳам яшаб қолишни истайди. Жисмонан бунинг сира иложи йўқ. Хотира эса — одамларнинг вафотидан кейин ҳам бу дунёда яшаши учун имкон берадиган бирдан-бир макон. Одамлар — ортда қолганлар хотирасида яшашга интилиш илинжи кишини тарбиялайди. Уни эзгуликларга, бандаларнинг бирор корига яраб қолишга, умрни зое кетказмасликка ундайди.

Шундай кишилар тириклигида ҳам қадр топади. Халқ ҳеч қачон яхши фарзандларини эсдан чиқармайди. Халқ хотирасиз яшаши мумкин эмас...

Хотира ва қадрлаш куни — дунёқарашимиздаги ана шундай тамоман янги фалсафий ҳодиса.

Мустақил Ўзбекистон сиёсатидаги бу фалсафийликни сезмаслик, тан олмаслик, тарғиб қилмаслик мумкин эмас.

Миллийлик, инсонийлик, фалсафийлик бирлашган жойда чинакам ҳаёт бўлади. Ҳаёт — ҳамиша ширин. Байрамлар инсоннинг қалб торларини черта олиши билан ҳаётни янада ширинроқ қилади, одамларни элу юртни кўпроқ севишга ундайди, оламда меҳр-мурувват, ҳурмат-эътибор, қадр-оқибат уруғлари кўпроқ сочилишига ҳисса қўшади.

Пойтахтнинг муҳташам Хотира майдони зиёрати кишида шундай ҳис-туйғулар, фикр-ўй уйғотади.

Энди кимки инсонлигини бир қайта эсга олмоқчи, умрининг ўткинчилигини бир лаҳза бўлсин дилдан ҳис этмоқчи, ҳаётини бекорга ўтказмаслик, Ватанга фидойиларча хизмат қилиш фикрини кучайтирмоқчи бўлса, шу пок руҳлар маконини зиёрат қилади.

Тўрдаги Мотамсаро она — Ватан рамзи. «Сен доим қалбимдасан, жигарим!» — сўзларини она гўё Ватан бўлиб, халқ бўлиб айтаётгандек...

Хуллас, истиқлол йилларида байрамларимизга муносабатимиз тубдан янгиланиши орқали миллий онгимиз, инсоний тушунчаларимиз, фалсафий дунёимиз бутунлай ўзгараётгани, XXI асрга бошқача руҳий-маънавий оламимиз билан кириб келганимизни пайқаш қийин эмас.

1 СЕНТЯБРЬ — МУСТАҚИЛЛИК КУНИ

БУНЁДКОРЛИК ЗАМОНИ

1. *Истиқлол қандай воқеа?*

1991 йил августининг сўнги ўн-ўн икки куни мамлакатимиз ва халқимиз ҳаётидаги туб бурилиш нуқталари бўлган. Президентимиз ҳеч иккиланмай мамлакат озодлигини эълон қилганлари — фақат XX асрнинг эмас, умуман, халқимиз тарихининг энг буюк саҳифаси экани аниқ.

Ҳеч эсимдан чиқмайди, 31 август куни мустақиллигимиз эълон қилинди. Шу куни кечқурун 1-ТошМИ кафедра-си мудири Муҳаммадшариф Сафаров қўнғироқ қилди. «Янги ўқув йилининг биринчи соатида Навоий дарсини бирга ўт-сак...» Шунда биринчи курс талабаларига ҳавас қилганман: улар олий мактабдаги таълимни ҳур, мустақил, озод Ватанда ҳур, Мустақил, озод сўз билан бошлади. Биз Навоий йили мамлакатга Мустақиллик олиб келгани ҳақида жўшиб гапирдик.

Ўтган асрнинг 70-йилларида пойтахт зиёлилари, ҳатто, талабалар орасида ҳам Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов шеърлари таъсирида ўзига хос ҳурфикрлилик пайдо бўлган, у, табиийки, чет бир қишлоқдан келган биз каби талабаларнинг ҳам кўзларини оча бошлаган эди. Уйга бориб, ота-онамга мустамлака халқ эканимизни айтсам, улар қўрқиб кетишган: «Қўй, ўғлим, бу ҳукумат жабрини биз кўрдик, сизлар кўрманглар. Бу гапларни бир айтдинг, қайта оғиз оча кўрма...» — деб насиҳат беришган. Бирларининг оталарини бой деб Гуржистонга қулоқ қилган, иккинчиларининг оталарини мулла деб қамаган бўлса, шундай дейишлари, шунчалар қўрқишлари тайин эди.

Ўғилларимга ҳавасим келади. Уларни ҳеч ким чекламайди. Улар бировнинг иккинчи бировга қарамлигини тушунса — тушунар, лекин ҳеч қачон бир халқнинг — иккинчи халққа, бир давлатнинг — иккинчи давлатга тамоман қарамлигини тасаввурига сиғдиrolмайди...

Шўро замонининг истибдод даври эканлиги шунда эдики, у замонда «мумкин» деган рухсатдан кўра «мумкин

эмас» деган тақиқ кўпроқ, фикр шундай кишанланган бўлган.

Истиқлол, демократия ана шу кишанларни ечиш йўлини очиб берди.

Шўро замонида давлат — фаол, инсон — нофаол эди. Бироқ инсонни фаоллаштириш бирданига, ўз-ўзича ҳал бўлиб қоладиган масала эмас.

Ҳар йили Мустақиллик байрамини одамларимиз тобора фаоллашаётганининг чинакам тантанаси деб ҳам қабул қиламиз. Мустақиллик кунини ҳар биримизни фикрлашга ундагани жиҳатидан ҳам «энг азиз, энг улуг» байрамимиз деб ҳисоблаймиз.

Истиқлол шундай воқеаки, бугун жамиятнинг ҳар бир аъзосида унга нисбатан муносабат бўлмаслиги мумкин эмас. Лекин муносабатлар ҳар хил бўлар экан.

Одамлар билан учрашувларда ҳар хил масалага аниқлик киритиш учун ўртага савол ташланади. Кўплар бундан бор-йўғи икки-уч йил бурунги воқеаларни ҳам мушоҳада қилиб, бугунгига солиштириб кўриш қобилиятига эга эмас ёки унда шунга иштиёқ йўқ. Мен бундай фикрламайдиган, қиёсламайдиган, таҳлил қилмайдиган, мушоҳада юритмайдиганларни айбламоқчи эмасман. Аксинча, бир хулосамни айтмоқчиман: шунга амин бўлдимки, инсон, бари бир, тарих билан бирга яшаши керак. Қайси маънода?

Мустақилликнинг моҳиятини англаш, кадрига етиш учун камида шўро замонидаги тарих, жамият, давлат қанақа экани ва унда ўзбек халқининг аҳволи қандай бўлганини теран англаб, таҳлил қила олишимиз шарт. Акс ҳолда, ёмондан яхшини ажратолмаймиз, икки тузум ўртасида фарқ тополмаймиз, кўп нарсанинг тагига етолмаймиз, сабабини аниқлаёлмаймиз.

Бу — масаланинг бир жиҳати.

Иккинчи бир томони ҳам борки, бугунги кунимизни фақат шўро замонига солиштиришнинг ўзи ҳам камлик қилади.

Мана, муҳтарам Президентимиз айтганларидек, уч минг йиллик давлатчилик тарихига эгамиз. Бу — ўзимизнинг тарихимиз. Шу даврларда қандай ҳаёт кечирилган? Халқимиз

бу асрларда қандай кунларни, қанақа замонларни бошидан ўтқарди? Қандай сиёсий даврлар, қандай тарихий босқичлар, қандай ижтимоий тузумлар бўлиб ўтди? Бош масала шуки, халқ қандай мушкулотлар билан ўзлиги — борлигини, миллатлиги — халқлигини, маданияти — меросини бугунгача сақлаб қолди, шу ғала-ғовурлардан эсон-омон олиб ўтди? Қандай қилиб давлатчилиги анъаналарини шакллантирди, йўқотди, яна қайта тиклади, яна йўқотди, яна қайтадан янгилади, хуллас, кучайди, сусайди, яна кучайди?

Масалан, ўша IX — X асрларни, XIV — XV асрларни олайлик. Бу даврларда давлатчилигимиз қандай равнақ топди? Айнан нимани кучайтириб бундай — ўша замон учун энг юксак тараққиётга эришди? Шундай юксакликдан яна нега пастга иниб кетдик? Бунга нималар сабаб бўлди? Бир пастлаганда давлат пастлади, маданият сустлади, тараққиёт орқага кетди, халқнинг салоҳияти кучсизланди, ҳаётнинг барча жабҳаларига путур етди. Нега? Нима учун тараққиёт билан таназзул вақти-вақти билан алмашилиб турди? Бунда халқнинг ўрни қандай бўлган ёки хатолари нималардан иборат?

Буларнинг моҳиятига етиш керак. Бу шунинг учун зарурки, ҳозир халқимиз яна тараққиёт, ривожланиш, кучайиш жабҳасига кирди. Буни ҳис этиш лозим. Акс ҳолда, калаванинг учини йўқотиб қўямиз.

2. Ҳаёт олдинлаб кетяпти

Биз кучаяпмиз, ўсяпмиз, ривожланыпмиз, деяётибмиз. Кимдир ёнингда туриб, кўзларини лўқ қилиб, бу фикрга қўшилмаслигини айтади.

Мен яқинда бир зиёли биродаримга: «Ҳаёт жуда олдинлаб кетяпти. Ҳаракат қилмаса, бугун зиёли ҳаётдан орқада қолиши ҳеч гап эмас», — деган бўлдим. «Йўқ, — деди у, — ҳаёт олдинлаб кетаётгани йўқ. Орқага кетяпти...»

Тоталитар ва авторитар тузумнинг баҳридан ўтиб, демократияга, социалистик тузумдан воз кечиб, бозор иқтисодиёти сари қадам ташлаётган бўлсак, бу олдинлаш бўлмай,

нима? Ҳаётнинг олдинлаши деганда ўзи нимани тушуниш керак?

Инсоф билан айтганда, биродаримнинг фикри — мутлақ хато қараш. Чунки бир тузумдан иккинчисига ўтилаётгани, собиқ Иттифоқ манфаатлари учун чиғириқ қилиб ташланган саноат ишлаб чиқариши тизимининг амалда энди айнан шундайича давом этиш имкони ҳам, баъзи жиҳатларидан, ҳатто, ҳожати ҳам йўқлиги, мустақил давлатнинг давлат бўлиб оёққа туриб олиши билан боғлиқ ўта муҳим (мустақил давлат тизими, ҳарбий тизим, ўзаро дипломатик муносабатлар, чегараларни мустаҳкамлаш, ўз тараққиёт йўлини белгилаб олиш ва бошқа) масалаларни биринчи галда ҳал қилиб олиш мушкулотлари бундайларни шундай хулоса қилишга ундаган бўлса, бу ҳеч ҳам адолатдан эмас.

Бошқа биров бу фикрингиз билан-ку баҳслашиб ўтирмас, чунки у, умуман, бефарқ. Бефарқлик — жуда ёмон. Хоҳлаган маҳалда бундай одам терс фикрга эргашиб кетмайди, деб ким кафолат беради?

3. Тарих мушоҳадаси

Очиғини айтганда, кўпларда тарихни мушоҳада қилиш туйғуси унчалар кучли бўлмас экан. Акс ҳолда, ҳар биримиз, мана, ўн олти-ўн етти йил ичида ҳаётимизда айнан нималар ўзгаргани, биз амалда қандай жамиятдан қутулиб, қанақа жамиятда яшашга ўтаётганимизни обдон ўйлаб кўрган бўлур эдик. Шунда орамизда ўтмиш тузумни қўмсайдиганлар топилмасди. Янги давлат қуриш, бир ижтимоий тузумдан иккинчисига ўтиш даврининг мушкулотларидан чўчийдиганлар учрамасди.

Шўро замонини биров ундоқ, бошқаси мундоқ деб ёдга олади. Келинг, биргалашиб, бир бамайлихотир бўлиб эслайлик.

Одамлар хориж сафаридан бир нарсага ҳайронлар қолиб келишар эди. «Магазинларда одамнинг жонидан бошқа ҳамма нарса топилади. Сотувчилар харидорларга шунчалар яхши муомала қилишадикки, шу ширинтиллигининг ўзига бўла нимадир сотиб олгинг келади. Ҳеч нимани пештахта

остига яшириб сотиш йўқ» ва ҳоказо гапларни кўп бор эшитганмиз.

Ўшанда ўзимизда аҳвол қандай эди? Яшириб нима қилдик, пулимизга кўнгилдагидек нарса тополмай сарсон эдик.

Бир шакар қаҳат бўлиб қолар эди, бир макаронми-ей... Баъзан совун анқонинг уруғи эди, баъзида пахта ёғи... Ҳинд чойи-ку сира ҳам очиқ савдога чиқмаган.

Магазинда камайган нарса — тўтиё. Бир камёб нарса сотилиб қолгудек бўлса, бу ёғи чумолидай бўлиб бир километрлаб навбатда туриларди. Ур-йиқит! Бунинг устига, белгиланган мезон бор — тўртта совун оласиз, икки кило шакар... Қанча-қанча одамнинг умри навбатларда ўтиб кетар эди.

Бир қиз никоҳ тўйини то таъбига ёқадиган оқ туфли топилгунига қадар кечиктиргани ёдимда. Яхшироқ товар келиб қолса, урҳо-ур навбат бўлиб кетар, сотувчининг душмани — харидор (чунки шу белгиланган соат ичида қанча кам мол сотилса, унга шунча яхши, қолганини устига қўйиб, яширинча сотади), харидорнинг душмани — сотувчи эди. Амалда сотувчи одамларга хизмат қилиш, савдосини юри-тиб олишдан эмас, бунинг аксидан манфаатдор эди.

Ана шунақа жамият эди. Бу — бир тараф.

4. Эркисизлик

Иккинчи тарафи — одамларда эрк йўқ эди. Масалан, ишхонадан Тошкент вилоятининг Оққўрғон туманига пахтага борганмиз. Кечга яқин автобуслар колоннаси келди. Ҳаммамиз Тошкентга қайтамиз экан, деб хурсанд бўлиб, нарсаларни йиғиштириб, автобусларга жойлашдик. Машиналар турнақатор бўлиб Сирдарё вилоятига қараб ҳайдади. Ҳамма ҳайрон. Ҳеч ким бизга қаёққа кетаётганимизни айтгани йўқ. Сирдарёдан ўтиб, Жиззахнинг бир чўл туманига бордик. Ҳеч ким биздан: «Сен шунга розимисан?» — деб сўрагани йўқ. Ёши улуғлар бор, касалмандларни айтинг. Болачақа Тошкентда. Бу ёғи қиш яқинлашган. Уйда қанча иш, қанча ташвиш...

Кўп қаватли уйда турганлар ўз уйига эга эмас эди. Со-

тиш мумкин эмас. Фақат алмаштирилади. Алмаштиришнинг ҳам минг битга шарти-қоидаси бор.

Маънавий томондан-чи? Амир Темурни, ҳатто, халқ эртагида бўлса ҳам, тилга олма, Аҳмад Яссавийни ўқима, Фитрат, Чўлпонни эслама, Навоийда «бисмиллоҳир раҳмонир раҳим» учраса, қисқартириб ташла...

Фитрат билан Чўлпон-ку — майли, лекин Яссавий, Темур, Навоий шўрони тушида кўрибдими? Ахир, булар, амалда шўро тузумига қарши нима қилибди экан?!

Коммунистик мафкура миллатнинг фаҳри бўлган зотлардан ўлгудек қўрқар эди. Уларнинг ўзидан эмас, номидан, фикридан, ғоясидан чўчирди. Халқ бизга эмас, ўз даҳоларига эргашади, деб хавотир қилган. Уларнинг меросидан баҳраманд бўлиш мумкин эмас, биз ўшаларнинг вориси — авлодимиз, дейиш мумкин эмас.

Авлодни — аждодидан, фарзандни — отасидан тондиришнинг бундан бадтарин намунасини тарих кўрмаган бўлса керак?!

Қисқаси, бир давлат ичида иккинчи «давлат», бир манфаат ичида иккинчи «манфаат», бир сиёсат ичида иккинчи «сиёсат» бор эди.

5. Қиёс

Ҳали ҳам, зўр миллат, кучли халқ эканлигимиз, зиёлиси ўлмаган, эътиқоди сўнмаган, иймони бутун, иродаси мустаҳкам халқ бўлганимиз учун шундай мустабид даврлардан миллат миллатлигини йўқотмай ўтди. Оз-моз йўқотган, ютқизган еримиз бор, албатта. Лекин, умуман олганда, халқ халқлигини унутмади.

Шафтоли нима? Ўзбекистон шароитида энг серҳосил мевалардан бири — шу. Лекин шўро замонида Тошкентда шафтолининг килоси гўштнинг нархи билан қарийб баробар эди. Ахир, наҳотки, бир кило шафтоли етиштириш бир кило гўшт етиштириш билан баробар бўлса? Йўқ. Биринчидан, пахта яккаҳоқимлиги бундай меваларни етиштиришни сиқиб ташлаган эди. Иккинчидан, томорқа йўқ эди, шафтоли экай деса одамларда ер кам эди. Учинчидан, давлат йўли билан етишти-

рилган шафтолилар пишиб-пишмай, етилиб-етилмай вагонларга урилар, шимолга жўнатилар, оқибатда ўзимизнинг бозорда бу қурғурнинг килоси фалон пулга чиқар эди. Нок ҳам, бошқа кўп мевалар ҳам шу аҳволда эди. Халқ, хусусан, шаҳар аҳли булардан тўйиб емаган.

Ҳозир-чи? Ҳозир бозорларимизга киринг, кўзингиз яшнаб кетади. Бозор иқтисодиётига ўтишимиз туфайли нархнаволардаги ўзгаришлардан нолиётган одамлар бўлса, ўйлаб кўрсин: ёзда шаҳар транспортининг биргина билети нархига бир кило яхши мева ё сабзавот олиш мумкин. Шўро замонида қачон бундай бўлган? Юртимизда қовун ҳам арзон. Солиштириб кўринг, шўро замонида қачон ёзда катта қовунни 3—4 автобус билети пулига олгансиз? Айни пишиқчиликда ҳам қовуннинг килоси автобуснинг ўн билетидан кам бўлмаган.

Демак, ниманики ўзимиз етиштирсак, ниманики ишлаб чиқариш бизга қимматга тушмаса, ниманики бозорда кўпайтирсак, ўша арзон бўлиб бораверади. Бу — бозорнинг олтин қоидаси. Яна ўша гап: ҳар қандай бозорни яратувчилик орқали арзонлаштирамиз. Яратган ютади. Бошқа гап йўқ.

Демак, Мустақиллик йилларида халқ ўзини ўзи мамлакатимизда етиштириладиган мева ва сабзавот маҳсулотлари билан таъминлаш, бозорларимизни тўлдиришга ўтди.

Ҳозир бозор иқтисодиётига кириб боряпмиз. Сотувчининг, умуман, товар ишлаб чиқарувчининг ҳам бутун манфаати харидор топишга қаратилган. Ҳатто, Мустақиллигимизнинг дастлабки йилларида бир оз тақчил бўлган энг муҳим озиқ-овқат маҳсулотлари ҳам — шакар дейсизми, пахта ёғими, унми — очик бозорда етарли миқдорда мавжуд.

Фақат энди ишлаб, тадбиркорлик қилиб, меҳнатингизни ўзингиз ва жамият учун энг фойдали соҳада сарфлаб, пул топинг, ҳаётингизни яхшилаш учун тинмай курашинг. Сизга бир йўл ёқмаса, марҳамат, бошқасини танланг, ўзингизни, кучингизни синаб кўринг...

Бозорларимиздаги картошкаларни қаранг. Қисқа фурсатлар ичида мамлакатимиз ўзига ўзи картошка етиштиришининг уддасидан чиқди. Халқнинг ўзи, эҳтиёжларнинг ўзи, берилган эркинлик ва имкониятлардан фойдаланишнинг

ўзи Ўзбекистонда картошка мустақиллигини таъминлади. Бу соҳада тинимсиз изланишлар олиб бориляпти. Янги навлар, янги технологиялар синаб кўриляпти. Ўзимизда етиштирилган картошканинг сифати, хусусан, чидамлилигини айтмай-сизми? Ҳатто, баҳорги картошканинг ҳосилидан янаги йил баҳоргача фойдаланиш мумкин: чиримайди ҳам, кумга териб қўйилса, сўлимайди ҳам.

Россиядан келтирилган, тракторда терилган, урилган-эзилган картошкалар баҳоргача етиб бормас, ярми чириб, чиқитга чиқар эди. Ҳозир йил-ўн икки ой бозорда чиройли, катта-катта, сифатли картошка топасиз. Бундай яратувчилик кишини умидвор қилади.

6. Истиқлол берган қанотлар

Пахта яккаҳокимлиги замонида ғаллачилик иккинчи-учинчи даражали соҳага айланиб қолган эди. Ўшанда бир гектар ердан 70—80 центнер ҳосил олиш мумкин, дейилса, биров ишонмас эди. Ҳолбуки, бугун бу реал натижа бўлиб қолди. Аён бўлдики, ғалла масаласида бошқага қарам давлат чинакамига мустақил эмас. Ғалла ғамини емаган, қўшнида арзон-ку, деб юрган давлат адашади. Эртага, билиб бўладими, бир тонна ғалласига олтиннинг баҳосини қўйиб турса-чи?!

Очиғини айтганда, ғалла мустақиллигига айнан халқимизнинг Президентимиз сиёсатини тўғри тушуниб, уни тўла қўллаб-қувватлаши эвазига эришдик.

Илгариги тузум 20—25 одам ишлайдиган ери ё устахонаси — цехи бор одамни бойсан, эксплуататорсан, деб узоқ ва совуқ юртларга қулоқ сифатида сургун қилган. Ҳозир эса 20 — 25 одам учун янги иш жойи пайдо қилган тадбиркор — чинакам фидойи. Чунки бир корхона очиб, маҳсулот чиқариб, бозорни тўлдириш, яна қанча кишини иш билан таъминлаш ҳам ўзи, бола-чақаси, ҳам бошқалар — жамият учун қанчалар савоб иш экани аён-ку.

Мустақилликкача Ўзбекистон деган бир ўлкада ўзбек тили ва адабиёти бўйича аспирантурадан кўра рус тили ва адабиёти соҳасида аспирантурада ўқийдиганлар сони кўп

эди. Биз тенгилардан фақат икки кишининггина мақсадли (кундузги) аспирантурада ўқиб, ўзбек адабиёти бўйича диссертация ёзганини биламан, холос.

Йигирма йилга яқин Ўзбекистон Фанлар академиясида ишлаганман. Майдан декабрнинг ўрталаригача ёш илмий ходимларнинг умри далада ўтарди. Алам қиладиган ери шу эдики, редиска териш, пичан ўриш, макка сўтасини йиғиш, узум узиш учун фан номзоди бўлиш шарт эмас эди. Аксинча, илмий-ижодий меҳнатга ихтисослашган одамнинг жисмоний меҳнатдаги унуми ҳам жуда паст бўлар эди. Лекин олим бўламан деб орзу қилган ўзбек баҳордан кузга қадар шу дала ишлари билан шуғулланишга мажбур эди. Бургага аччиқ қилиб, кўрпани кўйдиргиси келмас эди. Баъзан: «Ўзи академияни қишлоқ хўжалигини юритиш учун тузиб қўйганми?!» — деб ҳам ўйлардик. Бу шўро давлатининг ишни тўғри ташкил қила олмаганини, ишлаб чиқаришни азбаройи зўравонлик, маъмурий-буйруқбозлик билан базўр амалга оширганини кўрсатмасмиди?!

7. Эркин фикрлаш ҳуқуқи

Мустақиллик одамларга эркин фикрлаш ҳуқуқини берди. Кимки шу замонда ҳам эркин фикр юритолмаётган, ҳаётда ўз муносиб йўлини тополмаётган бўлса, у ё қобилиятсиз, ё дангаса, ё ҳали-ҳануз эски тасаввурларидан қутулолмай, янгича яшашга ўрганолмай юрибди.

Радиони тинглаб, телекўрсатувларни томоша қилиб, ўн олти-ўн етти йил мобайнида халқимиз гапиришни ўрганганига қувонаман. Эски журналистлар айтсин, оддий меҳнаткаш тугул, ташкилот раҳбарини гапиртириш ҳам мушкул эди. Аввал ёзиб, қўлига тутқазар эдингиз, ўшани тўғри ўқиб берса ҳам, хўп-хўп эди. Ахир, нутқ қачон ривожланади? Одамлар фикрлай бошласа! Фикрлаш учун эса, аввало, эркинлик керак.

Лекин ҳозирги фикрлашимиз мамлакатимиз ва халқимизни тезроқ илғор ҳаётга олиб чиқиш учун етарли эмас. Ҳар қандай фикр-ғоя реал ҳаётга — яратувчиликка айланиши учун кучли интилиш жонланиши, оммавий тус олиши керак.

Навоий замонини — Ҳусайн Бойқаро ҳукмронлик қилган даврда Хуросонда юз берган тараққиётни Заҳририддин Муҳаммад Бобур: «Кимки бирор ишнинг этагини тутса, ўша соҳани такомилга етказар эди», — дея баҳолайди.

Бу халқимизнинг ёппасига тараққиётга интилган бир даври эди.

Ҳозир ҳам шундай замон бошланди. Ҳар ким бир ўйни ўйласа, ниманидир яратиш ишқида ёнса, ниманидир ихтиро қилса, ўзини намоён қилишнинг минг бир йўлини изласа...

8. Ихтиро завқи

Дунё — бари бир, ўткинчи. Беш кунлик умрни фақат ва фақат эзгулик йўлидаги яратувчилик самараларини қолдириш билангина чўзиш мумкин. Шунда Ёр киши амалда ўн, юз, ҳатто, минг кишининг ишини қила олади. Ҳар қандай тараққиёт шу тарзда рўй берган.

Шўро замонида бир киши ўн баравар ишласа ҳам, юз баравар меҳнат қилса ҳам, бир кишининг маошини олар эди. Шунинг учун ўн, юз, минг баравар меҳнат қиладиганлар ҳам бир баравар ишлайдиганларга айланар эди. Шунинг учун бу тузум мутлақ таназзулга юз тутди. Унинг тақдирига бундан бошқа нарса ёзилмаган эди. Чунки у одамни, шахсни, унинг имкониятлари ва салоҳиятини писанд қилмас эди. Бу тузум ўн баравар ишлайдиган одамнинг завқи, иштиёқини сўндириб, уни бир баравар ишлайдиганга айлантириш билан тараққиётни орқага сурди.

Европа тилларида «фанат» деган сўз бор. Унинг кўп салбий, масалан, бирор фикр-ғояга кўр-кўрона ишониш каби маънолари ҳам, лекин ижобий маънолари ҳам мавжуд. Бир ишга, соҳага, касб-ҳунарга берилган одамни ҳам яхши маънода *фанат* дейишади.

Бундай одамлар ўзимизда ҳам кўп ва улар илгаридан ҳам бўлган. Очиғи, ҳамма замонларда ҳам ҳаётни, турмушни шундайлар олға силжитган. Шунинг учун бундайларни таърифлайдиган ўз сўзимиз ҳам бор. Халқ «жинни» деган сўзни шу маънода ҳам ишлатаверади: *футбол жинниси, китоб жинниси, мусиқа жинниси...*

9. Яратиш «жинни»лари

Бир кўшним бор. Фарҳод Ражабов деган. Компьютер «жинни»си. Дастурчи. Компьютер, аввало, инсон саломатлигига хизмат қилиши керак, деб ҳисоблайди. Шу соҳада тинмай изланади. Изланганга толе ёр, деган гап бекорга чиқмаган. Фарҳоджон ҳозир қулоқ эшитимини компьютер орқали энг аниқ текширишнинг ўзига хос дастурини яратган. Тиббиётда фойдаланишяпти. Юрак қон томирларидаги кўп хасталиклар одатда жарроҳлик йўли билан даволанади. Фарҳоджон компьютерда шундай дастур яратдики, энди экранда танадаги фақат ўша керакли томиргина кўринади. Тананинг бошқа барча аъзолари (айтайлик, мускуллар, суяклар, ичаклар ва ҳоказо) махсус йўл билан кўринмайдиган қилиб чиқилади. Кейин, хоҳласангиз, томирнинг оёқдаги еридан нина билан махсус суюқликни юракка томон юбориш, унинг ҳаракат жараёнини компьютерда кузатиб, бошқариб туриш мумкин. Шу тариқа юрак фаолиятининг кўп жиҳатлари тадқиқ этилади. Шунинг ўзи билан бемор қанчалар азоб-уқубатдан қутулади...

Обид Мусаев деган яна бир биродаримиз Навоий асарлари тили бўйича тузилган луғатни эринмай компьютерга солиб чиқибди. Кейин бир қисм асарлари матнини дастурга киритибди. Ана энди навоийшунос ёки шоир ижодини ўрнаётган ўқувчи, талаба, мухлис матнда тушунмаган ҳар қандай сўзини луғат титкилаб ўтирмай, компьютернинг ўзидаги луғатдан топиб, мағзини чақиб олаверади. Керак бўлса, бирпасда ўша бир сўзни шоир неча жойда ва қанча мартадан ишлатганигача аниқлаштириш мумкин.

Навоий асарлари тили бўйича тадқиқот яратган профессор Баҳром Бафоевнинг неча-неча яшиклаб карточка йиққанига гувоҳ бўлганим учун Обиджоннинг бу дастури қанчалар катта янгилик эканини ичдан ҳис этаман.

Яратиш завқи бошқача бўлади. Пойтахтнинг гавжум кўчаларидан бирида биров келиб қуюқ сўрашди. Қаердадир кўргандайман, лекин ҳеч эслолмадим. Аслида, мен уни ҳеч қачон кўрмаган эканман. У мени танибди. Ҳол-аҳвол сўраш-

дик. Сурхондарёлик экан. Ҳамидулла Оллоёров. Кўриниб турибдики, ичи тўла завқ. Хўш, нимадан бу завқ?

Чўнтагидан бир салафан халтача чиқарди. Ичида худди кийик ўтига ўхшаган ўт барглари. Чайнаб кўринг, деди. Ишонинг, шакардан ҳам ширин! Стивия ўсимлиги бу, дейди. Шакарнинг ўрнини босади. Сурхондарёда шуни етиштиришни йўлга қўйяпмиз...

Биз халқимизнинг минг-минг йиллик тажрибалари синовидан ўтган анъаналарга содиқмиз. Шунинг учун шўро сиёсати қоқоқлик, хурофот деб қанча қораламасин, исириқдан фойдаланишни канда қилмадик. Мана, унинг фойдасини илм ҳам исбот қилди. Лекин энди бошқа муаммо келиб чиқди: кўп қаватли уйда яшасангиз, ўт ёқиб, чўғ қилиш имконияти бўлмаса, исириқни қандай тутатасиз? Хокандозга солиб, газ устига қўйиб қиздирсангиз, биринчидан, кўнгилдагидек тутамайди, иккинчидан, эшагидан тушови қиммат, деганларидек, ўн йиллаб хизмат қиладиган фалон сўмлик хокандозингиз бир қишда адо бўлади.

Нима қилиш керак? Шукрки, орамиздан бир ўзбек ўзига шундай савол қўйиб, бош қотирибди. Ўйлайверсангиз, йўли топилар экан. Исириқни аввал туйиб, кейин бармоқнинг учидай келадиган конуссимон қолипга солиб, устидан ёнишига ёрдам берадиган, шу билан бирга қипиқларни бирлаштириб, қотириб турадиган мой қўйибди.

Тайёр маҳсулотнинг бир нечасини картон қутичага солиб, дорихонада сотиш йўлга қўйилибди. Энди уни хоҳлаган хонада, истасангиз, гугурт қутиси устига қўйиб ҳам ёндираверасиз. Секин тутайди. Ҳеч нарсага зиёни йўқ. Ёнғин хавфи кам. Ўзи ўчади. Ихтирочини дуо қиласиз.

Эҳтимол, исми шарифини билмасмиз. Лекин савоби ўша одамга тегаверади.

Бироқ энди исириқни бундай тайёр товар тарзида ишлаб чиқаришни кенг йўлга қўйишимиз, керак бўлса, унинг фойдасини Ибн Сино ва бошқа буюк табобат даҳоларига таяниб, бугунги илмнинг хулосаларини ҳар тарафлама ёйиб бўлса ҳам, Америка, Япония, Европага тарғиб қилиш, молимизни бутун дунёга сотиб, пуллашимиз зарур.

КамАЗларга босиб исириқ ташилаётганини кўрганда,

шундай истиқболга ишонасан киши. Фақат бир шарти бор: исириқ обдон пишгандагина йиғиштирилиши, чунки унинг уруғи ўша ерга тўкилиб, янаги йил ҳосили учун асос сақланиб қолиши, исириқни кўпайтиришнинг йўл-йўриқлари ишлаб чиқилиши, зарур кўрилса, бу масалаларни мезонга солиб турадиган ҳуқуқий ҳужжат қабул қилиниши керак бўлади.

Бундай кутилмаган жиҳатдан катта тараққиёт майдонларига чиқиб олишимиз учун одамларимизда ташаббус, фидойилик, ихтирочилик, жонни жабборга бериб ишлаш-изланиш фазилатлари камолга етиши лозим.

10. Шўро мафкурасининг душмани

Шахсий ташаббус, шахсий бойлик, шахсий истеъдод — бу шўро мафкурасининг душмани эди.

Эски тузумни кўмсаётганлар орамизда йўқ эмаслиги кишини ачинтиради. Шулар ўзимизни эмас, дунёни, жаҳондаги бу тизимнинг тақдирини бир мушоҳада қилсин.

1989 йили Фарбий ва Шарқий Германия ўртасидаги девор кулади. Одамлар Шарқий Германиядан Фарбий Германия худудига ёпирилиб кирди. Бир неча кун шу ҳодиса давом этди. Нега Фарбдан Шарққа ўтмади? Сабабки, Фарбий Германия демократия ва бозор иқтисодиёти билан шу даражада юксак тараққиётга эришдики, Шарқ ундан анча орқанда қолиб кетди. Энди бир мушоҳада қилиб кўринг: бойнинг кошонасини кўришга камбағал кўпроқ интиладими ёки камбағалнинг кулбасини кўришга бой кўпроқ интиладими?!

Одамлар юксакликка интилади. Мана, неча йилдирки, Шарқий Германияда демократия ва бозор иқтисодиётини жорий этиш, икки Германия ўртасидаги фарқларни бартараф қилиш учун кучли ҳаракат кетяпти.

Ёки Кореяни олинг. Шимолий Корея ярим оролнинг учдан икки қисмини эгаллайди. Аҳолиси — 20 миллион. Жанубий Корея эса ярим оролнинг учдан бир қисмини ташкил этади. Аҳолиси қарийб икки ярим баробар кўп — 47 миллион. Лекин турмуш даражасида Жанубий Корея жуда олдинда. Бозор иқтисодиёти ўз устунлигини кўрсатгани шу бўлса керак.

Буни шу маънода айтяпманки, коммунистик мафкура

хукмрон мамлакатда чинакам тараққиёт бўлиши мушкул. Россия, 1913 йилги умумий иқтисодий кўрсаткичлар бўйича, дастлабки 6—7 мамлакатнинг бири эди. Социализм, аввало, Россиянинг ўзини тараққиётдан орқага сурди. Ҳозир у жаҳоннинг мутараққий давлатлари сафида эмас.

Шундай экан, биз ҳар тарафлама қолоқ тузумдан воз кечиб, илғор тузумга ўтаётганимизни ҳамма тушуниши шарт. Акс ҳолда, ўтиш даврининг мушкулотларини тўғри ҳис этиб, тўғри баҳолаш қийин кечади.

Социализм сунъий, инсоният табиатига зид, келажаги йўқ, тараққиётга олиб бормаيدиган тузум эди. Уни тарихнинг ўзи инкор этди, ҳаёт саҳнасидан итқитиб ташлади.

Шундай жамиятдан намунаси кўп давлатларда яққол кўриниб турган тузумга ўтяпмиз. Лекин бу иш осонликча амалга ошмаслиги аниқ. Ҳеч кимга ҳам осон бўлмаган. Ҳеч бир халқ ўз-ўзича юксак турмуш даражасига эришмаган.

Ҳеч шубҳа йўқки, йўлимиз тўғри ва у бизни ривожлантиради, инсоний хусусиятларимизни, одамнинг яратувчилик фазилатини кучайтиради. Самара нуқтаи назаридан илгари бир одам бўлган киши энди ўн одамга айланади, ўн одамнинг кучини кўрсатади. Чунки энди билим ва тафаккур кудратини намойиш этиш имкони очилди. Дунё аллақачонлар ақлни сотиш йўлига ўтган. Биз эса истибод замонида жисмоний кучимизнигина сарфлаб, кун кўришдан бошқа имкони йўқ бир қавмга айлантирилган эдик.

11. Манфаат, рақобат, тараққиёт...

Манфаат — у хоҳ моддий бўлсин, хоҳ маънавий, инсонни ишлашга, яратишга, курашишга, интилишга, қолаверса, рақобатга ундовчи «ускуна». Бозорнинг қоидаси шу. Шу йўлда инсон кўпроқ ва янада кўпроқ ўзини намоеън қила боради. Манфаат учун кураш рақобатни пайдо қилади, кучайтиради. Рақобат одамни бутун салоҳиятини ишга солиб яшашга мажбур этади. Натижада кишиларнинг очилмаган қирралари кўрина боради. Инсон, чини билан, бир неча баробар кучаяди. Фуқаролари кучайган мамлакат, давлат ҳам кучаяди. Илгариги тузумда эса давлат кучайса, бўлди, деб қаралган.

Мустақиллик туфайли шундай яшашга имконият топдик. Ҳозир бунинг дастлабки меваларини ҳам татиб кўряпмиз. Лекин бир аччиқ ҳақиқатни тан олайлик: шўро тузумида ишласа ҳам, тузук-куруқ ишламаса ҳам кўплар маош олаверган. Аксарият ишлаганга ҳам, ишламаганга ҳам бир хил ҳақ тўланган. Энди ундай бўлмайди. Кимки кам даромад топаётган бўлса, демак, ишламаяпти. Ишлаётган бўлса-ю, даромади уни қониқтирмаса, марҳамат, шу меҳнатига кўпроқ ҳақ тўлайдиган иш, фаолият топсин. Уни ҳеч ким ушлаб тургани йўқ. Талабни энди бошқача қўйишга ўрганиш керак: менинг ишлаганим — шу, лекин бунча тўлайсан, деб турган билан ҳаёт ўзгармайди. Баъзиларнинг қилаётган иши, бугунги жаҳон бозори талаблари даражасидан туриб қаралса, амалда шу олган даромадини ҳам оқламаслиги мумкин.

12. Бозор шафқат қилмайди

Бозор — шафқатсиз мезон. Шу мезонга чидагангина ютади.

Истиклолимизнинг беш йиллигига Ўзбекистонимиз жаҳондаги автомобиль саноатига эга давлатлар сафига кирди. Ҳолбуки, кенг жаҳонда бундай давлатлар сони 30 тага ҳам бормади. Дунёда мамлакат кўп, ривожланган давлат ҳам кам эмас. Ёш Ўзбекистон ҳам дадил туриб шу сафга қўшилди. Мамлакатимизга жаҳоннинг турли бурчакларида чиқарилган автомобиллар кириб келяпти. Шундай бўлса ҳам, қаранг, кўчаларимиздаги енгил автомашиналарнинг ярми ўзимизда, Асакада ишлаб чиқарилган «Тико», «Дамас», «Нексия», «Матиз», «Ласетти». Бу машиналаримиз четга экспорт ҳам қилиняпти.

Ёшгина давлат олти йил деганда ўз нефть мустақиллигига эришди. 1997 йили Бухорода энг замонавий технология билан ишлайдиган улкан иншоот ишга тушди.

Мана, Фарғона водийсини мамлакат пойтахти ва бошқа вилоятлари билан боғлайдиган довон ишга тушди. Бу фақат бугуннинг ютуғи эмас. У келажакка қурилган буюк ва тарихий кўприк бўлди, дейиш мумкин. Бу йўл амалда Европани Осиёга, Қора Ер денгизини Хитойга боғлайдиган замонавий Буюк Ипак йўли бўлди. Асрлар ўтиб, Ўзбе-

кистон яна қайтадан ана шундай жаҳон йўлининг марказига айланди.

Шуларни ўйласам, биз ҳам одам эканмиз, биз ҳам халқ эканмиз, биз ҳам давлат эканмиз, бизнинг қўлимиздан ҳам яратиш келади, биз ҳам дунёга ўзимизни, ўзлигимизни кўрсата олар эканмиз-ку, деб гурурланаман.

Ўйлайманки, шу туйғу бешикдаги гўдакдан юздан ошган отахону онахонгача бегона бўлмаслиги, улар қалбини эгаллаши керак. Бу гурур яшашга, ишлашга, яратишга иштиёқни кучайтиришга хизмат қилиши лозим.

13. Тушкун бўлишга ҳаққимиз йўқ

Очиғи, халқ сифатида, мустақил давлатнинг фуқароси сифатида тушкун бўлишга ҳеч биримизнинг ҳаққимиз йўқ. Чунки бунга асос йўқ-да. Ахир, халқлар қандай оғир кунларни бошидан кечириб, мустақилликка эришган, кейин жонини жабборга бериб меҳнат-машаққат чекиб, ҳаётини ўнглаган.

Тушкунлик — ёмон нарса. Бир тушкунлик келса, бутун вужудингизни қамраб олиши қийин эмас, кейин ундан қутулишнинг имкони топилмайди. Меҳнат қилиш қобилиятидан маҳрум, меҳнат қилишдан кўрққан дангаса одамгина тушкун бўлади. Дангаса — аслида, қанақа қобилияти бўлишидан қатъи назар, ҳар қандай жамият ва тузумда ҳам бебахт.

Халқ яратган, минг-минг йиллар синовидан ўтган, сайқаллана-сайқаллана олтиндай ярқирайдиган бўлиб кетган халқ мақолларига қулоқ тутинг — дангасалик қанчалар қораланади. Халқ — доно. У билмай гапирмайди. Ҳамма халқларнинг мақолларида дангаса бебахт одам, деб баҳоланади.

Демак, халқнинг фалсафаси дангаса одамлар фалсафаси асосида яратилмайди. Халқ дангаса одамлардан иборат ҳам эмас.

Халқнинг асосий кўпчилиги — меҳнаткаш. Лекин замон энди шунчаки меҳнаткашликнинг ўзинигина кадрлаб ўтирмайди. Оддий, жайдари, фақат жисмоний қувватни намоён этишга қаратилган меҳнаткашлик билан тадбиркор — оқилона меҳнаткашлик ўртасида энди Ер билан осмонча фарқ бор. Оддий меҳнаткашликни самарали, тадбиркорона, оқи-

лона меҳнаткашликка айлантириш — халқ олдида турган бирламчи вазифалардан.

Бозор иқтисодиётига ўтишнинг бош мақсади — шу.

14. Имкон ва ҳаракат

Истиқлол берган имкон шуки, хоҳлаган одам хоҳлаган тадбиркорлигини қилиб, хоҳлаганича даромад топсин, қонунларга амал қилса, бас,

Бировга шуни айтсангиз, дарров тадбиркорликни бошлашнинг минг бир мушкулотини рўқач қилишга ўтади. Мақолда айтилганидек, дангаса отасига ақл ўргатади. Ахир, мушкулотсиз иш борми? Ҳозир ўша бозор иқтисодиёти юксак даражада ривожланган мамлакатда ҳам бир тадбиркорликни бошлаш ва ривожлантириш муайян мушкулотлар билан кечади. Фарқи ундоқ ё мундоқдир, лекин муаммо ҳамма ерда ҳам бор ва ҳамма вақт шу муаммолардан қўрқмаган, уларни сабот билан енгган, таваккалдан чўчимаган одамгина ютади. Навоийнинг бир гапи бор:

*Юз йил киши умр тилар, бил, —
Ким сабр керакдур анга юз йил.*

Яъни юз йил яшайман, деган одамга юз йиллик сабр керак! Сабр дегани фақат жимгина чидаб ўтириш дегани эмас. Унда сабрни жуда жўн тушунган бўламиз. Ҳаёт мушкулотлардан иборат ва юз йил яшайдиган бўлсанг, нақ юз йил мушкулот билан курашасан. Шунга чидасанг, яша, биродар! Бу ҳар қандай жамиятда бор гап.

Германия тараққиётда қанчалар олдинлаб кетган. Бунда илм-фан равнақи ҳам ўз кучини кўрсатган. Биргина факт келтираман. XX асрнинг биринчи чорагида Нобель мукофотини олган 85 олимдан 26 нафари — олмониялик. Ёки ўтган асрнинг охирги ўн йилида 10 дан ортиқ немис олими шу энг юксак мукофотга сазовор бўлди. Бу мамлакат тараққиётини тан олиш керак. Лекин Германияда ҳар куни энг кўп такрорланадиган сўз нима, биласизми? Муаммо! Ҳар куни муаммо, муаммо. Ҳар куни шу муаммолар аниқланади ва ҳал этилади. Эртага яна муаммо пайдо бўлади, уни ҳам ечиш керак.

15. Ўзбекистон эккан ниҳоллар

Мустақиллик берган бундай эркинликни, бундай миллий давлатчиликни тарих ўзбек халқи бошига бир марта бахт куши қилиб кўндирди. Давлатларимиз бўлган, лекин ҳозирги тушунчадаги, ҳозирги ҳудуддаги миллий давлат айнан 1991 йилдан буёғига бўляпти. Ундан олдинги миллий давлатчилигимиз тамоман бошқа нарса эди.

Ўзбек тили давлат тили мақомига эга. Аҳолининг 75 фоиздан ошиғини ўзбеклар ташкил этади. Ўзбек халқининг манфаатлари бу давлат, бу мамлакат учун бирламчи манфаат ҳисобланади. Дунё бизни ўзбек сифатида танийди ва халқнинг асосини ўзбеклар ташкил этгани учун ҳам давлатимиз Ўзбекистон деб номланади. Бироқ Истиқлол бу мамлакатдаги бошқа миллат ва элат вакиллари бахтли қилади, улар ҳам Ўзбекистоннинг ютуғи — менинг ютуғим деб тушуниши лозим. Президентимиз ўртага ташлаган шиорда таъкидланганидек: «Шу азиз Ватан — барчамизники!»

Ҳаёт учун кураш ҳамма замонларда бўлади. Тузумлар ўзгарганда ҳаёт учун курашнинг йўл-йўриғи ҳам ўзгаради, албатта. Баъзилар дангаса эмасдир-у, лекин ана шу ўзгарган йўлни топа олмай, доғда қоляпти. Йўқ, дейди уларнинг мантиғи, ҳаётнинг мен билган кураш йўллари ўзгармасин, нега ўзгаради, ахир! Ҳаёт эса сизга қулоқ солиб ўтирмайди. Ҳаёт билан бирга яшаш учун кураш усуллари ҳам ўзгартириб бора олмаган одам — яшайди, яъни яхши яшайди, акс ҳолда...

Бир ортда қолдингизми, тамом, ҳамма жиҳатдан орқада қолаверасиз.

Баҳорда яхши ният билан бозордан нок кўчати сотиб олдим. «Ака, — деди деҳқон, — айтиб кўяй, нок сизга шафтоли эмас, уч-тўрт йилда ҳосилга киравермаса, мева солмади энди, деб суғуриб ташламанг, нок етти-саккиз йилда одам бўлади...»

Мустақилликнинг ўтган йиллари Ўзбекистон боғларига кўп-кўп янги ниҳоллар ўтқозиш даври бўлди. Улардан айримлари ҳали қийғос ҳосилга кириб улгурмаган бўлса, ҳовлиқманг, биродар. Умр берган бўлса, ҳали сиз билан бизнинг кўп-кўп ширин меваларини тотиб кўрамиз.

Шуни тушунмаган одам билан келишолмайман-да...

1 ОКТЯБРЬ — ҲҚИТУВЧИЛАР ВА МУРАББИЙЛАР КУНИ

МАҚСАД — ТАРБИЯ

Болалик давримизни, бизга илк бор қалам тутқазган муаллимимизни, умуман, устозларимизни эслаб тураимизми?

1 октябрь умумхалқ байрами — Ҳқитувчилар ва мураббийлар кунига айлантирилган бир мамлакат фуқароси сифатида ҳар биримиз ўз-ўзимизга шундай савол беришимиз табиий.

Биринчи устозим — онам. Кўп йиллар давомида тожик ва ўзбек мактабларида тил ва адабиётдан дарс берганлар. У кишидан кўплаб тожикча, ўзбекча шеър эшитганман. 1941 йили урушда ҳалок бўлган тоғаларидан бир чамадон хат қолган. Кўпи — шеър. Уларни қайта-қайта эшитганмиз.

Умрларининг охиригача ҳам бир нарса ёзсам, хато топмасинлар, деб онамдан чўчиб турганман. Дадамиз 55 йил идора ишида ишлаганлар. У кишининг ёзганидан биз — фарзандлар хато тополмасдик.

Иккала бобом ҳам саводли кишилар бўлган. Мулла Олимхон мадраса кўрган эдилар, лекин қудаларининг илмини: «Мадраса кўрмаган бўлсалар ҳам, мендан пеш, устун бу киши», — деб улуғлаб юрар эдилар. Боболаримнинг китобхонлик-шеърхонлик базмларида чой ташиганим учун ҳозиргача шукрона қилиб юраман...

Биринчи синфда марҳума Бибиражаб Илёсова ўқитганлар, бехато ёзиш ва ўқишни ўргатганлар. Дастлабки мақоламни ёзишга ҳам, уни туман газетасига юборишга ҳам адабиёт муаллими раҳматли Муродулла Ҳожиев ундаганлар. 1967 йили босилиб чиққан. Ўшанда 6-синфда эдим.

Кейин туман газетасининг муҳаррири Саиджон Ражабов устозлик қилдилар. У кишидан газетчиликнинг кўп сирини ўрганганман. 15 ёшимда таҳририятда ойлик олиб ишлаганман. Уч-тўрт киши биргалашиб янги туман газетасини чиқарар эдик. Баъзан бир сонда 5 та тахаллус қўллашимга ҳам тўғри келган.

Сўнг илмда Нажмиддин Комиловга шогирд тушдим, Файбулла Саломовга неварашогирд бўлдим. Ҳаётда яна қанчадан-қанча устоз кўрдим.

Камина учун Навоийнинг мезони — мезон: «Шогирд агар

шайх ул-ислом, агар қозидур, агар устоз андин розидур — Тенгри розидур»...

Тарбия — кўп қиррали ва мураккаб жараён, дейишади. Лекин қирралари очиб берилмайди, таҳлил қилинмайди. Кўпинча мухбирлар: «Сизнингча, фарзанд тарбиясини нимадан ва қачондан бошламоқ керак?» — деб савол беришади.

Бу — кўп эски савол. Кейин бу саволга ота-оналаримиз жавоб берсалар, ярашар эди. Чунки ҳали бизнинг болаларимиз ёшроқ. Шундай бўлса ҳам, бир нарсани айтгим келади.

Мактабда биринчи синф муаллимлари болаларни эмас, оилаларни талашади. Нима учун? Чунки улар ҳали ўқитиб кўрмаган болани олдиндан бунча талашшига сабаб — оилани биледи. Биледики, фалон оиланинг боласи ёмон бўлиши мумкин эмас.

Лекин тарбия — чиндан, мураккаб масала. Афсуски, бир оилада бир-бирига сира ўхшамаган икки бола вояга етиши ҳам — кўп учрайдиган ҳодиса.

Фарзандни тарбиялашга ижобий таъсир ўтказадиган ҳар қандай йўл — тўғри.

Навоийхонлик учрашувларида: «Бу соҳада кимлардан кўпроқ ўрناق олишга ҳаракат қилгансиз? Уларнинг қайси жиҳатлари сабоқ бўлса арзигулик?» — деб ҳам сўрашади.

Навоийни университетда Бегали Қосимов ўргатганлар. 5-курсда таржима ва таҳрир гуруҳида раҳматли устозимиз Ғайбулла Саломов раҳбарликларида бир семестр мобайнида Навоий «Ҳайрат ул-аброр»нинг профессор Абдуқодир Ҳайитметов амалга оширган насрий баёнию Владимир Державин қаламига мансуб русча шеърий таржимасини ҳижжалаб қийслаб чиққанмиз. Ростини, Навоий асарларининг бошқа тилларга таржималарини ўрганиш иштиёқи ўшанда туғилган. Шу мавзуда диссертация ёқлаганман.

Устоз Нажмиддин Комиловдан фақат Навоийни эмас, умуман, мусулмон Шарқи мумтоз адабиётини тушуниш ва талқин этиш сирларини ҳозиргача ўрганиб келаман. Ростини, у кишида чин зиёли бўлишнинг намунасини кўраман.

Абдуқодир Ҳайитметов раҳбарлик қилган мумтоз адабиёт бўлимида 4 йилга яқин ишлаганман. Домланинг эринмай меҳнат қилишларига ва «навоийшуносман» деган масъулиятни бўйинга ола билишларига ҳавасим келар эди.

Бир нарса ҳақиқат: ҳарҳолда, немисни, японни тарбия шу даражага кўтарган. Бундай халқларда айнан тарбия тугайли айрим иллатлар барҳам топгани ҳам — ҳақиқат. Ёки, энг камида, ёмонликларнинг даражаси тарбия орқали пайсантирилиши мумкин. Шу маънода, ўзимча: тарбия билан ҳамма шуғулланиши шарт, деб ўйлайман.

Лекин тарбиянинг йўналиши аниқ бўлиши керак. Яъни биз фарзандларимизни айнан нималарга ўргатишимиз ва уларни айнан нималардан қайтаришимиз кераклиги аниқ бўлиши лозим. Бунинг тизимини ишлаб чиқиш керак. Бу тизим тинимсиз такомиллаштириб борилиши зарур.

Шундай қилиняпти ҳам.

Ҳозир айрим ўқитувчилар ўғил-қизларни танлаб ўқитиш, ўқувчиларни табақалаштириш масаласини кўтаришаётир. Бу йўл тўғри, албатта. Таълимни ислоҳ қилишдан кўзланган мақсадлардан бири ҳам — шу. Мана, ҳозир умумий ўрта таълимни, яъни 9-синфни тугатганидан кейин болаларимизнинг бир қисми академик лицейларга, бир қисми касб-ҳунар коллежларига боради. Шу ҳам табақалаштириш. Ёки гимназиялар бор, қайсидир фанлар чуқурлаштирилган лицейлар очилган. Имконияти бор ота-оналар фарзандларини дарсдан ташқари хусусий тарзда ҳам кучли муаллимларга махсус ўқитишяпти. Ихтиёрлари.

Мавзу яқинлиги, яъни бадиий маҳорат масалаларини ўрганиш учун Мақсуд Шайхзода, Алибек Рустамов, Ёқубжон Исҳоқовнинг Навоий ижодига алоқадор деярли барча асарлари билан эринмай танишганман.

Иброҳим Ҳаққул асарларини тўлиқ ўқийман. У киши Навоий ижоди ҳақида ҳам жўшиб, бугунги ҳаётга бевосита боғлаб ёзиш бўйича биз тенги навоийшуносларни ўзига хос тарзда ижодга чорлаб турадилар. Чунки менинг бир орзуим бор: Навоий ҳақида ёзилган нарса худди бугунги адабиёт ва ҳозирги ҳаёт тўғрисида битилган адабий танқид намунаси каби зўр қизиқиш билан ўқилиши керак. Шундай ўқилмаётган бўлса, айб Навоийда эмас, навоийшуносда. Бунинг учун улуғ шоир ижодини ҳозирги замон кишиси дидига мослаб, ҳаётга бевосита боғлаб таҳлил этиш шарт.

Навоий ижодининг тарғиби бўйича, ҳарҳолда, кўп иш қилиняпти. Лекин тарғиб чинакам самара бериши учун китобхоннинг ўзида ҳам интилиш кучли бўлиши керак.

Бир нарса алам қилади. Дунёда Пушкин қаламига мансуб «Евгений Онегин» романини ўқимай туриб, мактабда «Евгений Онегин»дан дарс бераётган бирон-бир рус адабиёти муаллими борлигига ишонмайман. Лекин Навоийнинг «Фарҳод ва Ширин»ини ўқимай туриб олий ўқув юртини битираётган ўзбек тили ва адабиёти муаллиmlари қанча! Энди улар, камида, эркак бўлса — 60, аёл бўлса — 55 ёшгача бу дostonдан дарс ўтаверади. Шу муаллиmlар, ўқувчилар қийналмасин, деб, 10-синф «Ўзбек адабиёти» мажмуасига дostonни кенг қилиб, луғатлар билан қисқартирилган шеърӣ матнлар мазмунини ҳозирги тилда содда ифодалаб нашр этдик. Шунӣ ҳам ўқишмайди-да...

Таълим билан боғлиқ яна бир масала бор. Компьютер орқали ўқувчилар саводхонлиги тез ва аниқ таҳлил қилинади, ўқитувчи меҳнати енгиллашади. Бу яхши, албатта. Лекин, шуниси қизиққи, биз компьютерга ихлос қўяётган бир пайтда Японияда болаларни ундан холироқ қилиш ҳаракатида эканлар. Чунки инсон учун компьютердек «тайёр ошга баковул» қилиб қўядиган нарсага ўрганиб қолиш хавфли. У боланинг ўйлаши, фикрлаши, тафаккур ривожига у ёки бу даражада салбий таъсир кўрсатар экан. Ҳарҳолда, онгни, мияни фикр чархлайди-да. Бунга муносабатимиз қандай бўлиши керак?

Фалати халқмиз-да. Кўплар Германияда, ишсизларга ҳам фалон пул тўлар экан, дейишади. Нега энди биз аввал ишсизларга тўланадиган нафақани ўйлаймиз? Ахир, олдин Германияда одамлар қаттиқ ва жуда самарали меҳнат қилар экан, деб ўйлайлик.

Шўро замонида бир нотик маърузасида Фарб дунёсида, ҳатто, фақат ақлли одамларни нобуд қилиб, бошқаларга зарар етказмайдиган қурол ишлаб чиқиб бўлмасмикин, деб ҳам бош қотиришяпти, деган эди. Шунда бир биродарим ўрнидан туриб: «Домла, шунинг учун кўп китоб ўқимайман-да»,— деган эди ярим ҳазил билан...

Аввал компьютердан фойдаланишнинг мутараққий халқлар эришган даражасига етиб олайлик, ўшанда, эҳтимол, унинг ақл раvнақи ёки саломатликка зиёнларини бартараф этишнинг илғор йўл-йўриқ ва усулларидан ҳам фойдаланармиз.

Умуман, бугунги замонда ҳаётдан орқада қолмасликнинг

китобсиз амалга ошишига ишонмайман. Айтайлик, оддийгина томорқага нимани қачон ва қандай экиб, қанча фойда олиш мумкинлигини кўнгилдагидек билиш учун ҳам китоб мутолаа қилиш шарт. Акс ҳолда, бу ёғи таваккалчиликдан бошқа нарса эмас: бўлса — бўлар, бўлмаса — говлаб кетар...

Шунинг учун одамларга умумий қилиб, мана бундай китобни ўқи, деб айтиш тўғри эмас. Бугун энг оддий соҳа, айтайлик, ошпазликда яхши мутахассис бўлишнинг ҳам китобсиз битадиган йўли ҳали топилган эмас.

Дейл Корнегини ўқиб, бозор иқтисоди шароитларида шахс ўзини курашларга қандай чоғлаши, муаммоларга қандай оқилона ечимлар топиши мумкинлигини ўрганишга тўғри келиши табиий.

Лекин адабиётчи сифатида айтаманки, бадиий адабиёт ўқимайдиган одам — чала одам. Тасаввуримда, китоб ўқиш одам учун нон ейишдай гап бўлиши керак. Лекин ҳаёт — ҳаётда, менинг тасаввурим билан унинг неча пуллик иши бор?!

Тарбия билан боғлиқ яна бир савол: «Фарзандни эркалатиш керакми?» Баъзилар бунда бола талтайиб кетади, деб қарашади.

Мен, аксинча, болалигида эркалатилмаган одамларга раҳмим келади. Чунки, ахир, ҳаёт — ўйинчоқ эмас, ҳеч бўлмаганда, одам болалигида эркалатилиши керак-ку. Меҳр кўрсатиш, раҳмдил бўлиш, одамни тушуниш учун ҳам инсоннинг қалби юмшоқ бўлиши лозим. Болангизни эркалатмасангиз, бу ҳисни унга қандай сингдирасиз? Ишдан келаётган ота-онасини, рости, кап-катта ўғил-қизлар ҳам айрича соғинч, айрича меҳр, айрича эркалик билан кутади.

Яширмайман, у «дадамнинг чўнтаклариде шоколад бормикин», деб ҳам ўйлайди. Уйда — шкафда бир кути шоколад тургандир. Унинг ҳеч ҳам аҳамияти йўқ. Барибир, сиздан кутади. Бу — бошқача-да. Бунда эътибор бор, меҳр бор.

Уйга кириб, шундай эзгу туйғулар билан сизга интизор фарзандингиз пешонасидан битта ўпмасангиз, шу туйғу сўниб бораверади. Шунда меҳр ўрнини қаҳр эгалламаслигига қандай кафолатингиз бор?!

Бироқ эркалатиш дегани фарзанднинг кўнглига ўринсиз равишда «ҳаммадан зўрсан» деган туйғуни сингдириш эмас.

Яна бир хулосам бор: бола олам-олам орзулар билан яшайди. Аммо бу орзулар имкон қадар ҳаётга яқин, яъни реалроқ бўлишини истаيمان. Акс ҳолда, одам ўзига ҳам, имкониятларига ҳам ортиқча баҳо бериб юбориши, оқибатда, кўп қоқилиши ёки, аслида, етиб бўлмас орзулари осонгина чексиз армонга айланиб, у ўринсиз равишда руҳан ўксиб қолиши мумкин.

Тарбияда ўксишга имкон қолдирмаслик зарур.

Бир ота ўлига: «Олий ўқув юртига кирсанг, машина олиб бераман», — деб ваъда қилибди. Ўқишга қабул қилиниши билан «Матиз» олиб берибди ҳам. Лекин боланинг уни институтга миниб боришга ори келармиш. Ич-ичидан ўксиб, отасидан норози бўлиб юрармиш. Нега, ахир? «Матиз»га етиш осон бўлибдими? Йўқ-да. Синфдош жўраси ўқишга киргани учун отаси унга «Нексия» олиб берибди-да...

Ўша ота тарбия сиёсатини тўғри белгилаган: болани рағбатлантириб, яхши ўқишига ундаган. Тарбия иқтисодини ҳам келиштирган — «Матиз»га етадиган маблағ жамлаган. Лекин тарбия мафкурасини жойига қўёлмаган: «Болам, шу «Матиз»-га етганинга минг бор шукр қил!» — демаган.

8 ДЕКАБРЬ — КОНСТИТУЦИЯ КУНИ

ҲУҚУҚ, ЭРКИНЛИК ВА БУРЧ

1. Фуқаро маънавияти

«Қонунлар ва фармонларни қабул қилишдан мақсад уларни четлаб ўтишдир» деган мутлақо ярамас қоида жамиятнинг энг оддий ҳуқуқий тартибот ва жамоат тартибини сақлаб туриш қобилиятидан маҳрум бўлишига олиб боради.

Ислом Каримов

Қонун нима ўзи?

Буни ҳар ким ҳар хил тушунади.

Қонун — умумий қилиб айтганда, сизу бизнинг ихтиёримиздан ташқари амалда бўлган куч. Табиат қонунлари айнан шундай. Табиат инсонга боғлиқ бўлмаган тарзда ўз қонунлари асосида яшайди.

Жамият қонунлари ҳам, гарчи инсонлар гуруҳи ўртасидаги муносабатларни акс эттирса-да, бевосита шахслар ўй-фикри билан ҳисоблашиб ўтирмайди.

Демак, табиат ва жамият қонунлари биздан ташқари амал қилар эканми, биз — одамлар уларни ўзимизча ўзгартиришдек хом хаёлга берилмай, аксинча, шу қонунларни пухта ўрганиш ва ўз хатти-ҳаракатларимизни ўша қонунларга мослаштиришга уринишимиз керак.

Кўриниб турибдики, қонун — инсоннинг истагидан қатъи назар, унинг тан олишига мажбур куч ҳисобланади.

Табиатки қонунлар асосида яшар экан, инсонлар ҳам қонунлар асосида кун кечиришга мажбур. Чунки инсон эҳтиёжлари шу қадар чексиз ва беҳудудки, агар яшашнинг ўзаро келишилган қонун-қоидалари ишлаб чиқилмаса ва уларга амал қилинмаса, дунёни жаҳолат эгаллайди, одамлар ўртасида ваҳшийлик кучаяди.

Кимдир биров ҳаддидан ошиб, босар-тусарини билмай қолса, ножўя ҳаракатлар содир этса, унга: «Дунё бесўроқми?» — дейилади. Бундан шу нарса англашиладики, ҳар қандай жамият, ҳар қандай замонда, савияси, даражасидан қатъи назар, муайян қонун-қоида бўлади. Бу қонун-қоидалар одамларга яшаш учун имкониятлар, яъни ҳуқуқ ва эркинликлар беради, улар зиммасига бурч ва масъулиятлар юклайди, шунингдек, уларни нималардандир чеклайди. Бу қонунлар жамият аъзоларининг йиллар давомида шаклланган тажрибаларига, яшаш тарзининг ўзига хосликларига суянган ҳолда тузилади.

Бунга ҳуқуқий қонунлар дейилади.

Мана, икки асрдан ошяптики, кўп мамлакатларда Конституция давлатнинг асосий қонуни янглиф қабул қилинади, бошқа барча қонунлар шу асосий қонунга мос равишда тузилади (конституциявий қонун бундан мустасно).

Бугун ҳар қандай давлатга ўз қонунларининг адолатлилик даражаси, инсоният тараққиётининг ХХI аср бошларидаги илғор ақидаларига қанчалар мослиги, энг муҳими, ана шу кучда бўлган ҳуқуқий қонунларга нечоғли амал қилинаётганига қараб баҳо берилади.

Шу маънода, айтиш мумкинки, Ўзбекистон ўз Мустақиллигининг дастлабки йилларида давлатчиликнинг ҳуқуқий асосларини яратиш бўйича жуда катта муваффақиятларга эришди. Чунки Истиқлолнинг дастлабки бир йили мобайнидаёқ давлатимизнинг Асосий Қонуни — Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ишлаб чиқилди, кенг муҳокама этилди ва 1992 йилнинг 8 декабрида қабул қилинди. Унга мос равишда яна 500 дан ортиқ қонун қабул қилиниб, кучга киритилди.

Конституциямиз, аввало, ўзида миллий хусусиятларимизни акс эттиради, иккинчидан, у жаҳон андозаларига мос келади. Бу ҳақда кўп гапирилгани учун бу гал биргина муайян масала юзасидан фикр-мулоҳаза юритсак. Чунки, биз Асосий қонунимизнинг ҳар бир банди, жумласи, ифодаси, сўзи ҳақида ўйлашимиз, уни тушуниб олишимиз, унга амал қилишимиз зарур ва шарт. Лекин, афсус, илгари сўз — бошқа-ю, амал — бошқа замонлардаги қуруқ сиёсатбозлик бизни бундай ҳужжатларга нисбатан бефарқликка ўргатиб қўйган ва кўплар ҳозир ҳам қонунларимизга нисбатан беписанд муносабатда бўлади, ҳатто, уни бузиб, суиистеъмол қилиб ҳам яшайвераман, деб ўйлайди. Билмайдики, қонунларга бўйсунмаслик жамиятни издан чиқариб, адолатсизлик уруғини сочиши тайин. Бу айрим кимсалар манфаатига хизмат қилиши мумкин-у, бироқ, ялпи олганда, бунда жамият ютқазди, тараққиётнинг йўли тўсилади, мамлакат яна бошқалардан орқада қола бошлайди.

Кўриниб турибдики, Конституция у жиҳатдан ҳам, бу жиҳатдан ҳам бевосита шахсга — инсонга, демакки, унинг маънавиятига бориб боғланаверади.

Ўзбекистон халқи ўзининг мухтор вакиллари сиймосида Конституциямизни, унинг «Муқаддима»сида қайд этилганидек, жумладан, ҳозирги ва келажак авлодлар олдидаги юксак масъулиятини англаган ҳолда қабул қилган. Худди шу ҳозирги ва келажак авлодлар олдидаги масъулият юксак инсоний маънавият белгиси эмасми?

Хўш, биз энг олий қадрият деганда нимани тушунамиз? Бу Конституциямизда қонун тили билан аниқ ифодалаб, белгилаб қўйилган: «*Ўзбекистон Республикасида*

демократия умуминсоний принципларга асосланади, уларга кўра, инсон, унинг ҳаёти, эркинлиги, шаъни, кадр-қиммати ва бошқа дахлсиз ҳуқуқлари олий қадрият ҳисобланади» (13-модда).

Инсоният пайдо бўлибдики, идеал, беайб-бенуқсон одам ва тамоман мукамал жамиятни орзу қилади. Бу шундай орзуки, тириклик мавжуд экан, Ер юзиди Одам Ато боласи яшар экан, у ҳеч қачон сўнмайди. Теранроқ ўйлаб кўрилса, ҳамма замонлар ва маконларда кишилар ана шу умумсаволга жавоб излаб яшаётгандек. Ақлли зотлар ҳеч қачон бундай – орзудагидек жамият барпо этиб бўлмаслигини ҳаммадан кўра яхшироқ билади. Билганлари учун ҳам жамиятни яхшилашга интилаверади. Чунки мутлақ мукамаллик бўлмаса, бўлмас, бироқ дунёда адолатли, қонунларга бўйсунадиган жамият бунёд этиш мумкин-ку.

Бошқа бир тоифа одамлар жамият ҳеч қачон мукамал бўлмаслигидан келиб чиқиб, ҳаётга бепарқ қарайди, уларда адолат учун кураш сўнади, адолатсизликлар гирдобиди қолгани маҳали эса бундайлар билиб-билмай, истаб-истамай умумоқимга қўшилиб кетаверади.

Учинчи бир тоифа кишиларга жамиятнинг айнан шу номукамаллиги жуда-жуда керак. Улар бундан, қандай йўл билан бўлмасин, ўта даражада фойдаланиб қолиш пайдан бўлади. Қонунларни менсимаслик, жиноий йўллар билан ўз манфаатларини қондириш — бундайларнинг ҳар кунги дарди. Қўйиб берсангиз, океаннинг сувини ҳам ҳўпламай ютади. Нафс уларни тамом маҳв этиб, елкасига миниб олган. Бундайлар ҳар куни нафс зимнида уйғониб, нафс бағрида ухлайди.

Идеал жамиятга эришиб бўлмас. Бироқ инсоният шунча асрлардан буён такомиллаша-такомиллаша қўлга киритган бир ютуқ бор-ку. Бу — қонуний жамият барпо этиш. Бунга эришса бўлади. Ёш Ўзбекистон шу мақсадга интиляпти. Лоақал, қонуний ҳаёт кечирувчиларнинг қонунсиз кун кўраётганлардан миқдорий устунлигига эришса бўлади. Шунда қонунсиз ҳаракатларни бартараф этиш имконияти ҳам кўпаяди. Жамият покланади. Инсон шундоқ ҳам мураккаб, машаққатли ҳаётини хотиржам ўтказишга эриша боради.

Очигини айтганда, бу дунёда қонунларга бўйсунган ҳолда ҳаёт кечираётган одамдан хотиржамроқ кимсани топиш қийин. Қинғир йўл кишини кўрқоқ қилиб қўяди. Кўрқоқ одамдан эса ҳар нарса кутиш мумкин.

Қонун амал қилмаган ерда бошқа — муайян гуруҳ ўртасида ўзаро келишиб туриб йўлга қўйилган қоидаларга амал қилиш бошланади. Ҳолбуки, давлат қонунларига мос келмайдиган қоидалар яратиб олишга ҳеч кимнинг ҳақ-ҳуқуқи йўқ.

Туппа-тузук бир одам билан баҳслашиб қолдик. Нима дейди денг? Эътиқод билан бола-чақа боқиб бўлмас эмиш. Қонуний яшаш — бутун Ўзбекистонда энг олий эътиқод, дейиш мумкин. Агарки эътиқод билан бола-чақа боқишга кўнмаётган бўлса, ўша кимса қандай кун кўряпти экан? Албатта, унинг эътиқоди — нафс. Нафсни қонунга бўйсундиришга кучи етдими, демак, унинг маънавияти ҳаммага аён. Негадир, кўплар маънавиятни инсон билан жамият ўртасидаги туб моҳиятга дахлдор бош масала деб туншунмаяпти.

Ҳолбуки: «Бола-чақангизни қандай боқаётганингизни айтинг, мен сизнинг маънавиятингиз қандай эканини айтиб бераман», — деган экан бир донишманд. Аксинча, баъзан айнан ана шу қонунсиз йўллар билан ризқ-рўз топаётган кимсалар кўпроқ маънавият ҳақида лоф урадиган чиқиб қоляпти ҳам.

Албатта, беш қўл баробар эмас. Ҳар кимнинг меҳнат қилиш қобилияти, маҳорати ҳам турлича. Демак, ижтимоий маънода ҳамма тенг ҳаёт кечиришига эришиш — хом хаёл, холос. Лекин қонун ҳамма учун бирдай кучга эга ва барча фуқароларга, уларнинг *«жинси, ирқи, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахсидан қатъи назар, қонун олдида тенг»*лик (18-модда) ҳуқуқи берилган. Ҳатто, имтиёзлар ҳам бизда *«фақат қонун билан белгиланиб қўйилади ҳамда ижтимоий адолат принципларига мос бўлиши шарт»* (ўша модда).

Ҳар қандай устунлигидан қатъи назар, ҳар бир фуқаро ўзини ҳамма қатори бир банда деб ҳис қилиши — инсоният асрлар мобайнида улуғлаб келаётган бир юксак қадрият, ажиб маънавият.

Бу нимага олиб келади? 20-моддада қайд этилганидек, бу ҳаёт кечиришнинг моҳиятини ифодалайди: «*Фуқаролар ўз ҳуқуқ ва эркинликларини амалга оширишда бошқа шахсларнинг, давлат ва жамиятнинг қонуний манфаатлари, ҳуқуқлари ва эркинликларига путур етказмасликлари шарт*». Яшашнинг бошқаларга зиёни тегмайдиган йўлларида юриш ҳам — юксак маънавият. «Биров молини ема», «ҳеч кимнинг кўнглини қолдирма» деган панд-ҳикмат — халқимиз азал-азалдан интилиб келаётган, тарғиб қилиб чарчамайдиган ақидалардан. Конституциямизнинг кўп моддалари моҳияти ана шундай миллий орзу-интилишларимизни ифодалайди.

Маънавият — бурч, деймиз. Тўғри.

Маънавият — масъулият деймиз. Жуда тўғри.

Лекин маънавият — мажбурият ҳам.

Конституциямиз бир фуқаро сифатида нималарга мажбур эканлигини ҳам аниқ белгилаб беради. Барча фуқаролар:

— *Конституция ва қонунларга риоя этишга, бошқа кишиларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари, шаъни ва қадр-қимматини ҳурмат қилишга;*

— *Ўзбекистон халқининг тарихий, маънавий ва маданий меросини авайлаб асрашга;*

— *атроф-муҳитга эҳтиёткорона муносабатда бўлишга;*

— *қонун билан белгиланган солиқлар ва маҳаллий йиғимларни тўлашга;*

— *Ўзбекистон Республикасини ҳимоя қилишга, қонунда белгиланган тартибда ҳарбий ёки муқобил хизматни ўташга (47—52-моддалар); шунингдек,*

— *ота-оналар ўз фарзандларини вояга етгунарига қадар боқиш ва тарбиялашга;*

— *вояга етган, меҳнатга лаёқатли фарзандлар ўз ота-оналари ҳақида ғамхўрлик қилишга (64 — 66-моддалар) мажбур.*

Демак, кимки маънавият — шахсий масала, у фақат ихтиёрийликка асосланади, деса, буткул хато қилади.

Баъзиларнинг унда-мунда: «Маънавият — жуда умумий тушунча, унга ўзи нималар кириши номаълум», деб юрганига ҳам гувоҳ бўлиб қоламиз. Бу ноҳақ гап. Албатта, шахс маънавияти — жуда мураккаб, кенг қамровли масала. Ҳозир ёш

миллий давлатимизда шахс маънавияти мезон ва меъёрлари шакллантира бориляпти. «Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар» рисоласида уларнинг энг муҳимлари акс эттирилган. Шахс маънавиятининг бир қисмини фуқаро маънавияти ташкил этади. Бу шахснинг фуқаро сифатидаги маънавий ҳуқуқ ва мажбуриятларини билдиради.

Масалага шу нуқтаи назардан ёндашсак, Ўзбекистон Республикаси Конституциясида фуқаро маънавиятининг барча муҳим асосларини топамиз.

Конституция — бевосита маънавият мезони ҳам. Фуқаронинг ҳар қандай хатти-ҳаракатини шу мезондан келиб чиқиб баҳолашга ҳақлимиз. Ахир, жамият қонунларсиз яшаши мумкин эмас, деган хулоса — инсоният Одам Ато давридан шу бугунгача эришган энг улуғ хулоса-да. Чунки қонунсизлик авж олган жойда сўз билан иш, яъни тил билан дил бирлиги йўқолади, одамлар оғзида бошқа гап айтади-ю, амалда бошқа иш қилади, алдов, найранг, макр-ҳийла, хушомад, пора аралаштириш ва шу каби бошқа талай иллатлар маҳорат белгиси саналиб қолади, қинғир йўллар билан тўпланган бойликларини кўз-кўз қилиб, ҳалол-покиза меҳнати кетидан қонуний даромад топаётганлардан устун эканлиги билан мақтанадиган тоифа пайдо бўлади, маданий-маънавий ҳаёт қонунлари ўрнини амалда жиноий дунё «қонунлари» эгаллай боради. Бу эса кўпларнинг қўлини ишдан, кўнглини яшашдан совутади, самимият йўқолади. Маънавият иморатига дарз кетади...

Хуллас, Конституция ва қонунларга амал қилиб яшаш учун ҳар бир фуқаро юксак маънавий даражага кўтарилиши керак. Бу мамлакатнинг келажаги учун ҳам зарур.

Қонунларни билмаслик ҳам — маърифатсизлик. Халқ сифатида бу жиҳатдан ҳам ҳали кўп баланд поғоналарга кўтарилишимиз керак.

Бир асалчини биламан. Тўқсондан ошдилар. Асаллари — юз йигирма қути. «Шу отахон ҳақида бир ёзгим бор-да», — дедим бир профессорга. «Кўйинг, — дейди профессор, — солиқчилар келиб, гиппа бўғмасин тагин чолни». Ана, холос... Билиниб қолдики, профессор акамиз мамлакатимизда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари, жумладан, асалдан солиқ олинмаслигини билмас экан.

Қонунларни билмаслик икки томондан зиён. Биринчидан, қонундан беҳабар киши уни бузиши осон. Иккинчидан, баъзи кимсалар бошқаларнинг қонунни билмаслигидан ўз қитмир манфаати йўлида роса фойдаланади.

Ҳар кимнинг ҳуқуқ ва эркинликлари, бурч ва мажбуриятларини яхши билишига эришиш ҳам маънавият ва маърифат равнақини таъминлаш, деган гап.

Қонун инсон табиатидаги нафсни тартибга солиш учун керак.

Нафсим менинг балодур, ёнар ўтга солодур, —

деб бежиз айтилмаган-да.

Инсон нафс балосига мубталоликдан қутулиши учун ҳам у амалдаги қонунларга бўйсунушга мажбур этилиши керак. Чунки мулкка эгалик — табиий инсоний туйғу. Бироқ бу туйғу таъсирида нафс ҳақалак отиб кетмаслиги учун ҳам қонун ҳалол меҳнат ва маҳорат кетидан бойиш имкониятларини яратиб бериши лозим. Ҳалол йўл билан бойиш мумкин бўлган жамиятгина илғор ҳисобланади. Конституциямиз бизга шундай имкон беради. Ўзбекистон ана шу юксак тамаддуний даражага чиқиб олиш учун қаттиқ интиляпти. Президент Ислон Каримов халқни шу мақсад сари етакляпти.

Конституциямиз «Муқаддима»сида қайд этилган «инсонпарвар демократик ҳуқуқий давлат барпо этишни кўзлаб» деган сўзлар замирида шундай ёруғ ният мужассам, деб ўйлайман.

2. Конституция: давлат ва адолат

Дунё — бесўроқ, юрт — беэга, шаҳар — бедарвоза эмас.

Аслида, бу — халқ тилида минг-минг йиллардан буён ишлатилавериб, сайқалланиб кетган бир гап. Лекин шу ўта оддий ҳақиқатни баралла, ҳеч кимдан чўчимай, ҳеч нарсадан оёғинг қалтирмамай, дангал айтиш учун ҳам дунё — тинч, юрт — озод, мамлакат — мустақил, фуқаро — эркин шахс бўлиши керак.

Очиғи, ўн олти-ўн етти йил бурун, бу сўзларни ёзиш у

ёқда турсин, аксариятимиз шундай фикрлашга ҳам қўрқар эдик. Истиқлолимиз, энг аввало, ичимизга кириб олган ана шу қўрқувни йўқотди — юрагимиздан сидириб ташлади.

Чунки муҳтарам Президентимиз эски тузумдан батамом воз кечилганини, бозор иқтисодиётига асосланиб ривожланидиган демократик жамият ва ҳуқуқий давлат барпо этишга киришганимизни Истиқлолнинг ўзи билан бирга — ўша тарихий кунда, 1991 йилнинг 31 августидаёқ эълон қилдилар.

Энди бунинг кафолати бўлиши керак эди. Шунинг учун янги давлатнинг энг биринчи вазифаси сифатида дарҳол ва жадал суръатда Ўзбекистон Республикаси Конституциясини қабул қилиш ҳаракатига тушилди.

1992 йилнинг 8 декабри, ҳеч шубҳасиз, Истиқлол сардафтарининг 1991 йил 1 сентябридан кейинги энг муҳим саҳифасини ташкил этади.

Одамзод асрлар мобайнида ривожлана-ривожлана жамиятни фақат ва фақат қонунлар орқалигина адолатли тарзда бошқариш мумкин, деган фикрга аллақачон келиб бўлган. Дунёда бунинг намунасини кўрсатаётган, қонун устуворлигига эришиб яшаётган ва тараққиётнинг юксак чўққиларига етаётган илғор мамлакатлар ва халқлар оз эмас. Жаҳон бизга шу энг юксак даражани кўзлаётган, шунга бел боғлаган халқ сифатида қарай бошлади. Биз шунга лойиқмиз.

Янги аср, янги минг йиллик кириб келди. Хўш, Ўзбекистон, бу аср, бу минг йилликни қайси муҳим вазифани адо этиш билан бошлади? Ўз-ўзимизга шундай савол беришга ҳақлимиз.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов ана шу янги даврнинг дастлабки кунларидан бирида — 4 январда «Ўзбекистон Республикаси Конституциясини ўрганишни ташкил этиш тўғрисида»ги Фармойишни имзоладилар.

Хўш, нега Истиқлолнинг ўнинчи йилига келиб Юртбошимиз халқнинг диққатини айнан яна Конституцияга қаратдилар? Бу санадан бор-йўғи бир ойча олдин бутун мамлакат аҳли Конституциямиз қабул этилганлигининг 8 йиллигини катта байрам қилган эди.

Давлатни қурдик, тинимсиз уни янада такомиллаштира

боряпмиз. Халқ Истиқлол йўлининг оғир, мураккаб давридан катта матонат ва улуг донолик билан ўтди. Одамларда келажакка умид кучайди. Фуқаролар ҳаракатга тушди. Яшаш, фаровон турмуш барпо этиш, Истиқлолни асраш ва мустақамлаш учун фақат давлат эмас, ҳамма — ҳар бир фуқаро ҳам масъул эканини, бу эса кураш ва оқилона меҳнат билан амалга ошишини тушунди.

Ахир, ҳуқуқий жамиятнинг таркибий қисми ким? Уни ким барпо этади, ким такомиллаштиради?

Халқ! Одамлар!

Фармойиш, алоҳида таъкидланганидек, «Ўзбекистон Конституциясининг жамиятдаги ўрин ва аҳамиятини, маъно-мазмуни ва моҳиятини ўрганиш, ёш авлоднинг ҳуқуқий онги, тафаккури ва маданиятини тарбиялаш ҳамда юксалтириш, шунингдек, Конституцияни билиш, унинг мазмун-моҳиятини тарғиб ва ташвиқ қилиш мақсадида» қабул қилинган.

Демак, халқнинг, одамларнинг, хусусан, ёшларимизнинг ҳуқуқий онгини юксалтирмай туриб чинакам демократик жамият қуриш ҳам, мамлакат олдида турган оламшумул ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ва маънавий вазифаларни бажариш ҳам амри маҳол.

Нега?

Шўро замони авторитар ва тоталитар тузум эди. Биз бу тузумдан воз кечдик, қутулдик. Лекин унинг асоратлариданчи? Бу — онгда кечадиган ва табиатан секинроқ силжийдиган жараён. Кўпимизнинг тафаккуримиз ўша замон тушунча-хусусиятлари билан қотган. Ёки, камида, кун сайин ўзгариб, тағйир топиб бораётган янги жамият ақида ва тамойилларини қалбимиз ва онгимизга сингдириб улгурмаяпмиз, чамаси. Чунки илғор тафаккур тезкорлик билан ўсиб борапти.

Бир нарсани унутмайлик: ҳар қандай янги жамият ҳам сизу биздан — ҳаммамизнинг уйғун бирикувимиздан ташкил топади. Одамларнинг ўзини ўзгартирмай туриб жамиятнинг ўзгартиришнинг иложи йўқлигига исбот ҳам — шу.

Яна бир нарсани мутлақо эсдан чиқариб бўлмайди. «Янги замон» деган тушунчанинг ўзи ҳам қотиб қолган, бир кун келиб, тўла ўрганиб улгуриладиган нарса эмас. Ҳаёт билан

бирга жамият ҳам ҳар куни янгилашиб, олдинга интилаваради. Шунга мувофиқ равишда қонунлар ҳам янгилашиб, такомиллашиб бораверади. Конституцияга амал қилиш, аслида, унга ва унга мос равишда қабул қилинган бошқа барча қонунларга бўйсунган ҳолда ҳаёт кечириб, фаолият олиб бориш, деган гап.

Қонунни билмаслик ҳам, унга амал қилмаслик ҳам, уни ўз манфаати йўлига буришга уриниш ҳам, охир-оқибат, адолатсизликка олиб келади.

Энг ёмони, адолатсизликка дуч келган ҳар қандай фуқаро, аввало, давлатдан, кейин жамиятдан, бора-бора, умуман, ҳаётдан норизо бўла бошлайди. Ишдан совийди, ҳаётдан безади, фаоллигини йўқотади, жамият равнақига ҳисса қўшиш имкониятини бой бера боради.

«Ўзбекистон Республикаси Конституциясини ўрганишни ташкил этиш тўғрисида»ги Фармойишнинг бирламчи аҳамияти шундаки, Йўлбошчимиз ҳаммани — раҳбарни ҳам, ходимни ҳам қонунга амал қилишга, ҳуқуқини танишга чакиряптилар.

Энг асосийси, мустақил Ўзбекистоннинг ҳар бир фуқароси ўз ҳуқуқини ҳимоя қилишни ҳам ўргансин. Ахир, ўз ҳуқуқини, ори, номуси, ғурури, нафсониятини ҳимоя қила оладиган кишигина Ватанини, халқини, давлатини, Президентини ҳам ҳимоя қила олади.

Жамият мукамал бўлиши учун у комил инсонлардан ташкил топиши керак. «Комил инсон ғояси — ҳам миллий, ҳам умумбашарий моҳиятга эга бўлган, одамзодга хос энг юксак маънавий ва жисмоний баркамолликни мужассам этган, уни ҳамиша эзгуликка ундайдиган олижаноб ғоядир», — деб ёзилади «Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар» рисоласида. Ҳуқуқий онг ривожини ҳам инсон учун комиллик белгиси эканига ҳеч кимда шубҳа бўлмадлиги керак.

Конституциямиз ҳар биримизнинг комилликка чексиз интилишимизни кафолатлайди. У давлатимиз ва халқимиз учун чинакам адолат мезони бўлиб қолаверади.

Буни теран англаш ҳам — маънавият.

РАМАЗОН ҲАЙИТИ¹

ҲАМ ЖИСМ, ҲАМ РУҲ МАЙЛИ

1. Уйғунлик

Барчага аёнки, адабиёт дин эмас, дин ҳам адабиёт эмас. Лекин мусулмон халқлари сўз санъатини диндан айри тасаввур қилиб ҳам бўлмайди.

Ислом таълимоти ўтмишда сўз санъатимиз учун маънавий асос эди. Буни барча мумтоз шоиру адибларимиз, хусусан, Алишер Навоий ижоди яққол исботлаб турибди. Дадил айтиш керакки, туркий тилда ҳали-ҳануз ҳеч бир қалам соҳиби исломни ана шу бобокалонимизчалик ташвиқу тарғиб қила олган эмас (профессор Раҳим Воҳидовнинг 1994 йили нашр этилган «Навоий ва илоҳиёт» китобида бу масала илк бор махсус ўрганилди).

Даврнинг ўзи Навоийга исломнинг буюк тарғиботчиси бўлиш вазифасини юклаган эди, десак — хато бўлмас. Далил сифатида эса биргина мисол келтирса бўлар. Шоир батамом диний руҳдаги «Сирож ул-муслимин» («Мусулмонлар чироғи») асарининг (уни таниқли навоийшунос Суйима Фани қизи нашрга тайёрлаб, 1992 йили илк бор чоп эттирди) ёзилишига сабаб бўлган уч ҳодисани санайди.

Темурий ҳукмдор — Ҳусайн Мирзонинг яқинларидан бўлмиш бир нуктадон киши: «Навоий шеърларида ошиқлигу майпарастликни бисёр куйлаб, ислому дин уйига кўп ғавғо солди-да», — қабилида фикр билдиради. Шоир бу фикрни ҳақ деб ҳисоблаб, унга ҳеч нарса демайди. Бироқ энди дин уйини обод айлайдиган, яъни ислом асосларини тушунтириб берадиган бир асар ёзишини кўнглига тугади.

Бу — биринчи сабаб эди.

Аммо гоҳ у, гоҳ бу ташвиш билан бўлиб, орзулагани бу асарни битишга ҳеч фурсат тополмайди. Йиллар ўтиб, шоир

¹ Рамазон ва Қурбон ҳайити ҳижрий (354/355 кунлик) йил ҳисоби бўйича нишонлангани учун ҳар йили ҳар хил санага тўғри келади, яъни ўн бир кундан олдинга сурилиб боради.

олтмишга яқинлашган бир маҳалда Самарқанддан Ҳиротга бир мўтабаб зот меҳмон бўлиб келади. Навоий ҳам унинг зиёратига боради. Меҳмон Навоийга пири муршиди — Хожа Аҳрорнинг йиллар бурун у ҳақда айтгани бир омонат гапни етказди.

«Алишербек кўп яхши назмлар битди, лекин бевосита дин тарғибига оид бир асар ёзиш ундан лозим эди», — деган эканлар Хожа Аҳрори Валий ўшанда.

Аллақачон бу оламни тарк этиб кетган улуг пирнинг бу тилаклари шоирга руҳ бахш этади. У ўша заҳотиёқ «Сирож ул-муслимин»ни ёзиш учун қалам йўнади.

Бу — иккинчи сабаб эди.

Асар хотимасида Навоий бевосита бир «фархунда фарзанд», яъни бағоят баодоб, қобилиятли йигитчани тилга олади. У: «Шоядки, бу китобимдан унга наф етса, кўп эл ҳам уни мутолаа қилса», — деган илинжини яширмайди.

Бу — учинчи сабаб эди.

«Сирож ул-муслимин»да рўза ҳақида махсус икки фаслча мавжуд. «Исломнинг тўртунчи рукниким, рўзадур, шарҳ этмак» деб аталган фаслда рўзанинг тартиб-қоидалари баён қилинган. Масалан, туз ё сиркага тил теккизиб, таъм билиш, онага боласи учун нон чайнаш раво эканлиги, рўзадорлигини унутиб, еб-ичиб қўйиш ҳам кечирилиши айтилади. «Фавт бўлган (яъни бузилган) рўза эвази ва кафорати» фаслида рўзани бузиб қўйиш «айб»и етмиш мискинга таом тортиш ё олтмиш кун рўза тутиб бериш ёхуд Тангри йўлида бир бандани озод қилиш билан ювилади, дейилади.

Бу — Навоийнинг соф диний руҳдаги асарида келтирилган рўза таърифи. Гарчи шоирнинг бадиий асарларида, эслатиб ўтилганидек, ишқ ва унинг рамзий тимсоли саналмиш май кўпроқ куйланган бўлса-да, гоҳ тўғридан-тўғри, гоҳида эса восита билан ислом қоидалари, жумладан, рўза тарғибига ҳам дуч келамиз.

Бу нарса «Хамса»да ҳам бор.

«Ҳайрат ул-аброр»нинг иккинчи мақолати айни ана шу — ислом хусусида. Ислом аркони, яъни устунларини эса беш фарз ташкил этади: иймон, намоз, закот, рўза ва ҳаж.

Албатта, бир йилда бир ой рўза тутиш — аввало, меъдани бўш қўйиш:

*Меъдани холилиқ ила қил тўло,
Неча хало анда сафодин мало.*

Лекин, шоир наздида, рўза фақат жисм масаласигина эмас. Унинг уч шарт бор.

Б и р и н ч и с и — тонг саҳардан то кун ғарбга бош қўйгунга қадар оғизга ҳеч нарса олмаслик.

И к к и н ч и с и — бадандаги ҳар бир аъзога шариат йўли билан рўза буюриш:

*Сойири аъзоға халал етмамак,
Шаръ хилофиға шуруъ этмамак.*

*Ҳар бири ўз шуғлиға зоҳид бўлуб,
Манъи хилоф ичра мужоҳид бўлуб.*

*Бормағаю кўрмағаю тутмағай,
Айтмағай, эшитмағаю ютмағай.*

У ч и н ч и с и — кўнгилни пок тутиш:

*Лекин учунчиси будурким, кўнгул,
Чунки эрур маҳбиту анвори кулл.*

*Поку равонбахш ҳавоси анинг,
Жилвағаҳи файз фазоси анинг.*

Чунки кўнгил илоҳий сирлар хазинаси, шоҳий чеҳра, яъни Оллоҳ жамолини акс эттирувчи ойина ҳисобланади:

*Махзани асрори илоҳий ҳам ул,
Ойнайи чеҳрайи шоҳий ҳам ул.*

Шунинг учун бу кўзгуни турли хаёллар зангидан тозалаш, шундай асраш керакки, унда фақат дўст, яъни Оллоҳгина акс этсин, ундан бошқа нарсанинг нақши кўринмасин:

*Дафъ қилиб занги хаёлотни,
Асрамоқ ул навъ бу миръотни, —*

*Ким анга жуз дўст зуҳур этмагай,
Балки, анинг ғайри хутур этмагай.*

«Фарҳод ва Ширин»нинг Ҳусайн Бойқаронинг ўгли Абул-фаворис Шоҳғариб Баҳодирга панду насиҳат тарзида битилган 53-бобида шоҳ бўлиш учун илм эгаллаш таъкидланади. Навоийнинг наздида, шоҳ ҳар қандай илмни ўрганиши керак. Бироқ дин илмига келганда, уни асосий манзил айла-син. Чунки бу — асл илм:

*Гузар қил ҳар неча илм ўлса ҳосил,
Чу дин илмига етсанг, айла манзил.*

*Шаҳ улдурким, шиори илми диндур,
Нединким илми дин илм ул-яқиндур.*

*Улум ичра ўқусанг юз туман фасл,
Тамоми фаръу дин илми эрур асл.*

*Бу дин илмики, хомам қилди таҳрир,
Эрур фикҳу ҳадису сўнгра тафсир.*

Дин илмини эгаллаганингдан кейин, бошқа фанларни хоҳ ўрган, хоҳ ўрганма, дейди Навоий. Лекин, деб давом этади шоир, тиб илмининг ҳам кишига керак жойи кўп:

*Ва лекин тиббу ҳикмат ҳам эрур хўб, —
Ки сиҳҳатдур киши жисмида матлуб.*

Ахир, тани соғ бўлмаса, тўшакдан бош кўтармаса, бу одам Тангри амрларини қандай қилиб адо этсин, нечук рўза тутсин, не янглиғ саждага бош эгсин? Ёхуд оғзига пахта билан сув томизиб турилган бўлса, у одам қандай қилиб рўза тутсин:

*Қаю жисмеки онинг сиҳҳати йўқ,
Қилурға Тенгри амрин қуввати йўқ.*

*Бировким пахта бирла су(в)ни ютқай,
Узунг деким, не янглиғ рўза тутқай?!*

*Нетиб қилғай сафодин саждае фаш,
Тўшакдин улки олмас лаҳзае бош.*

Рўза тутиш учун ҳам, аввало, соғ бўлиш керак. Бу — тўғри. Лекин соғ бўлиш учун рўза тутиш ҳам — ҳақиқат. Шоир асарларида бу ҳақда ҳам талай мулоҳазалар мавжуд.

Бобокалонимиз чаҳорёрлардан бири — Муҳаммад алайҳис-саломнинг куёвлари бўлмиш ҳазрати Алининг ҳикматли сўзлари жамланган насрий «Наср ул-маолий» тўпламидан шеърга солиб таржима қилган «Назм ул-жавоҳир» асаридаги рубоийларида рўза билан бевосита ё билвосита боғлиқ кўп ва ҳўб насиҳатлар баён этади.

Ҳазрати Али ва Навоийлар наздида, қорин ҳамиша кишига душман, у билан дўст бўлмаслик керак:

*Ҳар кимгаки кўп таом емак фандур,
Билгилки, нажосатқа тани маскандур.
Қорнинг била дўст бўлмасанг аҳсандур,
Невчунки эр ўғлига қорин душмандур.*

Гап шундаки, тўқликнинг маънавий зиёни бор. У киши кўнглини қаттиқ қилади:

*Кўп тўъма ер эл аросидин ихрож ўл,
Савм аҳли аро бош қўю соҳибтож ўл.
Ким қалби рақиқ эрур, анга муҳтож ўл,
Тўқлуқ чу кўнгулни қатиқ айлар, оч ўл.*

Кўп овқат егандан кейин кишининг лоҳас, демакки, бепарво бўлишини замонавий тиббиёт илми ҳам тасдиқлайди. Чунки бунда тананинг бутун кучи овқатни ҳазм қилишга кетади. Қорин тўқ маҳали кучли жисмоний меҳнат қилиш ҳам, жиддий ақлий фаолият ҳам қийин кечади. Бутун диққати меъданинг ишлашига қаратилган организм мускулларга ҳам, мияга ҳам етарли миқдорда озуқа, яъни қон етказиб беролмайди. Лоҳаслик — ана шундан. Бепарволигу бафарқлик эса — кўнгли қаттиқликнинг ўзгинаси. Шунинг учун ҳам Оллоҳ йилига бир ой рўза буюрган. Ота-боболаримиз бунинг қадрини баланд тут-

ган. Рўзадан руҳга — софлик, баданга — саломатлик келиши аниқ:

*Доим тут ўзунга рўзанинг меҳнатини, —
Ким руҳқа еткурур сафо давлатини,
Сихҳат тиласанг, қилғил анинг ниятини, —
Ким рўзада қўйдилар бадан сихҳатини.*

Рўза фақат саломатликни мустақкамлайдиган амалгина эмас. У киши руҳида сабрни ҳам кучайтиради. Албатта, сабр — осон иш эмас. У аввалига қаттиқ ботиши, киши кўнглини маҳзун қилиши мумкин. Аммо одамни зафарга олиб борадиган ҳам — ана шу сабр:

*Сабр арчи кишига ранж афзун айлар,
Охир киши фаолини ҳумоюн айлар.
Сабринг нечаким кўнгулни маҳзун айлар,
Ҳар сабр зафарга мақрун зйлар.*

Биз йиллар мобайнида бутун ўтмиш маънавий меросимизда юксак қадрланиб, тарғиб қилиб келинган сабрни татом бошқа мазмунларда тушуниб, тушунтириб келдик. Сабру қаноат ҳақида айтилган ҳар қандай ҳикматни гўё синфий зулмага кўниш, ҳукмрон доиралар манфаатларига хизмат қилиш мазмунида талқин этдик. Ҳолбуки, шарқона донишмандлик: «Дунёда ҳеч нарса сабрдек лаззатли эмас», — деганда батамом бошқа инсоний ҳаловатни кўзда тутган эди:

*Йўқ лаззати сабрдек муқаддар ниманинг,
Ўз хурдиғадуру завқи муқаррар ниманинг.
Беаслга йўқ фаҳми муяссар ниманинг,
Фарь берур аслдин хабар ҳар ниманинг.*

Ахир, инсон учун сабр ҳаёт кечирешнинг энг муҳим шартларидан.

Демак, рўза, умуман, овқат масаласида қаноатли бўлиш, меъридан ортиқ нарса истеъмол қилмаслик ислом оламида изчил бир таълимотга айланган. Шарқ табобатида-ку бу жиҳат кучли тараққий этган. Кўп касалликларга парҳез буюрилиши бежиз эмас.

Тандаги ҳар қандай ортиқчалик руҳга, яъники маънавиётга — кишининг феъл-атворига салбий таъсир қилиши табиийлиги илмда исботлангани айтилди. Тасаввуфда эса жисм ва руҳ, уларнинг ўзаро уйғунлигига эришиш, аниқроғи, жисмни руҳга мослаштириш — бош масала. Суфийнинг асосий мақсади — руҳ камолотига эришиш. Руҳ жисм устидан ҳукмронлик қилиши учун аввал жисм нафсни енгиши керак. Ейишга ўчлик ҳам — нафси бад. Суфийлар ҳар қандай нафсга қарши кураш эълон қилади.

Тасаввуфда солиқ шариат қоидаларини оғишмай бажариши шарт.

Милодий 1006 ва 1088 йиллар орасида яшаган шайх ул-ислом — ҳазрати Хожа Абдуллоҳ Ансорий шундай деганлар: «Ҳар нимадин бир миқдорни олсалар, бир миқдори қолур, шариатдан ўзгаки, бир миқдори андин кам бўлса, ҳеч нима қолмас». Демак, шариат қоидаларидан биригина бажарилмаса ҳам, ундан ҳеч нарса қолмас, яъни бошқа барча саъй-ҳаракат зое кетар экан.

Рўза ҳам — шариат қоидаларидан. Суфийларнинг рўзага муносабати бошқа оддий мусулмонларникидан ажралиб туради. Навоий асарларида тасаввуф аҳли рўзаси ҳақида талай эътиборли маълумотлар бор.

Суфийлар ҳақидаги тазкира — «Насойим ул-муҳаббат...»да келтирилишича, оддий одамлардан фарқли ўлароқ, тасаввуф аҳли, ҳатто, кўзларини номашруъ, яъни шариатга хилоф нарсага қарашдан, қулоқларини номашруъ гап ё товуш эшитишдан («Қулоққа ёмон эшитиладиган гапдан сақлан», — деган ҳадиси шариф ҳам бор), оёқларини номашруъ қадам ташлашдан, қўлларини номашруъ нарсага тегишдан тияди ва ҳоказо барча аъзоларини шундай чеклайди. Улар ҳаммадан кўра кўпроқ кўнгилларига рўза буюради, токи қалбда Оллоҳдан бошқа нарса бўлмасин.

Суфийлар учун шариатдан ҳам бурун амал қилинадиган икки муҳим масала мавжуд. Биринчиси — тавба (бу ҳақда ушбу сатрлар муаллифининг «Тавба» мақоласига қаранг: «Халқ сўзи», 1993 йил, 8 февраль). Иккинчиси — луқма ҳилляти. Бу истеъмол қилинадиган нарсанинг ҳалоллиги, дегани. Ҳалол — ҳам моддий, ҳам маънавий тушунча. Моддий-

лиги — мусулмон учун ейиш ҳаром ҳисобланмаган нарсаларгина истеъмол қилинади. Масалан, чўчқа ё эшак, ўлиб қолган кўй ё мол гўшти ҳалол эмас. Лекин «луқма ҳиллияти» кўпроқ масаланинг маънавий тарафига — истеъмол қилинадиган нарсанинг ҳалол меҳнат ё ҳаром йўл билан топилганлигига дахлдор.

Аксари шайхлар ҳалол касб билан кун кўрган. «Насойим ул-муҳаббат...»да Навоий бунӣ алоҳида таъкидлайди: «Ва сойири машойихи кибордин (яъни улӯғ шайхлардан) ҳам кўпи ҳалол луқма касбиға муздурлуқ қилибтурлар, ўтун тошибтурлар ва ҳалол луқма бу ишда куллийдурки (яъни кўпдирки), андин файз ва маърифат зоянда (яъни пайдо) бўлур».

Бир шайх ейиш учун шубҳали туюлган луқмани сувга ташлаган. Кейинги бир неча йил: «Богди-ю, уни балиқ еган бўлса, балиқни еб, ноҳалол луқма гуноҳига қолмай», — деган хаёл билан балиқ емаган экан...

Ҳалол меҳнат эвазига келган маҳсулотнигина истеъмол қилиш масаласига диққат шу даражада бўлганки, мабодо, билиб-билмай шундай таом еб кўйилса, бу гуноҳни тузатиш учун жуда кўп саъй-ҳаракат қилинган. Навоий ёзади: «Ва бир шубҳалик луқма онча тийралик келтурурки, кўп вақт анинг ислоҳига машғул бўлуб, маълум эмаски, дафъи не навъ сураёт боғлар».

Ҳиндистонда мутлақо гўшт емайдиган, фақат ўсимликлар — мева-сабзавот билангина умргузаронлик қиладиган мазҳаблар (вегетарианлар) вакиллари кўплигини биласиз. Америкалик олим Пол Брегг бунинг тўғрилигини илман исботлашдан ташқари, бутун инсоният бир кун келиб шу йўлга ўтишини, барча экиладиган майдонларда пиширмасдан истеъмол этиладиган сабзавот ва мевалар етиштирилишини орзулайди. Тасаввуф вакиллари орасида ҳам гўшт емасдан кун кўришни одат қилганлар кўп бўлган. Масалан, XIV асрда яшаб ижод этган машҳур шайх ва шоир Камол Хўжандийнинг оталари ҳам бир неча муддат, умуман, гўшт емаган эканлар.

Суфийлар учун кўп таом еб, маза қилиш эмас, оз таом еса ҳам, унинг таъмини — лаззатини обдон ҳис этиш муҳим.

Оз таом ейишнинг лаззатини шайхларчалик қадрлаганлар ҳам кам. Шайх Али бинни Саҳли Азид Исфаҳоний шундай деган эканлар: «Ҳақ субҳонаҳу ва таолоким, ...покиза таом агар агниёға (яъни бойларга) берибтур, таомнинг лаззатини буларға (яъни суфийларга) берибтур». Чунки Абу Абдуллоҳ Мухтор ибни Муҳаммад ибни Аҳмад Ҳиравий айтадилар: «Таомни андоқ егилки, сен ани егайсан, йўқки, ул сени. Агар сен ани есанг, барча нур бўлғай ва агар ул сени еса, барча дард бўлғай...»

Кўп хасталиклар бетартиб ё сифатсиз овқатланишдан эканини ҳамма билса керак. Одам — таомни эмас, таом — одамни егани шу-да.

Навойи асарларида бу фикрларнинг тасдиғи бўлган ажиб ҳикоятлар келтирилади.

Муаммал Ҳассос деган шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф деган суфийга: «Бориб, Жаъфар Ҳаззо деган шайхнинг ҳолидан хабар олиб кел», — деб буюради. Борса, Жаъфар Ҳаззо бир муҳташам саройда зўр кийиниб, лазиз-лазиз таомлар еб яшаётган экан. У меҳмонни ҳам яхшилаб зиёфат қилади. Бир неча муддат ўтиб, Муаммал Ҳассос яна Абу Абдуллоҳ Хафифни Жаъфар Ҳаззо ҳолидан хабар олиб келишга жўнатади. Кўрсаки, бир вайронада йиғлаб ўтирибди. Уч кундан бери туз татимаган экан. Абу Абдуллоҳ Хафиф кўп ҳаракат қилиб, унга озгина суюқ овқат ичирибди. Келиб, аҳволини баён қилади. Шунда пир: «Агар аввал нозу неъматлар ичра яшашга ружуъ қўймаганида эди, бу ҳолга мубтало бўлмас эди», — дейди.

Пол Брегг ва бошқа олимлар кўп касалликларни очлик билан даволаш йўллари топи, ҳатто, очлик умрни узайтиришнинг ягона самарали йўли сифатида талқин этилди. Суфийларда эса рўзадан ташқари ҳам оч юриш раёзати бор эди.

Эслатганимиз — Жаъфар Ҳаззо бир куни Абдураҳим Истаҳарий деган шайхнинг олдига боради. Уни касалманд бир аҳволда учратади. «Сени бу дам ўлгудек кўрадурмен заъфдин», — дейди. Шунда Истаҳарий бир бағоят катта тошни кўтариб, томга чиқариб қўяди-да, ҳойнаҳой, семизлигига ишора қилиб бўлса керак: «Эй қўй, келиб бу тошни кўта-

риб, қуйи тушир», — дейди. Касалманд кўринган Абдурахим Истаҳарий-ку бу тошни томга чиқариб қўйди, лекин уни хасталикда айблаётган Жаъфар Ҳаззо тошни олиб туюшолмаслиги аниқ эди. Тошни чиқарган шайхнинг касалманд кўриниши шундан эдики, у нақд ўн етти кундан бери тую татимаган эди. Ўзини руҳан тайёрламаган оддий одам ўн етти кунлик очликка чидаши жуда қийин. Суфий эса шунча кунлик очликдан кейин ҳам унча-мунча одамда бўлмайдиган кучини намойиш этган. «Насойим ул-муҳаббат...»да шу шайхнинг рўзани, умуман, овқат емай ўтказгани ҳақида ҳам маълумот берилади.

Хуллас, рўза Алишер Навоий учун шунчаки мавзу эмас эди.

*Сихҳат тиласанг — оз е,
Иzzат тиласанг — оз де, —*

ёки:

*Кўп демак бирла бўлмағил нодон,
Кўп емак бирла бўлмағил ҳайвон, —*

деган ҳикматлар битган шоирнинг бу борада изчил ва мукамал илмий-фалсафий таълимотга суянгани аён.

Бу ҳозирги замон учун ҳам фойдали бир таълимот эканига шубҳа бўлмаслиги керак.

Рамазон ҳайитини умумхалқ байрами сифатида нишонлаш бизга рўза билан боғлиқ шундай бой маънавий меросимизни ўрганиш имконини берди.

2. Лайлат ул-қадр нима?

Бир халқни йўқотиш учун унга мансуб одамларни қириб ташлаш шарт эмас. Бунинг учун уни ўтмишидан айиришнинг ўзи кифоя. Янгича жамият байроғию «жаннатда ҳам топилмас» гўзал ҳаёт ваъдаси остида кечган шўро замонда халқ пайдо бўлганидан бу ёғига мисқоллаб йиққан, ҳали аср-асрлар хизмат қилиши зарур маданий бойликларнинг кўпидан айрилдик-қолдик. Марҳум устозимиз профессор Файбулла ас-Салом ўкинч билан: «Биз ҳаммамиз — чала-

мулламиз», — деб тан олганларидек, миллатнинг омийсидан уламосигача ўз тарихини билиш бобида «алиф»ни калтак деб кетаверадиган бўлиб қолган эди.

...Ҳазрат Алишер Навоийнинг устози — Абдураҳмон Жомийдан айрим тўлдиришлар билан таржима қилгани «Насойим ул-муҳаббат мин шамойим ул-футувват» («Улуғлик хушбўйликларини таратувчи муҳаббат шаббодалари») аса-рида шундай воқеа ҳикоя қилинади.

Ахий Фаррух Занжоний деган шайхнинг мушуги хона-қоҳга келган ҳар бир меҳмон учун бир миёвлаб, ун чиқарар экан. Ошпаз шунга қараб, қозонга бир косадан сув солар экан. Мушук бир мартагина хато қилибди: меҳмонлардан бир киши ортиқ чиқибди-ю, бир коса овқат — кам! Дарвешлар таажжубга тушибди. Шунда мушук меҳмонларни бирин-бирин искаб, бир кишига даф қилибди. Аниқласалар, «ул киши диндин бегона эрмиш».

Тасодиф юз бериб, ўша мушук тирилиб келса, бевосита миллат тарихи билан алоқадор соҳа кишиларидан кўпимизга улуш тегмай қолиши тайин...

Шунинг учун Шарқ тугул, жаҳонни ҳам лол қолдириб келаётган инжудек ноёб бойлигимиз — қадим шеърятимизнинг қадрига етмаймиз, уни тушунмаймиз, тушунтиролмаймиз. Ўқисак, кўпчилигимиз зерикамиз. Деярли ҳар байтда нотаниш сўзу тушунчалар учрайверса, шеър ўқиб, завқ олиш қийин-да. Яшириб нима қилдик: Навоий асарларидаги жуда кўп нозик нуқталарни тўғри — аслидагидек шарҳлаш йиллар давомида зимдан тақиқлаб қўйилган эди. Биз шўро замонида улуғ шоиримиз ижодидан ўзимизга керакли, яъни ҳукмрон сиёсатга мос келадиган жиҳатларнигина изладик, бундай жиҳатлар бўлмаса — «топдик». Оқибат шу бўлдики, чалкашмаган масаламиз кам қолди ҳисоб. Бу суҳбатимиз ана шундай бир чалкашлик ҳақида.

Алишер Навоий асарларида лайлат ул-қадр деган тушунчага кўп дуч келамиз. Хўш, лайлат ул-қадр нима?

Бухоро тарафларда лайлат ул-қадрни бир қуш янглиф тасаввур қилиш ҳам бор. Баъзилар уни талаффузга мослаштириб «лайлатурқа» ҳам дейди. Энг ёмони, авом орасида лай-

лат ул-қадрни Наврӯз кечаси ўтадиган бахт қуши тарзида тушуниш ҳам мавжуд. Бу нақл Наврӯз баҳонасида чоп этилган айрим ҳикоя ва мақолаларда ҳам илгари сурилган (масалан, қаранг: «Ёш ленинчи», 1990 йил, 21 март; «Бухоро ҳақиқати», 1993 йил, 20 март).

Хўш, аслида-чи?

Мирза Кенжабоевнинг «Ёш ленинчи» нинг 1988 йилдаги 19 март сонидан босилган «Ҳар кунинг ўлсин Наврӯз» мақоласидан (у «Ўзбекистон» нашриёти 1990 йили чоп этган «Наврӯзи олам бугун» тўпламига ҳам киритилган) кейин Навоийнинг:

Ҳар тунунг қадр ўлубон, ҳар кунунг ўлсин Наврӯз! —

деган сатри Наврӯз тантаналарида тез-тез тилга олинадиган бўлиб кетди. Мирза Кенжабоев: лайлат ул-қадрни Наврӯз кечаси, демаган. Лекин «қадр» ва «Наврӯз» сўзлари бирга келганидан баъзилар: «Навоий қадр деганда Наврӯз кечасини кўзда тутган», — деган фикрга бориши мумкин.

Лайлат ул-қадр — йил кечалари ичра энг қадрлиси, Наврӯз — йил кунларининг энг яхшиси. Навоий ҳар тунинг у ҳар кунинг саодатли бўлсин, демоқчи.

«Қуръон»и карим сураларининг тўқсон еттинчиси — Қадр сураси. Унда шундай дейилади: «1. Албатта, Биз у («Қуръон»)ни қадр кечасида нозил қилдик. 2. (Эй Муҳаммад), қадр кечаси нима эканлигини сиз қаердан билар эдингиз? 3. Қадр кечаси минг ойдан яхшироқдир. 4. У (кеча)да фаришталар ва Рух (яъни Жабройил алайҳиссалом) Парвардигорларининг изни-ихтиёри-ла (йил давомида қилинадиган) барча ишлар билан (осмондан заминга) тушурлар. 5. У (кеча) то тонг отгунича тинчлик-омонликдир».

Диний уламоларимиздан марҳум Шамсиддин Зиёвуддин ўғли Бобохоновнинг ёзишларича: «Беш оятли мазкур қисқа сура Макка шаҳрида рўза ойида нозил бўлган. Бу ва бошқа оятлар далолат беришича, «Қуръон»и карим ҳам ана шу қадр кечасида Лавҳи маҳфуздан биринчи осмонга тўла-тўқис, 114 сураси билан туширилган. Лекин у Муҳаммад пайгамбарга 23 йил мобайнида эҳтиёжга яраша, бўлиб турган ҳодисаларга мувофиқ, сура ёки оятлар шаклида

Жабройил алайҳиссалом воситалари ила нозил қилиб та-
момланган».

Олим давом этиб, бошқа муқаддас китоблар ҳам айна ана шу рўза ойида нозил бўлганини ёзади: «Муфассирлардан Имом Куртубийнинг айтишича, «Таврот» ҳам Мусо пайгамбарга рўза ойининг олтинчи куни нозил бўлган, «Инжил» эса Исо алайҳиссаломга рўзанинг ўн учинчи куни туширилган, Иброҳим алайҳиссаломга ҳам саҳифалар шу муборак ойда нозил қилинган» («Халқ сўзи», 1991 йил, 16 март).

«Мовароуннаҳр мусулмонлари» журналининг 1992 йил 1-сонигаги «Лайлат ул-қадр» мақоласида ёзилишича: «Ушбу кечада Аллоҳнинг малойиклари Жабройил алайҳиссалом бошчилигида, Роббиларининг рухсати билан ул Зот тайин этган ишлар учун Ер юзига тушадилар».

Муқаддас рамазон ойида рўза тутилиши ҳам бежиз эмас. Рўза ойининг қадр кечаси эса минг ойдан яхшироқ экан. Хўш, нега минг ой қадр кечасининг муқобаласига қўйилди? Халқда минг ой яшаган одам жаннатий бўлади, деган ақида ҳам бор-да. Аммо қадр кечаси ана шу минг ойдан ҳам устувор экан. Ҳар бир мусулмоннинг ҳар йили бир бор ана шундай қадр кечасига мушарраф бўлишидан умидворлиги бор. Лайлат ул-қадр — биз учун энг муборак кеча. Уни иймон-эътиқоди бутун кишилар тоат-ибодат билан ўтқаради, Оллоҳдан яхши тилаклар илтижо қилади. Жамики малойиклар Ер юзига тушган бу кечада дуолар ижобат бўлғусидир. Иншооллоҳ.

Масаланинг бошқа бир муҳим томони ҳам бор. Лайлат ул-қадр тушунчаси ота-боболаримиз эътиқодларида чунон ҳам эъзозланган ва адабиётимизда у кўп тилга олинган эканми, бас, биз буни билишимиз зарур. Билъакс, Навоийнинг «Садди Искандарий» дostonидаги мана бу байт маъносини тушунмай ўтираверамиз:

*Куёшингаким банда юз бадрдур,
Ики зулф ики лайлат ул-қадрдур.*

«Куёш» истиораси бу ерда Муҳаммад пайгамбарнинг юзларини англатиб келган. Демак, ул зотнинг Куёши, яъни чехрасига юз бадр, яъни тўлин Ой банда экан. Икки зулф,

яъни юз томон осилиб тушган гажак — икки лайлат ул-қадр кечаси. Макка билан Мадина оралиғида Бадр деган жойда пайғамбар Абу Суфиён билан жанг олиб борганлар. «Бадр» сўзида ўша воқеага ишора ҳам йўқ эмас.

«Сабъайи сайёр»нинг Муҳаммад алайҳиссалом наътла-рига бағишланган 3-бобида ўқиймиз:

*Дема, гисуки, топтинг икки каманд,
Қилғали икки даҳр сайдини банд.*

*Очиб ул чехри дилкушой ичра,
Лайлат ул-қадр ики бир ой ичра.*

Шоир пайғамбарнинг икки кокилини икки сиртмоққа ўхшатиб, бу кокиллар у дунёю бу дунё овларини банд қил-моқчи, дейди. Кейинги байтда эса бу икки гажак икки қадр кечасига ўхшатилган. «Ой» сўзи бир ўринда икки маъно анг-латади: Ой — осмондаги Оймомо, бу истиора юзни билди-риб келган; ой — рамазон ойи. Гарчи шоир рамазоннинг фақат бир кечасигина лайлат ул-қадр эканини билса-да, муболага қилиб, Муҳаммад пайғамбарнинг икки сочи — икки лайлат ул-қадр, дейди.

«Маҳбуб ул-қулуб»да худди шу мазмундаги байт сал бошқачароқ таҳрирда учрайди:

*Икки гесуки икки лайлат ул-қадр,
Бу янглиғ икки лайл ичра юзи бадр.*

Лекин Навоий асарларидаги Муҳаммад алайҳиссаломга алоқадор парчаларда «қадр» сўзики учраса, лайлат ул-қадр деб тушунавермаслик керак. «Лисон ут-тайр»даги мана бу байтда, у «тақдир» маъносида келган бўлса ҳам, аслида, бошқа воқеа билан боғлиқ тарзда ишлатилган:

*Чун қамарға маркабидин етти қадр,
Ул Қуёш ташрифидин Ой бўлди бадр.*

Бу — дostonнинг меърож таърифланган тўртинчи боби-дан олинган. Шоир: «Ойга унинг уловидан тақдир етиб, у Қуёш (яъни пайғамбар) ташрифидан Ой бадр (тўлин Ой) бўлди», — демоқчи. Ойнинг тўлин бўлишига Муҳаммад пай-

ғамбарнинг нима дахли бор? Бу саволга жавоб бериш учун Навоийнинг барча дostonларида, талай ғазалларида эҳтиром билан қаламга олинган меърожномаларни батафсил таҳлил қилиб берувчи махсус рисола керак.

Кўрганимиздек, Навоий байтларида пайғамбаримизнинг икки кокили лайлат ул-қадр билан боғлаб тасвирланган. Ўрни келгани учун Расулulloҳ кокилларига алоқадор ва тарихимиз билан бевосита вобаста бир тасвирни эслатайлик. Кўқондаги Худоёрхон ўрдасининг пештоқиға арабий ҳусниҳат билан мана бу тўртлик ёзиб кўйилган:

*Худовандо, бизгардоний балоро,
Зи офатҳо нигаҳ дорий ту моро.
Ба ҳаққи ҳар ду гисуи Муҳаммад
Забун гардон забардастони моро.*

Мазмуни: «Худовандо, биздан балоларни қайтар. Офатлардан ўзинг асра. Муҳаммаднинг икки кокили ҳаққи-хурмати бизнинг забардастларимизни (жангчиларимизни) енгувчи — забун этгувчиларға айлантир».

Ўрданинг 1870 йили битказилгани ҳисобға олинса, Худоёрхон рус босқинчиларини енгиш учун Оллоҳдан кучқувват тилагани, Муҳаммад пайғамбарни ёдға олгани ойдинлашади.

Умуман, исломда лайлат ул-қадр кечасини ишташ мўъмин учун муҳим сифат тарзида талқин этилади. Имом ибн Хиббон китоб (яъни «Қуръон») ва суннат (яъни пайғамбардан қолган анъаналар) асосида иймон комил бўлиши учун санаган етмиш сифату феъл орасида рўза тутиш, эътикоф, яъни рамазон ойида рўзадор бўлиб, ният билан маълум муддат масжидда ўтириш қатори, қадр кечасини ишташ ҳам қайд этилади (*қаранг*: Муҳаммад Сиддиқ. Комил мўъмин сифатлари. — «Ислом нури», 1990 йил, 4-сон, 15—30 май).

Лайлат ул-қадрдек зўр бир бадиий воситадан Иззат Султон ўзининг «Билмайин босдим тиканни...» драмасида ҳам маҳорат билан фойдаланган. Иқбол Мирзо «Лайлат ул-қадр» деган яхши бир шеър ёзган (*қаранг*: «Шарқ юлдузи», 1990 йил, 4-сон, 28—29-бетлар). Демак, лайлат ул-қадрни билиш

фақат ўтмиш меросимиз эмас, ҳозирги ўзбек адабиёти намуналарини тўғри тушуниш учун ҳам зарур.

Шундай қилиб, «лайл» ёки «лайлат» — арабча «кеча» дегани. «Қадр» — «тақдир» маъносида. Лайлат ул-қадр — тақдир белгиланадиган кеча деган маънони беради. Бу — ҳам «Қуръон» тўлалигича яратилган, ҳам Муҳаммад алайҳиссаломга расулуллоҳлик тақдир этган, яъни «Қуръон»нинг илк ояти ваҳий орқали туширилган кеча.

Лайлат ул-қадрни рамазон ойининг 17-, 19-, 21-, 23-кечаларидан бирида деб ҳисоблайдиганлар ҳам бор. Лекин кўпроқ унга рўза ойининг 26-кунидан 27-кунига ўтар кечаси деб қаралади. Ибн Умар розиаллоху анхудан ривоят қилишларича, бир қанча саҳобалар лайлат ул-қадрни рамазоннинг охириги ўн кунлиги еттинчисида бўлишини туш кўрибди. Шунда Расулulloҳ уларга: «Сизларнинг тушларингиз лайлат ул-қадрни рўзанинг охириги ўн кунлигининг еттинчи кунни эканлигига мувофиқ келяпти. Кимки лайлат ул-қадрни кутмоқчи бўлса, рамазон ойининг охириги ўн кунлигининг еттинчисида кутсин!» — дебдилар (*қаранг*: «Мовароуннаҳр мусулмонлари», 1992 йил, 1-сон, 8-бет).

Е. Э. Бертельс «Қиссайи Шайх Нажмиддин Кубро» асарини конспект қилар экан, асарнинг 17-бобидаги воқеани баён этади. Хоразм ҳукмдори — Султон Муҳаммад ўз саройидаги уламолардан қандай қилиб авлиё бўлгудек фарзанд кўриш мумкинлигини сўрайди. Уламолар лайлат ул-қадр кечаси ҳомиладор бўлган аёлдан туғилиши мумкинлигини айтади. Шоҳ ҳам, бу гапни эшитиб қолган эшик оғаси — ҳожиб ҳам лайлат ул-қадр кечаси бу насихатга амал қилади. Тўққиз ою тўққиз кундан кейин Султон ҳам, ҳожиб ҳам ўғил кўради...

Рамазон — ҳижрий-қамарий йил ҳисобидаги ойларнинг тўққизинчиси. Бу Ойнинг гирдида Ер айланиши даврига қараб юритилади. Тоқ ойлар — 30, жуфт ойлар — 29 кундан ҳисобланади. Тўрт йилда бир келадиган кабиса йилида эса 12-ой 30 кун бўлади. Лекин бу ҳисобга кўра, йил 354 (кабисада — 355) кун. Демак, ҳар янги йил аввалгига нисбатан 10 (кабисада 11) кун илгари келаверади. Шу тариқа лайлат ул-қадр навбати билан йилнинг турли пайтларига тўғри келади.

Кўриниб турибдики, лайлат ул-қадрнинг Наврўзга мутлақо алоқаси йўқ. Чиндан ҳам, халқ орасида уни Наврўз кечасига тўғри келади, деб ҳисоблайдиганлар бўлса — бордир. Бироқ бу — масаланинг моҳиятини билмаслик оқибати.

Лайлат ул-қадр ибодат қилиш учун энг яхши, саодатли кеча ҳисобланади. Ана шу тундаги дуою ибодатлар зудлик билан ижобат бўлади, деб умид қилинади. Ўша кеча киши нимаики тиласа, орзуси амалга ошади, деб ишонилади.

...Бир боланинг онаси нуқул бешикнинг бир тарафидан эмизаверганидан боши эгри бўлиб қолган эди. Болалар уни «Калла каж», яъни «Эгри бош» дейишарди. Лайлат ул-қадр кечаси ухламай, бир неча бор ҳовлига чиқиб, осмонга қараганча: «Лайлат ул-қадржон! Менга раҳм қил, бошимнинг эгрилигини тузатиб бер. Сендан бошқа ҳеч нарса сўрамайман!» — деб камоли ишонч билан ялинганларини ҳали-ҳали ака-укалари ажиб бир завқ билан эслаб, айтиб юришади. Демак, шўро замонларида ҳам халқ лайлат ул-қадрни буткул унутиб юбормаган эди.

Бу — эзгу туйғу.

Қонлари бизнинг томирларимизда оқиб турган одамлар — аждоқларимизнинг муқаддас эътиқодларини ҳурмат қилиш ҳаммамизнинг бурчимиз ҳисобланади. Бу бурч бизни, дунё-қарашимиздан қатъи назар, ота-боболаримиз эътиқод қўйиб келган жамики нарсаларни қадрлашга, бунинг учун эса, аввало, улардан тўла хабардор бўлишга ундайди.

ҚУРБОН ҲАЙИТИ

ҚУРБОНЛИК СИРИ

1. Ҳаж ва қурбонлик моҳияти

Мана, неча асрлар ўтгаптики, мусулмонлар Қурбон ҳайитини байрам қилади. Қурби етганлар ана шу байрам кунлари муборак ҳаж сафарига боради.

Мустақиллик шарофати билан биз яна қадимгидек исломий байрамларимизни эмин-эркин нишонлаш бахтига муяссар бўлдик. Бу диний маросимлар давлатимизнинг расмий миллий байрамлари сирасига киритилди ва дам олиш

куни ҳисобланди. Бироқ ҳаммамиз ҳам диний байрамларимиз тарихи ва моҳиятини тўла англаб етамизми?

Нега исломий байрамларимизнинг бири айнан Қурбон ҳайити деб номланади?

Гапни шундан бошласак.

Иброҳим пайғамбар Исмоил деган ўғлини жонидан ҳам ортиқ севар эди. Оллоҳ бу бандаси — пайғамбарини синамоқчи бўлди. Бир кўнгилга икки «севуклук» сиғмайди: ё мени десин, ё ўғли Исмоилни! Жаброил Иброҳим алайҳиссаломга Оллоҳдан буйруқ келтирди: «Ўғлинг Исмоилни Оллоҳ йўлига қурбонлик қил!»

Хўш, кейин нима бўлди?

Бу воқеа адабиётда, жумладан, ўзбек мумтоз сўз санъатида ҳам бот-бот қаламга олинган. Адабиётимизда Аҳмад Яссавий йўлини изчил давом эттирган Ҳаким Ота, яъни Сулаймон Боқирғонийнинг ҳикматларида ҳам Исмоилнинг қурбонликка олиб борилиши воқеаси батафсил тасвирланган.

Воқеалар таҳлилига киришишдан олдин бир жиҳатни айтиб ўтиш керак.

Сулаймон Боқирғоний ҳикматлари тўртликлардан иборат. Лекин уларнинг муайян бир қисми бири бирига боғланиб, алоҳида асардек ёзилган. Қурбонлик воқеаси тасвирига бағишланган тўртликлар мажмуи ҳам шундай. Жами 32 тўртлик Иброҳим пайғамбар ва унинг ўғли Исмоилнинг қурбонликка олиб борилиши воқеалари тасвирига бағишланган.

Иброҳим пайғамбарга тушида Тангри ёрлик юборди. Бунини у қурбонлик қилишга ишора деб тушуниб, Мино тоғига элтиб, юз туяни қурбонлик қилди. Лекин, аслида, Тангри унинг ўғли — Исмоилни қурбонликка тилаётган эди:

Ҳақдин фармон битилди, Жаброилга бор теди,

Айғил Халил ўғлини қурбон қилсин тедиё.

Икки севуклук сиғмас бир кўнгулнинг ичинда,

Манинг ризом тилосин, ё Исмоил, тедиё.

Иброҳим пайғамбарнинг хотинлари Ҳожар она эди. Келиб Ҳожар онага: «Ўғлингни ювиб-тара, яхши кийимларидан кийдир, бир дўстга олиб борай», — дейди. Онаизор, ҳеч гапдан хабари йўқ, шундай қилади ҳам. Халилуллоҳ Ибро-

ҳим пайғамбар уйга кириб, яширинча олмосдан ясалган пи-
чоқ, ип олиб чиқади.

Исмоил ҳам отаси уни қаерга олиб бораётганидан бут-
кул беҳабар. Шунда Иблис Исмоилга: «Мино тоғига борма,
отанг сенинг қонингни тўкади», — деди. Исмоил Шайтонга:
«Отам мени яхши кўради, нега қонимни тўкар экан», — деб
жавоб қайтарди. Исмоил бу гапни Шайтон айтаётганини
билиб, унга тош отди. Мен Тангрининг қулиман, деди.

Ҳаж зиёратига борганлар Мино тоғига чиқишда Шай-
тонга тош отиш маросимини амалга оширишлари ана шу
воқеа таъсирида орага кирган.

Ота-ўғил Мино тоғига боришди. Ота Ҳақнинг фармони-
ни айтиб, ўғлидан ризолик сўради. Ўғил: «Менга раҳм қилиб,
гуноҳкор бўлманг, мен жонимни берай», — деди. Фақат уч
сўз айтди. Биринчиси — «Қўл-оёғимни боғланг, жон ши-
рин, типирчилаб, кийимларингизга қонимни сачратиб, гу-
ноҳкор бўлманг», — деди. Иккинчиси — «Юзимни ерга қа-
ратиб, кейин сўйинг», — деди. Учинчиси — «Қонлик тўним-
ни онамга олиб бориб беринг, мендан ёдгорлик бўлсин», —
деди.

Ҳикматларнинг шу тўртликларида Исмоил онаизорини,
унинг ўғли ўлимидан кейинги дарду аламини эслайди, ота-
си билан видолашади, ота-ўғил йиғлай-йиғлай рози-ризо-
лик қилади, бу йиғидан, ҳатто Мино тоғи ҳам зир-зир тит-
райди:

*Бу сирни ул билмоди, мани туя кўрмади;
Мунгин, розин айтмоди, ҳасрат била қолдиё.
Ип, пичоқни кўргай, онам кўнгли тузмагай,
Қонлиғ тўнини кўргай, ором қилғай, тедиё.*

*Қачон эвга борсангиз, эвга ёлғиз кирсангиз,
Мунглиғ онам кўрсангиз, салом айтинг, тедиё.
Она бўлғучи гирён, фарзанд ҳақинда бирён,
Нечук тузгай бу дардга, мунглиғ онам, тедиё.*

*Бутоғиндин айрилғай, тоза шохи қуруғай,
Қон ёшларин оқизғай, мунглуғ онам, тедиё.*

*Муродиға етмайин, дийдоримға тўймайин,
Мунгин, зорин айтмайин, ҳасрат ичра қолдиё.*

*Онам мани йўқлағай, кўздин ёшин оқизғай,
Саҳарларда оҳ уруб, кўб йиғлағай, тедиё.
Ҳақнинг ҳукми бундоғдур, чора қилиб бўлмайдур,
Дуода унутмасин, онам мани, тедиё.*

*Ҳақнинг ҳукмини тутсун, оқ сутин биҳил қилсун,
Бечоралиқ яридур, ҳукм онингдур, тедиё.
Элнинг ўғли ўйнағай, маним онам йўқлағай,
Мунглу онам на қилғай, раҳм қилинг, тедиё.*

*Оналар зори гирён, фарзанд ҳақинда бирён,
Манинг онамдек она қачон бўлғай, тедиё.
Сиз ҳам меҳрубон ота, биздек ўғулни тутта,
Бошни кесар ҳолатда кўзни юминг, тедиё.*

Қаранг, Оллоҳ ҳукмига итоат ўғилда ҳам шунчаларки, ўзига, жонига эмас, ҳатто, бошини кесаётган отасига ҳам раҳми келади, кўзни юминг, дейди. Мен ўлгандан кейин кўп қайғурманг, деб ҳам тайинлайди отасига:

*Қаттиғ мунгға қолмангиз, куяр ўтға ёнмангиз,
Ҳақ фармонин қўймангиз, мунглуғ бобом¹, тедиё.
Ота-ўғул йиғлади, Мино тоғи титради,
Бобосиға зор этиб, юзин ерга қўйдиё.*

Ота, ўғил айтганидек, қўл-оёғини боғлади, юзини ерга қаратиб ётқизди, фарзанд барча розини айтиб, таслим бўлиб ётди. Лекин...

Пичоқ Исмоилнинг бошини кесмади:

*Мискин Иброҳим қўбди, бичоқ бўғизга қўйди,
Бичоқ юзи ўтмади, эгри бўлуб турдиё.
Исмоил бош кўтарди, бу на сабабдур, деди,
Учи бирла сончингиз, бўлманг осий, тедиё.*

Учи билан санчганда ҳам пичоқ Исмоилнинг бошини кесмади. Иброҳим пайғамбар уни жаҳл билан тошга отди.

¹ Бобо — «ота» маъносида келган.

Тошга санчилиб, тебраниб турди. Шунда: «Тошни кесасан-у, нега Исмоилнинг бошини кесмайсан?» — деган эди, Оллоҳнинг каромати билан пичоқ тилга кирди:

*Сен айтурсан кесгил деб, Жаббор айтур кесмагил,
Начук они кесайин, азоб қилур, тедиё.
Арши курси ингради, лавҳу қалам титради.
Ер-кўк барча титраюр зору афғон қилдиё.*

Шунда сонсиз малоикалар Оллоҳдан Исмоилнинг жонини сўради:

*Сонсиз малоик инди, юз ҳазратга келтурди,
Исмоилни тилабон, Рабга розин айдиё.
Ул Жабраил етилди, Ҳақ саломин текурди,
Кўрклу қўчқор индурди, қурбон они қилдиё.*

Шу тариқа жаннатда ўтлаб, ҳавзи кавсардан сув ичиб юрган боши қора кўк қўчқор қурбонликка юборилди. Иброҳим пайғамбар Исмоилнинг бошига дуру гавҳар сочди.

Бу ҳайитда қурбонликка жонзот сўйиш анъанаси шундан қолган.

Сулаймон Боқирғоний дарвишларнинг хирқасига ана шу қўчқор жунидан қўшилганини ҳам қистириб ўтади, супра ҳам қўй терисидан қилинишини шунга боғлайди.

Бутун ислом олами қурбон ҳайитини ана шу воқеа туфайли байрам қилади.

Бу байрам тарихини билмасак, ҳаж моҳиятини ҳам, мумтоз адабиётимиздаги айрим тасвирлар маъно-мазмунини ҳам тўла англаб етмаймиз.

Уламолар орасида азалдан бир баҳс келади: «Иброҳимнинг қурбонликка олиб борилган ўғли Исмоилми ёки Исҳоқми?» Баъзилар Исҳоқ деган, баъзилар Исмоил. Ҳатто, иккаласи ҳам эди, дегувчилар ҳам бўлган. Чунки бундай уламолар пайғамбаримизнинг «Ана ибну забиҳайни», яъни: «Мен икки бўғузланмишнинг ўғлиман», — деган ҳадисларига суянмоқчи бўлади. Ҳолбуки, Носируддин Рабғузийнинг «Қисаси Рабғузий» асарида ёзилганидек, бу ердаги икки бўғузланмишнинг бири — Исмоил, иккинчиси — Муҳаммад алайҳиссаломнинг оталари — Абдуллоҳ кўзда ту-

тилган. Чунки Муҳаммад пайғамбарнинг боболари ўғилларини қурбон қилганлар. Боболари Абдул Муталлиб замонида Замзам қудуғи қуриди. Абдул Муталлиб: «Худо сув берса, бир ўғлимни қурбон қиламан», — деб назр қиладилар. Ўғиллар ўртасида қуръа ташланганда, Абдуллоҳга тушди. Чиндан, ўша йили қудуқда сув пайдо бўлди. Бироқ ўғилни қурбон қилишда бир фолчининг гапига кирилди. У Абдуллоҳнинг ёнига ўн туя қўйиб, қуръа ташлашни, агар Абдуллоҳга тушса, яна ўн туя солиб, қуръа ташлашни, то қуръа туяга чиққунча шундай қилишни айтди. Туя юзтага етганда қуръа туяга тушди ва Абдуллоҳ қолиб, юз туяни қурбон қилдилар.

Демак, «икки бўғизланмиш»нинг бири — шу Абдуллоҳ. Яхудийлар ва насронийлар Иброҳим алайҳиссаломнинг Исҳоқ ўғлидан, араблар эса Исмоил ўғлидан тарқалган, деган қараш бор. Муҳаммад пайғамбар бевосита Исмоилдан тарқаган уруғ вакили деб қаралади. Шунинг учун «икки бўғизланмиш» деганда пайғамбаримиз Исмоил алайҳиссалом билан оталари Абдуллоҳни кўзда тутганлар.

Хуллас, мусулмонлар ана шу Исмоил воқеасини эсга олиб, Қурбон ҳайитини нишонлайди. Ҳаж зиёрати ҳам шу кунлари амалга оширилади.

2. Навоийнинг армони

Бугунги кунларнинг қадрига етиш учун ўтмишни эсга олиб мушоҳада-мулоҳаза юритиш шарт. Шу маънода яқин ўтмишимиздаги ҳаж зиёратига бориш учун Масков остоналарига қанчалар бош уришга мажбур бўлинганлигини эслаш ўринли.

Бироқ бугун аҳвол тамом бошқача. Ҳозир ҳар йили мамлакатимизнинг тўрт мингдан ошиқ фуқароси ҳаж фарзини адо этипти. Улар учун барча қулайликлар яратилди. Тайёрада бориб, тайёрада қайтишади. Замонавий меҳмонхоналарда яшашяпти. Улар учун барча зарур хизматлар кўрсатилади. Энг муҳими, ҳаж сафари харажатлари бизда бошқа қўшни мамлакатлардагига қараганда арзон ҳам.

Ҳажга мушарраф бўлиш эски замонларда жуда машаққат эди. Иқтисодий жиҳатдан ҳам, йўл машаққатлари тарафидан ҳам, хавф-хатарсиз бориб-келиш маъносида ҳам бу осон бўлмаган. Тасаввур қилингики, кимсан — Алишер Навоийдек улуғ зот учун ҳам ҳажга бориш армон бўлиб қолди.

Шоир бир неча бор сафар жабдуқларини ҳозирлайди. Лекин ҳар гал замона подшоҳи — Ҳусайн Бойқаро уни йўлдан қайтаради. Чунки бир гал Навоийнинг пойтахтда бўлмаслиги мамлакат сиёсий барқарорлигига путур етказди, иккинчи гал Ҳусайн Бойқаро мамлакати билан Арабистон ўртасидаги ҳудудларда сиёсий беқарорлик Навоийнинг бамайлихотир сафар қилишига хавф солади, деган мулоҳазага борилади. Бир гал подшоҳ шоирга рухсат бергани ҳолда уни бу йўлдан яна қайтаради.

Шоир бу армонларини ўзининг талай ғазалларида битиб кетган. Навоийшуносликда бу мавзу озми-кўпми ёритилганини ҳисобга олиб, бу ерда мазкур асарларни таҳлилга тортиб ўтирмадик.

Бир нарса аниқ: ҳаж сафарига бориб келган юртдошларимиз агар бу асарларни ўқисалар, замоннинг қадрига кўпроқ етсалар керак.

УЧИНЧИ БОБ

МУҲИМ СИЁСИЙ САНАЛАР

2 МАРТ — ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ БИРЛАШГАН
МИЛЛАТЛАР ТАШКИЛОТИГА АЪЗО БЎЛГАН КУН

БМТ ВА ЎЗБЕКИСТОН

1. Халқаро бирлашув тажрибалари

Илгари замонларда ҳам турли донишманд зотлар қандайдир халқаро уюшмалар тузишга эҳтиёж борлигини айтган. XIX асрга келиб эса Жаҳон метеорология ташкилоти (1837), Жаҳон почта иттифоқи (1847), кейинчалик Халқаро электр алоқаси иттифоқига айлантирилган Жаҳон телеграф иттифоқи (1865), бевосита давлатлараро сиёсий масалалар билан шуғулланган Гаага Конференциялари (1899, 1907) каби дастлабки халқаро ташкилотлар юзага келди.

Биринчи жаҳон уруши арафасида дунёда йигирмага яқин халқаро ташкилот фаолият кўрсатар эди.

1903 йили Монакода қирол Альберт ташаббуси билан Халқаро тинчлик институти таъсис этилди. Тарихчилар уни кейинчалик ташкил топган Миллатлар Лигасига асос бўлди, деб ҳисоблайди. 1915 йили Англияда урушга чек қўйиш тўғрисида лойиҳа ишлаб чиқилди. 1919 йилнинг 28 апрелида эса Миллатлар Лигасининг Низоми қабул қилинди. Бу халқаро уюшма 1946 йилга қадар мавжуд эди. Кейин ўз-ўзидан тарқаб кетди.

2. Уруш сабоғи

Ҳар қандай уруш — инсоният бошига битган бало. Одам Ато замонларидан буён кишилар тинчлик ва хотиржамлик истайди. Шунинг учун уруш хавфи бор жойда унга қарши кураш ҳам давом этаверади. Олдини олишнинг имкони бўлмай қолган пайтлардагина уруш бошланиб кетади.

XX аср биринчи ярмида юз берган икки жаҳон уруши

эса башарият бошига шу қадар оғир кулфатлар ёғдирдики, энди халқлар урушларни келтириб чиқармаслик учун ўзаро бирикиб ҳаракат қилишдан бошқа йўл йўқлигини тушуниб қолди.

Бирлашган Миллатлар Ташкилотини тузиш ғояси ҳам Иккинчи жаҳон урушининг қонли жараёнлари ичра туғилди.

БМТ расман 1945 йилнинг 24 октябрида ташкил топди. Унга дастлаб 50 мамлакат аъзо бўлиб кирди.

3. Мақсад ва вазифа

БМТ олти асосий идора — Бош ассамблея, Хавфсизлик кенгаши, Иқтисодий ва ижтимоий кенгаш, Васийлик кенгаши, Халқаро суд ва Котибиятга эга.

БМТ, Низомида қайд этилганидек, ўз олдига халқаро тинчлик ва хавфсизликни қўллаб-қувватлаш, агрессиялар ёки тинчликни бузадиган барча уринишларнинг олдини олиш ва уларни бартараф этиш, миллатлар ўртасида тенглик ва ўз тақдирини ўзи белгилаш қатъиятларини (принципларини) ҳурмат қилган ҳолда дўстона муносабатлар ўрнатиш, иқтисодий, ижтимоий, маданий ва инсонпарвар соҳаларда ҳамкорликларни амалга ошириш, ирқи, жинси, тили ва динидан қатъи назар, инсонларнинг тенг ҳуқуққа ва эркинликларга эга эканидан келиб чиқиб, миллатларнинг ана шу мақсадларга эришувида марказий ўрин тутишга интилишдан иборат.

Ҳозир жаҳондаги 185 давлат БМТ аъзоси ҳисобланади.

4. Тенглик ҳуқуқи

Мустақиллик бизга жаҳон ҳамжамиятида муносиб ўрин топишимиз учун имкон яратди. Истиқлолимиздан ярим йил ўтар-ўтмас мамлакатимиз тарихида улкан сиёсий ҳодиса юз берди. 1992 йил 2 мартда Ўзбекистон Республикаси БМТга аъзо бўлиб кирди. Шу кундан эътиборан БМТ Бош ассамблеяси иморати олдида миллий давлатимиз байроғи ҳилпиради. Биз тарихан қадим давлатчиликка эга бир халқ сифатида яна қайтадан жаҳон сиёсий майдонида бўй кўрсата бошладик. Халқаро хавфсизлик ва барқарорлик масалалари бевосита бизнинг ҳам иштирокимизда ҳал этиладиган бўлди.

Ўзбекистон энди жаҳон сиёсий майдонида тенг ҳуқуқли бир суверен давлат сифатида халқаро муаммолар ечимида ўз нуқтаи назарини билдириш имконини қўлга киритди.

Мамлакатимиз тез фурсатда бу халқаро ташкилот билан амалий ҳамкорлик бошлаб юборди. Ўзбекистон бирин-кетин кўпгина салмоқли таклифларни ўртага ташлади. Энг муҳими, биз илгари сураётган фикр-ғоялар жаҳон майдонида обрў-эътибор топа борапти.

5. Ўзбекистон ташаббуслари

1993 йил 28 сентябрида БМТ Бош ассамблеясининг 48-сессиясида Президент Ислон Каримов нутқ сўзлаб, жаҳон жамоатчилиги фикрини минтақамиз хавфсизлиги ва барқарорлиги масалаларига жалб этди. У, жумладан, БМТнинг хавфсизлик ва ҳамкорлик масалалари бўйича семинарини чақириш, БМТ Хавфсизлик кенгаши ҳузурида халқаро зиддиятларни таҳлил этиш юзасидан махсус гуруҳ тузиш, Марказий Осиёни ядросиз ҳудуд деб эълон қилиш, бу даҳшатли қуролни батамом йўқотиш, Марказий Осиёда гиёҳванд моддалар савдосига қарши биргаликда курашиш, шунингдек, Орол муаммоларини ҳал этиш бўйича БМТнинг махсус комиссияларини тузиш каби таклифларни ўртага ташлади.

Биргина 1994 йилнинг ўзида БМТ ҳомийлигида Ўзбекистон ҳам иштирок этган бир неча тадбир ўтказилди. Тожикистонга иқтисодий ёрдам кўрсатиш бўйича минтақавий семинар (август), гиёҳвандларни назорат қилиш бўйича семинар (октябрь), ноҳукумат ташкилотлар бўйича семинар (октябрь), Мирзо Улуғбек таваллудининг 600 йиллигини байрам қилишга бағишланган халқаро конференция (октябрь), Жаҳон метеорология ташкилотининг Орол денгизини асраб қолиш муаммоларига бағишланган халқаро конференция (ноябрь) шулар жумласига киради.

1994 йили Афғонистонга БМТ Бош қотиби тарафидан ана шу халқаро ташкилотнинг Маҳмуд Мистирий бошчилигидаги махсус ҳайъати жўнатилди. Ҳайъат таркибида Афғонистонга инсонпарварлик ёрдами кўрсатишни мувофиқлаштириш бюроси директори Миссурис Сотирис ҳам бор эди. Бу ҳайъат аъзоларини Ўзбекистон Президенти Ислон Кари-

мов қабул қилди. Суҳбат чоғида Афғонистондаги ҳолат муҳокама этилди.

1995 йили Президент Ислон Каримов БМТ Бош котибининг муовини жаноб М. Гоулдинг билан учрашди. Унда БМТ ва унинг тузилмалари, минтақавий ҳамкорлик ва хавфсизлик муаммолари, Тожикистон ва тожик-афғон чегараларидаги вазиятни барқарорлаштириш масалалари муҳокама қилинди.

Ўша йил сентябрида Ўзбекистоннинг ташаббуси ва БМТ Бош котибининг бевосита қўллаб-қувватлаши билан 31 давлат ва 6 халқаро ташкилот иштирок этган Марказий Осиё хавфсизлиги ва ҳамкорлиги масалаларига бағишланган Тошкент семинар-кенгаши ўтказилди. Унда мавжуд минтақавий муаммоларни фақат кўпчилик бўлиб ва тинч сиёсий йўллар билан ҳал этиш зарурлиги таъкидланди.

Яна бир муҳим масалада Ўзбекистон ташаббускорлик қилди. Мамлакатимиз таклифига биноан, БМТнинг Орол муаммоларига бағишланган халқаро конференцияси ўтказилди.

1995 йил октябрида БМТнинг 50 йиллиги муносабати билан ўтказилган Бош ассамблеянинг махсус тантанали йиғилишида Президент Ислон Каримов нутқ сўзлаб, яна бир бор жаҳон ҳамжамияти диққат-эътиборини минтақамиз хавфсизлиги, жумладан, Афғонистондаги зиддиятлар ва Тожикистондаги вазиятга қаратди.

Ўзбекистон доимо халқаро муаммоларни урушлар йўли билан ҳал этишга тиш-тирноғи билан қарши чиқиб келяпти. НАТОнинг «Тинчлик йўлида ҳамкорлик» дастури давлатимиз томонидан ҳам имзоланиши бунинг ёрқин далили бўлди. Республикамиз, шунингдек, БМТнинг кимёвий қуроллар ишлаб чиқариш ва қўллашни тақиқлаш ва уни йўқ қилиш тўғрисидаги Конвенцияни ҳам имзолади.

1996 йил БМТ ва Ўзбекистон муносабатлари янада жадаллашди. 5–23 февраль кунлари мобайнида мамлакатимизда И. Попеску бошчилигидаги БМТнинг Тараққиёт дастури экспертлари ҳайъати ишлади. Ҳайъат аъзолари турли давлат ва жамоат ташкилотлари, партиялар, халқаро тузилмалар, хорижий элчихоналар вакиллари билан учрашиб, суҳбатлашди.

1996 йилнинг 20 февраль — 1 март кунлари БМТнинг

қочқинлар бўйича Олий Комиссар Бошқармаси қароргоҳининг Жануби-шарқий Осиё, Шимолий Америка ва Яқин Шарқ минтақалари бўйича бюроси директори Шамоул Барий Ўзбекистонда бўлди. Сухбатлар чоғида директор ўзи бошқараётган бюро инсон ҳуқуқлари бўйича қонунчилик, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тизимини ривожлантириш ишларида машваратий (консультатив) ёрдам кўрсатиш мумкинлигини билдирди. БМТнинг қочқинлар иши бўйича Олий Комиссар Бошқармаси махсус маслаҳатчиси К. Сасае бошчилигидаги ҳайъат сафари (1996 йил, 24 июнь) чоғида ҳам худди шундай ёрдам кўрсатиш истаги изҳор этилди.

БМТ қочқинлар иши бўйича Олий Комиссар Бошқармаси катта ҳуқуқий маслаҳатчиси Ф. Абдулмажид республикамикелди (1996 йил, 5 – 14 август). У мамлакатимиз Ташқи ишлар, Адлия, Ички ишлар, Халқ таълими вазирлари, Бош прокурори, Олий Мажлиснинг инсон ҳуқуқлари бўйича мутасадди вакиллари билан учрашди. Ана шу суҳбат чоғида республикамикелда ҳуқуқ ходимлари тайёрлаш ва Ўзбекистонда инсон ҳуқуқлари бўйича нашрларни молиявий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш масалалари муҳокама қилинди.

1996 йил 17 – 19 июль кунлари Тошкентда БМТнинг Халқаро ҳуқуқий ва молиявий муаммолар бўйича тадқиқотлар институти билан ҳамкорликда ташкил этилган Ўзбекистон Республикасининг Жаҳон Савдо ташкилотига аъзо бўлиши масаласига бағишланган семинар ўтказилди.

Ўша йилнинг 6 – 9 октябри кунлари БМТ ассамблеясининг 51-сессияси бўлди. Унда республикамикелнинг Ташқи ишлар вазири бошчилигидаги ҳайъати ҳам қатнашди.

БМТга аъзо бўлганлигининг дастлабки йилларида Ўзбекистоннинг бу энг нуфузли халқаро ташкилот билан ҳамкорлиги ана шундай тифиз кечди, ундан кейинги йиллардаги фаолияти эса бундан ҳам жадаллашди.

6. Тошкентда ваколатхона

БМТ ташкил топганига роппа-роса 48 йил тўлган куни — 1993 йилнинг 24 октябридан бошлаб Тошкентда БМТнинг бирлашган ваколатхонаси ишлаб турибди. Ўзбекистонда бу

халқаро ташкилотнинг талай бўлинма, жамғарма, дастурлари, жумладан, Тараққиёт дастури, Қочқинлар иши бўйича Олий Комиссар Бошқармаси, Афғонистондаги қочқинларга ёрдам бериш бўйича Олий Комиссар Бошқармаси (Термиз шаҳрида), Афғонистонга инсонпарварлик ёрдами кўрсатиш ишини мувофиқлаштириш дастури, Саноатни ривожлантириш ташкилоти, Болалар жамғармаси, Жаҳон банки, Жаҳон озиқ-овқат жамғармаси, Гиёҳвандларни назорат қилиш бўйича дастур, Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти ва бошқа ваколатхоналари фаолият кўрсатяпти.

7. ЮНЕСКО ва Ўзбекистон

Таълим, маданият ва фан қўмитаси, яъни ЮНЕСКО БМТ тизимидаги нуфузли халқаро муассаса ҳисобланади. ЮНЕСКО ва Ўзбекистон муносабатлари ниҳоят даражада яхшиланиб борапти. Президент Ислом Каримов 1996 йил 21 – 24 апрель кунларидаги Францияга ташрифи жараёнида ЮНЕСКО Бош директори билан учрашди. Учрашувда мамлакатимизнинг бу баобру халқаро ташкилот билан муносабатлари истиқболлари муҳокама қилинди. Амир Темур таваллудининг 660 йиллиги нишонланди. ЮНЕСКО қароргоҳида «Темурийлар даврида илм-фан, маданият ва маорифнинг гуллаб-яшнаши» кўргазмаси очилди. Бухоро ва Хива шаҳарлари 2500 (1997), Термиз шаҳрининг 2700, Қарши шаҳрининг 2700 (2006), Самарқанд шаҳрининг 2750 (2007), Марғилон шаҳрининг 2000 (2007) йиллиги тантаналари ЮНЕСКО Ижроия Кенгаши вакилларининг иштирокида байрам қилинди.

Ўзбекистонимизда ЮНЕСКОнинг ваколатхонаси ишлаб турибди. Мамлакатимизнинг бу халқаро ташкилот билан ҳамкорлиги йил сайин кучайиб бораётир.

8. Халқаро сиёсат ҳалқаси

Кўшни Афғонистондаги ҳолат XX асрнинг қонли ва узоқ чўзилган зиддиятларидан бири ҳисобланади. Бу можарони БМТ ва бошқа халқаро ташкилотлар аралашувисиз ҳал қилиш мумкин эмас. Шунинг учун ҳам БМТ ва Ўзбекистон муносабатларида Афғонистондаги вазият асосий масалалардан бўлиб

келяпти. Бевосита Ўзбекистон Республикаси Президентининг ташаббуси билан бу мамлакатдаги вазиятга жаҳон ҳамжамиятининг диққат-эътибори бир қадар кучайди, дейиш мумкин.

Ўзбекистон Афғонистонга қурол-яроғ етказиб беришга қарши эмбарго эълон қилишда ташаббускор бўлди. 1996 йилнинг 22 октябрида БМТ Хавфсизлик кенгаши Афғонистон бўйича махсус резолюция ҳам қабул қилди. Унда Ўзбекистон ва бошқа манфаатдор мамлакатлар нуқтайи назари акс этди. Эмбарго эълон қилишни АҚШ, Эрон, Покистон, Россия ва бошқа давлатлар вакиллари маъқуллади.

1996 йил 18 ноябрда БМТ Бош котибининг ташаббуси билан Нью-Йоркда 19 мамлакат, шу жумладан, Ўзбекистон, шунингдек, Ислон Конференцияси Ташкилоти иштирокида Афғонистон масалаларига бағишланган машварат учрашуви бўлди. Бу БМТ доирасида бўлган Афғонистонга бағишланган биринчи кенгаш ҳисобланади. Учрашувда бу мамлакатда гиёҳванд моддалар тарқатиш ва халқаро терроризм авж олаётгани, нақлиёт-коммуникация лойиҳаларини тезроқ амалга ошириш, бунинг учун тинчлик ва миллий яраш ўрнатиш зарурлиги таъкидланди. Кўпчилик тарафидан БМТ раҳнамолиги остида Афғонистон бўйича конференция ўтказиш гоёси илгари сурилди.

1997 йил 22 январь куни Президент Ислон Каримов БМТнинг Афғонистондаги махсус миссияси раҳбари Норберт Холлни қабул қилди. Бу учрашувда ҳам кўшни давлатдаги вазият муҳокама этилди, бу борада амалга оширилиши зарур ишлар ҳақида сўзлашиб олинди.

Лекин, очиги, Президент Ислон Каримовнинг Афғонистондаги нохуш вазиятни ўнглаш, шунингдек, халқаро терроризмдек аср вабосига қарши жаҳон ҳамжамиятининг биргаликда курашиши лозимлиги ҳақидаги таклиф ва мурожаатлари то 2001 йилнинг 11 сентябридаги АҚШда содир этилган нохуш террористик хуружларга қадар кўнгилдагидек инobatга олинмай келди.

11 сентябрь тарихга халқаро терроризмга қарши курашда туб бурилиш бўлган кун сифатида киради. БМТ ҳам энди бу масалага жаҳонда тинчлик ва барқарорликни таъминлашнинг бирламчи муаммоси янглиғ қарай бошлади.

Ўзбекистон давлати халқаро терроризмга қарши биргаликда курашни қўллаб-қувватлади. Бироқ қўллаб-қувватлаш билан қўллаб-қувватлаш ўртасида ер билан осмонча фарқ бор. Ҳали АҚШ ва унинг иттифоқчилари Афғонистондаги халқаро террорчиларга ҳарбий ҳужум уюштирмасидан буруноқ айрим хорижий оммавий ахборот воситалари Ўзбекистон устидан мағзава тўкишни бошлаб юборди. Бу ахборот хуружлари ортида турли манфаатдор кучлар ва гуруҳлар борлиги аниқ.

Шундай вазиятда — 2001 йилнинг 5 октябри куни Президент Ислом Каримов расман Баёнот берди. Унда, Афғонистонда паноҳ топган халқаро террорчиларга қарши курашнинг моҳиятини таҳлил қилар экан, бу борада АҚШ ва унинг иттифоқчиларининг терроризмга қарши курашини қўллаб-қувватлашини билдирди. Аммо мамлакатимиз муайян позициялардагина бу курашда иштирок этади. Бу позиция Президент Баёнотида аниқ-тиниқ белгилаб берилди.

Бир нарса ойдинлашди: Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳақ бўлиб чиқди — халқаро терроризмни тағ-томири билан йўқ қилмасдан туриб, жаҳонда тинчлик ва барқарорликка эришиб бўлмайди!

Хуллас, ўтган қарийб ўн олти йиллик тарихан қисқа фурсат ичида Ўзбекистон Республикаси Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг тенг ҳуқуқли аъзосига айланди. Бугун мамлакатимиз, хусусан, унинг пойтахти халқаро сиёсатнинг муҳим ҳалқаларидан бири бўлиб қолди.

БМТ ва Ўзбекистон муносабатларининг кучая бориши бизнинг жаҳон сиёсати майдонидаги мавқеимизни кўрсатиб туради. БМТда давлатимизни минтақа хавфсизлиги ва барқарорлиги, бутун дунёда тинчлик бўлиши тарафдори сифатида билишади.

Мамлакатимизда тинчлик-осойишталик ҳукм сураётгани, бозор иқтисодиётига ўтиш, демократик жамият барпо этиш борасида туб ислохотлар олиб борилаётгани энг мўътабар халқаро ташкилотда юксак қадрланади.

Чунки бизнинг йўлимиз Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг мақсад ва вазифаларига мос келади.

2 ИЮЛЬ — ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ДАВЛАТ ГЕРБИ ҚАБУЛ ҚИЛИНГАН КУН

ТАМҒАМИЗ

Ҳар қандай давлатнинг ўз тамғаси, ўз байроғи, ўз мадҳияси бўлади. Кўплар бу замонавий давлатчилик талаблари илдизини Фарбдан қидиришга ўрганиб қолган. Аслида эса ундай эмас.

Талай ўзбек зиёлилари тўғри кўрсатиб берганидек, Эрондан Олтойгача бўлган улкан минтақаларга эгалик қилган туркий хоқон Ўғузхон давлатида олмонча «ҳербо» сўзининг маъносини айнан ифодаладиган «тамға» атамаси истъомолда эди. Шунга ҳам икки ярим минг йил бўлибди. Демак, жаҳонда тамғанинг давлат рамзларидан бирига айланиши ҳам, бир томондан, бевосита қадим ўзбек давлатчилигига бориб тақалади («Халқ сўзи» 1992 йил, 2 апрель).

Тарихчи олимларимизнинг Мирзо Улуғбекка асосланиб маълумот беришича, ҳозирги Ўзбекистонимиз тупроғида XIII — XIV асрларда ҳукм сурган давлатларда савдо карвонларидан олинадиган «тамға солиғи» бўлган. Ҳатто, ҳозирги русча «таможня» сўзи ҳам, аслида, айнан «тамға божи» бирикмасидан олинган. Демак, бож тизими ҳам дастлаб ўзимизда пайдо бўлган.

Ўзбекистон ўз Мустақиллигининг биринчи йилидаёқ Давлат гербига эга бўлди. 1992 йилнинг 2 июлида «Ўзбекистон Республикаси Давлат герби тўғрисида»ги Қонун қабул қилинди.

Бугун Ўзбекистонни жаҳоннинг турли бурчакларида гербига қараб ҳам танишади. Бугун мамлакат фуқароларига тамғамизни таърифлаб ўтириш шарт эмас.

Бироқ, шуни унутмаслик керакки, тамғамиздаги ҳар бир чизиқ, ҳар бир ранг, ҳар бир белгида муайян рамзий маъно бор. Айтайлик, ўнг томони чаноқлари очилган ғўза, чап томони буғдой шохларидан иборат чамбар ичра тоғлари, дарёлари бор гуллаган водий узра Куёш нур таратиб турибди. Бу айнан жаннатмонанд диёримизнинг тасвири эмасми?

Юқорида мамлакатимиз ҳурлигининг рамзи сифатида сакиз бурчак, яъни миллий наққошлигимизда кўп қўлланган анъанавий мусамман акс эттирилган. Унинг ичида яримой ва юлдуз бор. Бу ҳам — биз учун аждождлардан мерос бўлиб ке-

лаётган рамзлардан бири. Исломда жаннатнинг саккиз эшиги бор, деб қаралади ва саккиз илоҳий рақамлар сирасига киради.

Гербнинг марказидаги қанотларини ёзган Ҳумо қуши бахт ва эркесварлик рамзи ҳисобланади. Халқимизда Ҳумо илгарилардан давлат қуши сифатида тасаввур қилиб келинган.

Гербимизнинг пастки қисмида давлатимиз байроғини ифода этувчи чамбар лентасининг бандида «Ўзбекистон» деб ёзиб қўйилган. «Ўзбекистон Республикаси Давлат герби тўғрисида»ги Қонунда Ўзбекистон Республикаси Давлат гербининг тасвири қайси биноларда ўрнатиб қўйилиши белгиланган.

Қонуннинг 8-моддасида шундай сўзларни ўқиймиз:

«Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари, шунингдек, республикада турган ўзга шахслар Ўзбекистон Республикасининг Давлат гербини ҳурмат қилишлари шарт.

Ўзбекистон Республикасининг Давлат гербини беҳурмат қилганлик Ўзбекистон Республикаси қонунларида белгиланган тартибда жазоланади».

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1999 йил 15 апрелидаги қарорига биноан, Ўзбекистон Республикасининг 1992 йил 2 июлида қабул қилинган «Ўзбекистон Республикаси Давлат герби тўғрисида»ги Қонуннинг айрим бандларига муайян ўзгаришлар киритилди. Жумладан, бундан буён яримой ва юлдузлар олтин рангда эмас, оқ рангда бўладиган бўлди.

Давлат герби — мамлакатнинг ҳар бир фуқароси билиши шарт бўлган муқаддас белги. У юрагида Ватан туйғуси бор ҳар қандай кишида миллий ҳис, ўзига хос ғурур, энг муҳими, юртга меҳр уйғотади.

Ўзбекистон бир узук бўлса, Давлат герби — гўё шу узукнинг кўзи.

31 АВГУСТ — ҚАТАҒОН ҚУРБОНЛАРИНИ ЁД ЭТИШ КУНИ

ҲУРРИЯТ МЕҲРОБИГА ТИКИЛГАН ЖОНЛАР

Мустақиллик туфайли байрамларимиз мазмун-моҳияти буткул ўзгарди. Миллат хотираси ва байрамлар бир-бирига узвий боғланиб кетди.

Яқин тарих — XX асрнинг 30-йилларида амалга оши-

рилган қатагон қурбонларини бетаъсир эслашнинг иложи йўқ. Истиқлол бизга шу фидойи, маърифатпарвар, элсевар инсонларни ҳам хотирлаш имконини берди.

Миллат ҳеч қачон адабиётидан воз кечган ёки уни ўз ҳолига ташлаб қўйган эмас. Чунки сўз санъатигина халқни бирлаштириш, уни муайян йўлга бошлаш, кишилар қўнгида улугвор орзу-умидларни жўш урдиришдек элнинг эллигини намоеън этиб турадиган улугвор вазифани бўйнига ола билди. Шу маънода XIX асрда, ҳатто, унинг рус босқинидан кейинги йилларида ҳам ўзбек бадиий сўзи халқ орзу-ўйи, дард-ҳасрати ифодачиси бўлиб келди.

Бироқ ўзбек адабиёти, эҳтимол, неча асрлик тараққиёти мобайнида бошқа ҳеч қачон XX асрнинг 20 – 30-йилларидагичалик ижтимоийлашмаган эди. Адабиёт учун қуруқ ижтимоийлашиш — салбий ҳодиса, албатта. Бу бадиийликка пуртур етказиши ҳам мумкин. Бироқ Абдулла Қодирий, Абдулҳамид Чўлпон, Абдурауф Фитрат, Усмон Носир ва бошқалар асарларида истеъдоднинг кучи билан бу ижтимоийлашишга бағоят гўзал бадиий либос кийдирилган эди. Айни қалам соҳиблари, умумий қилиб айтганда, миллатнинг миллатлигини сақлаб қолиш дардида ёниб ижод қилди. Уларни, очиғи, ёзганларининг халқ тарафидан шунчаки ўқилиши, бундан бадиий завқ улашилишигина эмас, балки мутолаа ёки томоша жараёнидаги кишилар қалбига етиб борган амалий таъсир ва бу таъсир ҳосиласи сифатида бевосита ҳаётнинг — халқ турмушининг ўзгариши кўпроқ қизиқтирди.

Бу сўз санъаткорлари ижоди гўё бир мукаммал миллий дастур асосида иш кўришга ўхшар эди. Чунки миллатнинг миллатлигини асраб қолиш учун халқ озод бўлиши керак эди. У ҳам ҳур туғилган, у ҳам ҳеч кимдан кам эмас. Шундай экан, уни ҳеч ким камситиши, устидан ҳукмронлик қилиши мумкин эмас.

Бу — биринчидан.

Иккинчидан, бундай ҳурликка — тенгликка эришиш учун халқ жаҳондан орқада қолмаслиги, дунёнинг илғор тамаддуни, яъни цивилизациясини ўзлаштириши, аниқроғи, миллий қадриятлар билан умуминсоний қадриятларни уйғунлаштириши лозим эди.

Хуллас, ниманидир ўрганиш, бунинг учун, албатта, нималардандир воз кечиш зарурати пайдо бўлган эди. Ёзувчини халқ виждони ҳисоблаган бу элпарвар зотлар ана шу ўта долзарб миллий ғоя учун курашиб ижод қилишни ҳаётларининг мазмуни деб билишди. Айнан ана шу миллиятпарастлик уларни йирик санъаткорга айлантирди, дейиш мумкин.

Шунисига қойил қолиш керакки, улар халқимизга ёт мафкура исканжасида, ярим мустамлака шароитида туриб асарларида унга қарши миллий мафкурани илгари суришди. Масков сиёсати бу одил курашнинг оқибатидан чўчиди. Чўчиганда ҳам, ёмон чўчиди. Охири, энг ибтидоий кураш йўлини қўллади — Фитратни ҳам, Қодирийни ҳам, Чўлпонни ҳам отиб ташлади, Усмон Носир жони авахтада узилди...

Шак-шубҳа йўқки, халқнинг бу тўрт фарзанди миллий озодликнинг жаҳон тарихидаги энг машҳур курашчилари сафида туради. Улар биз яшаб турган озод кун учун курашган, уни яқинлаштирган эди.

Бу қатагон қурбонлари сафида Файзулла Хўжаев, Акмал Икромов ва яна қанча-қанча ватандошу миллатдошларимиз бор эди.

1999 йилнинг 12 майи куни Ўзбекистон Республикаси Президентининг махсус Фармойиши имзоланди. Унда Ватанимиз озодлиги ва Истиқлоли учун курашиб, шўро тузуми даврида қатагон қурбонлари бўлган минглаб фидойи инсонлар, шаҳид зиёлилар хотирасини абадийлаштириш, ҳаёти ва фаолиятини, бой илмий-ижодий меросини янада чуқур ўрганиш, тарғиб қилиш мақсадида жамоатчилик комиссияси тузилди.

Кўп ўтмай «Шаҳидлар хотираси» хайрия жамғармаси ташкил этилди.

2000 йили қатагон қурбонлари отиб ташланган ерда — Тошкентнинг Юнусобод туманидаги Бўзсув бўйида Шаҳидлар хотираси майдони барпо этилди. 2001 йилдан эътиборан 31 август — Қатагон қурбонларини ёд этиш куни сифатида расман нишонланадиган бўлди.

Қатагон қурбонларини ёдга олиш бизга икки тарафдан жуда керак. Аввало, халқ Истиқлол йўлида қурбон бўлганларни ҳеч қачон унутмаслиги, улар орзуларини рўёбга чиқара-

диган кунда бунинг айрича аҳамиятини ҳис этиши зарур. Қолаверса, улар илгари сурган гоёлар бугун ҳам, бундан кейин ҳам миллат йўлини машъала янглиғ ёритиб бораверади. Энг муҳими, айнан Мустақиллик байрами арафасида шу кунларга етиш учун курашган, жон берган бу фидойи зотлар ҳақида ўйлаганда бугунимизнинг қадрига кўпроқ етадиган бўла борамиз.

18 НОЯБРЬ — ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ДАВЛАТ БАЙРОҒИ ҚАБУЛ ҚИЛИНГАН КУН

БАЙРОҚ, БУРЖ ВА БУРЧ

Байроқ фақат бир парча мато эмас.

Баъзан унинг нималигини биз ҳали тўла англаб етмаган ҳам кўринамиз. Ахир, шундай одамлар бўлган ва борки, дунёдаги энг буюк бойликлари — жонларини байроқ учун тикади. Чунки ҳар қандай миллий байроқ шу халқу мамлакат аҳли учун ВАТАН тушунчаси билан баб-баравар туради.

ВАТАН учун жон берилади.

ВАТАН учун жон берса арзийди.

Хўш, бурж нима унда?

Бурч-чи?

Бу саволларга ҳар ким ўзича жавоб излаши ва топиши аниқ.

Юртимизда кечаётган воқеаларга кўпинча Ўзбекистонимизнинг ичида туриб қарашга ўрганиб қолганмиз. Ҳатто, баъзан қўшни мамлакат кўзи билан ҳам боқа олмаймиз. Ватанга кенгроқ дунёдан туриб назар солганда эса ўзимиз сезиб-сезмай, кўриб-кўрмай ўтиб кетаётганимиз айрим воқеа-ҳодисалар теранроқ намоён бўлса, ажаб эмас.

Мана, миллий байроғимизни олайлик. Республикамиз ўзини мустақил деб эълон қилганидан эллик кунча ўтар-ўтмас — 1991 йилнинг 18 ноябрида «Ўзбекистон Республикасининг давлат байроғи тўғрисида»ги Қонунга биноан, миллий давлатимизнинг янги байроғи қабул қилинди.

Афсус, халқ сифатида миллий байроқ тушунчасидан шу қадар узоқлаштирилган эдикки, назаримда, аксар омма ана шундай улкан тарихий ҳодисага ҳам бекфарққина муносабатда бўлди.

Энди хориждаги туркистонликларнинг бу байроққа муносабатини кўринг. Ўзбекистоннинг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти аъзолигига қабул қилиниши муносабати билан Америкадаги туркистонликлар жамиятида йиғин ўтказилди. Ўзбекистондан борган вакиллар ҳамюртларга Ватанимиз миллий байроғини тақдим этди. Америкалик биродарларимиз уни жамиятлари иморати устига тиклаб кўйишди. Ватандошларимиз бу тантанага бола-чақалари, аҳли аёллари билан келиб, иштирок этишди. Ҳатто, чақалоқларининг йиғи-сиғиси ҳам эшитилиб турди. Кўпи Ўзбекистонда туғилмаган, аксарияти умри ўтиб Ватан дийдорига, эҳтимол, бир бора ҳам мушарраф бўлмаган, фақат томирларида юрт қони оқаётганининг ҳаққи-хурмати бу байроғимизни шунчалар мўътабар билиб, бот-бот кўзларига тўтиё қилиб суртди...

БМТда Ўзбекистон байроғи тикилган 1992 йилнинг 2 март куни эса Америкада яшаётган қанчадан-қанча туркистонлик БМТ Бош Ассамблеяси биноси олдига тўпланди. Баъзи ҳамюртларимиз ҳаддан зиёд қаттиқ ҳаяжонларини яширолмай, ўпкалари тўлиб, дил сўзларини изҳор этишди.

Уларни нима бунчалар қувонтирди экан, дерсиз? Ўзбекистон байроғи кўтарилганда ватандошларимиз ҳаммадан кўра кўпроқ қарсак чалишди, худди байрам кунлари мушаклар осмонга отилганда болалар қувончларини қий-чувлашиб ифодалагандек, туркистонликлар тўдаси узра шовқин-сурон кўтарилди — ҳамма бир-бирини қутлаган, кучоқлаган, қалб туғёнлари бевосита тилга чиққан эди...

Уларни ҳаддан ортиқ хушнуд этган нарса — Ўзбекистонимизнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилотига ўз МИЛЛИЙ БАЙРОҒИ билан боргани бўлди.

Шунда мазкур нуқтада ҳам Ўзбекистон янги мустақил бўлган бошқа давлатларга нисбатан аввалқадамлик қилгани аён бўлди.

Шу нарса ҳам ойдинлашдики, байроқдаги рамзларда ҳам

маъно кўп экан. Ҳар бир миллий давлат байроғи ана шу мамлакат халқининг орзу-ҳавасини ифодаловчи рамзга эга бўлиши лозим экан.

Ҳа, Ўзбекистонимизнинг ўз миллий байроғига эга бўлиши бутун дунёда мамлакатимизга муносабатни тубдан ўзгартириб юборди. Хусусан, хорижлик ватандошларимиз кўнгли тоғдек кўтарилди. Байроғимиз — озод юртимиз рамзи, ахир.

АҚШда яшовчи бир миллатдошимиз — Камол Тошкандий бундай ёзади: «Халқлар орасида: «Юрт қадрини — мусофирдан, эрк қадрини — қулдан сўра!» — деган гап бор. Бунга ортиқча изоҳ керак эмас. Юртимизнинг қадри ҳам, эрки ҳам биз — хориждаги туркистонликлар учун аён. Ахир, биз яқиндагина Нью-Йорк кўчаларидан «Мустамлака халқлар ҳафталиги»да мазлум Туркистон байроғини кўтариб ўтар эдик. Энди эса юртимиз байроғи Бирлашган Миллатлар Ташкилоти олдида мағрур ҳилпираб турибди» («Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 1992 йил, 28 август).

Япониядаги оилаларнинг ярмидан кўпида эса давлат байроғи хонадонда ҳурмат-эътибор билан сақланар экан.

...Мустақил Ўзбекистонимизнинг илк Наврўзи тантаналари эсингизда борми?

Наврўзи олам сепини ёйган 1992 йилнинг 21 марти куни пойтахтимиз кўчаларининг қарийб ҳар қадамида байроғимиз ҳилпиради. Бу миллий байроғимиз қабул қилинганидан кейинги илк Наврўз байрами эди. Куёш чарақлаган ўша куни байроғимизнинг табиат билан нақадар уйғунлиги янада аён бўлди. Осмон — худди байроғимизнинг тепа қисмидек кўмкўк. Ер — баайни унинг пастки тарами янглиғ ям-яшил. Еру осмон ўртаси — байроғимизнинг оппоқ «белбоғи» каби ёпёруғ. Менга ингичка қизил чизиқлар ҳам шу куни эртапишар шафтолиларнинг оқ-қизил аралаш юз очган гулларини энди кушойиш топмоқ тараддудига тушган муғжалар рамзидек бўлиб туюлди.

Бундай пайтларда киши ҳамма нарсадан ўша оний туйғуларига ҳамоҳангликлар излайди ва топади ҳам. Хаёл энди бевосита байроғимиздаги Ой ва ўн икки юлдуз тасвири сари бошлайди. Ою юлдуз! Қадимий миллий рамз!

Байроғимизда бир Ою ўн икки юлдуз бор. Йилимиз ўн икки ой. Қадим ул-аёмдан ўн икки ойда йил алмашади. Де-мак, Ою юлдузларимиз — абадийлик, яъники боқий Мустақиллигимиз рамзи. Илк бор Ўзбекистонимиз Наврўзни мустақил давлат бўлиб қарши олаётган шундай фараҳли кунда байроғимиздаги юлдузлар ҳақида ўйламай илож йўқ эди.

Аждодларимиз давлатларининг тамғасинигина эмас, байроғини ҳам жуда қадрлаган. Энг муҳими, қадим туркий давлатлар байроқларидан кўпида Ой ва юлдуз, ҳеч бўлма-са, ё Ой, ё юлдуз мавжуд. Туркиядаги Турк стандартлари (рамзлари) институти тайёрлаб, чоп этган (1993) байроқлар суратлари мажмуидаги 16 туркий тарихий давлат байроғидан 5 таси ана шундай. 1299 йилдан то 1922 йилгача ҳукм сурган Усмонли (турк) хоқонлигининг қип-қизил байроғида бир Ой ва бир юлдуз шакли бор. 1922 йили ташкил топган Туркия жумҳурияти ана шу байроқни ўзига мерос қилиб олди, аммо энди ингичка Ой йўғонроқ Ой, саккиз қиррали юлдуз эса беш қиррали юлдуз билан алмаштирилди, холос. Оқ Хун хоқонлигининг оппоқ байроғида тепадан пастга қараб жойлашган учта беш қиррали юлдуз бор. Хазар хоқонлигининг кўм-кўк байроғида эса беш қиррали бешта юлдуз ўзаро бурчак ҳосил қилиб жойлашган. 963 — 1183 йилларда мавжуд бўлган ғазнавийлар салтанати байроғида Ой акс эттирилган. 1236 — 1502 йилларда сиёсат юргизган Олтин Ўрда давлати байроғида ҳам тепага қараган Ой акси бор.

Энди замонавий 12 туркий давлат байроғидан 7 тасида Ою юлдуз борлигини бир эсга олайлик. Туркия жумҳурияти, Озарбойжон Республикаси, Қибрис турк жумҳурияти, Шарқий Туркистон, Ироқ туркманлари байроқларида юлдузлар биттадан, Туркманистон байроғида бешта, Ўзбекистонимиз байроғида эса 12 юлдуз акс этган.

Хўш, ана шу 12 юлдуз ниманинг рамзи?

Шарқда икки хил тақвим бор. Бири — Ой ҳисоби бўйича, иккинчиси — Куёш ҳисоби бўйича. Биринчиси қамарий йил ҳисоби, кейингисини шамсий йил ҳисоби дейилади. Қамарий йил ҳисоби Ойнинг Ер гирдида айланишига

қараб юритилади. Шамсий йил ҳисоби эса табиатнинг Куёш билан боғлиқ ўзгаришларига асосланади. Аслида, Ер Куёш атрофини бир йилда айланиб чиқади. Қадимий фалакиётимизга кўра, Куёш бир йил мобайнида ўн икки буржни айланиб чиқади. Ҳар бир буржда Куёш бир ойдан бўлади. Бу буржларнинг биринчиси — Ҳамал. Куёш Наврўз куни охириги бурж — Ҳутдан биринчи бурж — Ҳамалга ўтади. Йил шу кундан бошланади.

Байроғимиздаги ўн икки юлдуз — ана шу буржларнинг рамзи. Рост: ўша Наврўз куни Куёш илк Ҳамал буржидан туриб илк бор мустақил Ўзбекистонга боқаётган — нур тараётган эди.

Байроғимиздаги ҳар бир юлдуз бир буржнинг рамзи, дейилди. Аслида, ҳар бир бурж муайян юлдузлар туркумини билдиради. Ойлар ана шу туркумларнинг номи билан юритилади. Агар номларнинг луғавий маъносини билмасак, яна чатоқ. Чунки унда ўтмиш шеърятимиздаги бевосита буржлар билан боғлиқ гўзал тасвирларни, умуман, тушунмаймиз, демакки, нафис абётнинг қадрига ҳам етмаймиз.

Ҳар бир буржни қадимгилар муайян бир суратда тасаввур қилишган. Ҳамал — қўй ёки кўзи, савр — буқа, жавзо — эгизак ёки бели оқ-қора қўй, саратон — қисқичбақа, асад — арслон, сунбула — қўлида буғдой бошоғи ушлаб турган қиз, мезон — тарози, ақраб — чаён, қавс — белидан қуйи қисми от шаклидаги ва ёйдан ўқ отаётган одам, жадй — белидан пастки қисми балиқ думидан иборат шоҳли эчки, далв — қўлидаги идишдан сув тўкиб турган киши, ҳут — думлари бир-бирига тасма билан боғланган балиқлар шаклида хаёл қилинган. Алибек Рустам тўғри таъкидлаганидек, бу сўзлар луғавий жиҳатдан ҳам ана шу шаклларга алоқадор маъноларни ифодалайди.

Бу маънолар, ана шу шакллар, Куёш бу буржларга кирганида табиатда рўй берадиган ажиб ўзгаришлар шоирлар учун зўр илҳом манбаи эди. Ўзбек адабиёти, хусусан, Алишер Навоий шеърятисида ўн икки бурж билан боғлиқ бир олам тасвир бор. Буржлар бобокалон шоиримиз учун зўр бир бадиият майдонига айланган. Айниқса, дostonларнинг

меърожга бағишланган бобларида Навоий буржларни кўп тилга олади.

Меърож, биламизки, Муҳаммад алайҳиссаломнинг Бу-роқ лақабли учар отда Қуддусга қилган тунги саёҳатларидан сўнг Жаброил кўмагида тўққизинчи осмонга — Оллоҳ ҳузурига парвозлари. Бу — ҳазрати пайғамбаримизнинг буюк мўъжизаларидан бири. Навоий мавжуд олти дostonнинг ҳар бирида биттадан бобни ана шу меърож тасвирига бағишлаган. Бу тасвирларнинг ҳаммасида ҳам пайғамбаримизнинг мавжуд ўн икки буржни босиб ўтганлари қаламга олинади. Лекин, маҳоратни кўрингки, ҳар гал буни шоир янги-янги ифодалар, мазмунлар билан баён этади.

Масалан, «Лисон ут-тайр»да пайғамбаримизнинг буржлар оралаб ўтган саёҳатлари тасвири шундай бошланади:

*Фарридин топти кўзи кўчқорлиқ,
Саврға етти асадқирдорлиқ.*

Демак, пайғамбарнинг нурларидан кўзи кўчқордек, савр, яъни буқа, асад, яъни арслондек кучга эга бўлибди. Агар йилнинг биринчи оyi — Наврўздан бошланадиган ҳамал буржининг кўзи тарзида тасаввур қилиниши, «ҳамал»нинг луғавий маъноси ҳам «кўзи» эканини инобатга олсак, буржлардан ўтаётганларида ул зоти шарифдан таралган нур таъсирида кўзи кўчқор бўлибди. Бундан ойлар ана шу ҳайвонлар суратида тасаввур қилинганини биласиз. Демак, иккинчи мисрада Расулulloҳнинг савр ва асад буржларидан ўтганликлари ифодаланган. Жавзо эгизак ё бели оқ-қора қўй тарзида, саратон эса қисқичбақа сифатида тасаввур этилиши юқорида айтилди. Шоир жавзонинг пайғамбар хизматига бел боғлагани, саратоннинг (вазн тақозоси билан бу сўз байтда «сартон» тарзида ўқилади) тўғрилиқ мевасини берганини уқтиради:

*Хизматиға боғлади жавзо камар,
Бўлди сартон ростравлиққа самар.*

Кейинги байтда Навоий буржларни «асад» ё «сунбула» деб ўз номи билан айтиб ўтирмайди, тўғридан-тўғри ўша

бурж атамалари англатган тасвирлар ҳақида сўзлайверади — арслон (демак, асад) итдек оёғига тушибди, хўша, яъни бошоқ (ахир, сунбула қўлига буғдой бошоғи ушлаб олган қиз тарзида тасаввур қилинади-да) донлари дур бўлишига яқинлашибди:

*Арслон итдек аёғига тушуб,
Хўша тухми дур бўлурға ёвушуб.*

Каффа, яъни тарози палласи (бу мезон, яъни тарози буржиги ишора) жонни ўлчовчи эканини аён қилди, чаён (ахир, ақраб — чаён дегани-да) эса пайғамбарни кўриб, заҳрини заҳарни кесувчи дорига айлантирди:

*Каффа жон мезонлигин айлаб аён,
Заҳрини тарёк этиб ондин чаён.*

Қавс — ёй дегани. Рамзда бу бурж белидан қуйи қисми от тарзида тасаввур қилинади. Жадй эса белидан пастки қисми балиқ думидан иборат шохли эчки. Пайғамбаримиз бу буржлардан учиб ўтаётганларида қошлари ана ўша қавс тасвиридаги ёйни Ойга таъзим қилиб, Ойдек букилган одамга айлантирди, Расулulloҳ қадамлари етгани учун жадй, яъни эчки заррин кийикка айланди:

*Ёни айлаб қоши таъзими ҳилол,
Мақдамидин жадй ўлуб заррин ғизол.*

Далв, яъни қўлидаги идишдан сув тўкиб турган киши пайғамбар сўзларидан жон сувини олди, ул зотнинг нутқларидан эса хут, яъни думлари бир-бирига тасма билан боғланган балиқлар абадийлик сувини топишди:

*Далв олиб нуктасидин жон суйи,
Хут топиб нутқидин ҳайвон суйи.*

Ҳатто, пайғамбаримиз ана шу коинот «эгалари» — буржларга ҳам шунча шарафлар етказиб, ўзлари уларнинг баридан ҳам юқори от сурибдилар:

*Чун буларга бу шарафлар еткуруб,
Борчасидин юқори маркаб суруб...*

Ҳазрат Навоийнинг миллий байроғимизга юлдузлар тарзида муҳрланган ўн икки бурж ҳақидаги тасвирларини батафсил кўриб ўтиш — алоҳида бир суҳбатга мавзу. Шу қисқа таҳлиллардан ҳам билиниб турибдики, байроғимиздаги буржлар ҳақида ота-боболаримиздан бизга жуда бой мерос қолган.

Қуёш ҳар йили ана шу ўн икки буржни айланиб чиқади. Йил кетидан йил келиши ҳам — муқаррар. Қуёшнинг буржлар узра сайри абадий экан, то рўзи маҳшар осмон — кўк, олам — ёруғ, Ер эса — ям-яшил бўлаверади. Она заминимизга кундузлари Қуёш, кечалари Ой ёғду сочаверади. Шунигина ҳисобга олганимизда ҳам, миллий байроғимиз бутунича абадийлик рамзи экани ойдинлашади. Демак, Ўзбекистонимизда ҳаёт ҳамиша — тоабат бардавом бўлаверади. Иншооллоҳ.

10 ДЕКАБРЬ — ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНING ДАВЛАТ МАДҲИЯСИ ҚАБУЛ ҚИЛИНГАН КУН

ОЛТМИШ СЎЗНИНГ СОҲИР ҚУДРАТИ

Ўзбекистонимиз мустақил бўлганидан кейин кўп ўтмай — 1992 йилнинг 10 декабрида Давлат мадҳияси қабул қилинди.

Мана, ўнинчи йилдирки, мадҳиямиз жаранглаганда, ҳаммамиз уни тик туриб эшитамиз, жўр бўлиб куйлаймиз. Тилгинаси чиқиб-чиқмай боғчага борган болакайларимиз уйга келиб ўзининг чучук «шева»сида уни айтиб берса, беихтиёр кўзларимизда ёш айланади. Шундай юртга эга бўлганимиз, уни шундай баралла мадҳ этаётганимизга шукроналар қиламиз.

Мадҳиямиз турли муносабатлар билан чет элларда янграганда, биз уни бошқа давлатлар мадҳиялари билан қиёслаш имконига эга бўламиз. «Ҳар кимники ўзига, ой кўринар

кўзига», — деган мақол бекорга чиққани йўқ. Лекин буни мадҳиямизга нисбатан қўллаш тўғри эмас. Чунки, чини билан, Мутаваккил Бурҳонов мадҳия жанрининг дунёдаги бир мукамал намунасини яратган. У ҳар қандай ўзбекистонликнинг руҳини кўтариб, қалбини жўш урдиради, фахр туйғусини кучайтириб юборади.

Мадҳия матнини Ўзбекистон Қаҳрамони, халқ шоири Абдулла Орипов ёзган. Ўқувчида тўлиқ тасаввур пайдо бўлишини кўзлаб, аввал мадҳия матнини келтирсак:

*Серқуёш, ҳур ўлкам, элга бахт, нажот,
Сен ўзинг дўстларга йўлдош меҳрибон!
Яшнагай то абад илму фан, ижод,
Шухратинг порласин токи бор жаҳон!*

Нақорат:

*Олтин бу водийлар — жон Ўзбекистон,
Аждодлар мардона руҳи сенга ёр!
Улуғ халқ қудрати жўш урган замон
Оламни маҳлиё айлаган диёр!*

*Бағри кенг ўзбекнинг ўчмас иймони,
Эркин, ёш авлодлар сенга зўр қанот!
Истиқлол машъали, тинчлик посбони,
Ҳақсевар, она юрт, мангу бўл обод!*

Нақорат:

*Олтин бу водийлар — жон Ўзбекистон,
Аждодлар мардона руҳи сенга ёр!
Улуғ халқ қудрати жўш урган замон
Оламни маҳлиё айлаган диёр!*

Мўъжазгина бу мадҳияда Абдулла Орипов ижодига хос энг муҳим жиҳатлар ўта ихчам тарзда ўз аксини топган, дейиш мумкин. Биринчидан, шеърда ватанпарварлик руҳи ҳадди аълосига кўтарилган. Юрт мадҳи аслан Абдулла Орипов шеърятининг бош мавзуси бўлиб келган. Иккинчидан, матн ниҳоятда пухта-пишиқ — бир сўз кам ё ортиқча эмас.

Учинчидан, ҳар бир калимага муайян ижтимоий вазифа юк-ланган. Тўртинчидан, қўшиққа мўлжалланган матн бўлгани учун ҳам, унда жаранг баланд, қофиялар тўқ, ички оҳангдорлик ҳам жуда кучли.

Матн ўзи бор-йўғи тўрт банддан иборат. Нақорат икки бор келганини ҳисобга олсак, жами ўн икки сатрда бор гап айтилган-қўйган.

Сўз унча кўп эмас: «то» билан «токи»ни ҳам қўшиб ҳисоблаганда — 63 та. Лекин «то» 2 («то», «токи») ва «сен» 3 («сен», икки бор «сенга») карра ишлатилгани инobatга олинса, жами бўлиб 60 та такрорсиз сўз қўллангани ойдинлашади.

Шеър анъанавий бармоқнинг ўн бир бўғинли — 6+5 туроқли шаклида ёзилган. Яъни барча мисраларда ҳар олтинчи бўғиндан кейин, албатта, сўз тугайди ва еттинчи бўғин ҳар сатрда янги сўзни бошлайди. Бу мадҳия мусиқаси талабларига мос келадиган энг муқобил вазн ҳисобланади.

Ҳозир бу матнни атак-чечак қилиб эндигина боғчага борган болакайлар ҳам осонгина ёдлаб олиб, қийналмай, туртилмай айтишяпти.

Бунинг сири нимада?

Матннинг биров сезиб-сезмайдиган кўп бадий сири бор. Булар сўзларнинг маржондек терилгани, ёдлаш осонлиги, талаффузга қулайлигида кўринади. Лекин бунга асос бўлган энг муҳим хусусият шуки, шоир фақат қисқа-қисқа сўзлар ишлатади. «Ўзбекистон» сўзидан бошқа, ҳатто, бирорта тўрт бўғинли калима ҳам йўқ. Такрорлари билан ҳисоблаганда жами 63 сўзнинг бўғинлар асосидаги манзараси қуйидагича:

1 бўғинли сўзлар — 16 та;

2 бўғинли сўзлар — 26;

3 бўғинли сўзлар — 20 та;

4 бўғинли сўзлар — 1 та.

Яна бир фазилати — шеърда товушлар оҳангдорлиги (аллитерацияси) ҳам жуда кучли. Масалан, жами 132 бўғиннинг 42 таси — «а» (нақорат такрорида яна 15 та қўшилиб, жами 57 тани ташкил этади). Бу ўзига хос мусиқий жозива пайдо қилган. «О» товуши ҳар бандда 10 – 11 тадан такрорланиб, жами 132 унлининг 31 тасини ташкил этади (11 таси

нақоратда яна қайтарилиб, жами 42 «о»нинг қандай оҳангдор муסיқа яратишини бир тасаввурингизга келтиринг). «И» унлиси — 26 та (нақорат такрори билан 34 та).

Демак, тилимиздаги мавжуд 6 унлидан 3 таси мадҳия-мизда устуворлик қилади. Улар биргалашиб 132 унлининг 99 тасини ташкил этади.

Бир муҳим жиҳатни назардан қочирмаслик керак. Гарчи, миқдорига кўра, «а» товуши кўпроқ ишлатилган бўлса ҳам, шеър оҳангида «о» унлиси устуворлик қилган. Чунки шеърда жами 6 қофия (6 қофиядош жуфтлик — 12 сўз) мавжуд. Шунинг барида «о» товуши қофиянинг узвий таркибида иштирок этган. Ҳатто, улардан 10 та сўзда «о» охирги, 2 тасидагина эса охиргидан битта олдинги бўгин бўлиб келган. Ўзбек тилида урғу, асосан, сўзнинг охирги бўғинига тушади. Бироқ қофияда жарангоси энг баланд сўзлар келтирилади. Охирлари «о» унлили бўгин билан тугайдиган сўзлар бунга жуда мос келади. Демак, «о» сатрларни ўзаро оҳангдошликда ушлаб турган энг асосий «занжир» вазифасини ўтаган.

Қолган 3 унлига эса 33 бўгин ажратилган: «у» унлиси — 12 та (нақорат такрори билан 18 та), «э» унлиси — 11 та (нақорат такрори билан 13 та), «ў» унлиси — 10 та (нақорат такрори билан 12 та).

Айнан «а», «о» ва «и» унлилари ўзбек тилида кўшиққа мос, қулоққа ёқадиган товушлар ҳисобланади. Бироқ шоир буларни санаб ёзган, деган хулосага бормаслик керак. Ҳарҳолда, савқи табиий (интуиция) билан бўлса ҳам, Абдулла Орипов бу юрт аҳлининг БОШ ҚЎШИҒИ бўлишини ҳисобга олиб, унинг ўта жарангдор ва мазмундор бўлишига махсус интилган. Шубҳа йўқки, матнни жуда қаттиқ ишлаган.

Кўплар шеърни бундай «майдалаб» таҳлил этишни ортиқча деб билади. Ҳатто, бунга асос сифатида шеъринг ижоднинг чинакам илҳом маҳсули эканини важ қилиб келтирмақчи ҳам бўлишади. Йўқ, биродарлар, ҳар қандай шеърнинг «моддий» асоси бор — у товушлар, бўгинлар, сўзлар, сатрлар, жумлалар ва бандлардан иборат бўлади. Демак, таҳлил ҳам шундай асосда олиб борилиши керак. Агар танқидчи буни тан олмаса, у шеърининг қонуниятларидан беҳа-

бар. Мабодо, қайси бир шоир ҳам тан олмаса, демак, у ҳали ҳам ҳаваскор, бу ижодни фақат шунчаки илҳом ҳосиласи деб билиб юрибди.

Хўш, жами 132 бўғиндан иборат матнда шоир қандай гоюларни илгари сура олди экан?

Биринчиси — Ўзбекистон деган юртга таъриф берилади. У «жон Ўзбекистон», «серқуёш, ҳур ўлкам», «она юрт», «оламни маҳдиё айлаган диёр» тарзида турли-турли ифодалар билан мадҳ этилади.

Бунда бир муҳим нарсага диққат қилиш керак. Биринчи мисрада «хур ўлка» деб кетавериш ҳам мумкин эди. Лекин, ахир, мадҳия худди ҳар бир фуқаронинг қалб сўзи, кўнгил ифодаси янглиғ айтилиши керак-ку. Шунинг учун шоир топади — биринчи шахс, яъни фуқаро тилидан «ўлкам» дейди. Шу биргина товуш («-м» эгалик кўшимчаси) мадҳияни гўё миллион-миллион кишининг ўзиникига — «шахсий мулки»га айлантиргандек...

Ватаннинг «серқуёш»лиги, «хур»лиги, унда «то абад илму фан, ижод» яшнаягаги, «шуҳрати» жаҳон тургунча порлая-жаги, «элга бахт, нажот», «дўстларга йўлдош, меҳрибон», «Истиқлол машъали, тинчлик посбони, ҳақсевар» экани ва ҳоказолар айтилган.

Иккинчиси — халққа таъриф берилган. У «эл», «халқ», «ўзбек» деган сўзлар билан тилга олинади. Бунга кўшимча равишда, яна «ажодлар» ва «авлодлар» ҳам эслаб ўтилади. Чунки халқ тушунчаси ҳамиша ана шу икки «қисм»нинг бир бутунлигидан иборат.

Аввало, у «улуғ халқ» дейилган. Шўро даврида, биласиз, биргина «улуғ халқ» бор эди. Уни ҳамма «оға» дейишга мажбур, бошқалар эса «ини» эди.

Мадҳиямизда халқнинг хусусиятлари билан Ватаннинг фазилатлари уйғунлашиб кетган. Биз уларни, шартли равишда, иккига бўлдик, холос. Амалда юрт ҳақида айтилганларнинг барини эл тўғрисида ҳам деб қабул қилиш керак.

Бунга Абдулла Ориповнинг «Мен нечун севаман Ўзбекистонни» шеърида чиройли жавоб ҳам берилган:

*Хўш, нечун севаман Ўзбекистонни,
Сабабини айтгин десалар менга,*

*Шоирона, гўзал сўзлардан олдин
Мен таъзим қиламан она халқимга.
Халқим, тарих ҳукми сени агарда
Мангу музликларга элтган бўлсайди,
Қорликларни макон этган бўлсайдинг,
Меҳрим бермасмидим ўша музларга?*

Кўриниб турибдики, мадҳия матнида шоир ана шундай ўз ижодий йўналишларига содиқ қолган. Бош кўшиғимизнинг Абдулла Орипов умумижоди билан жиддий вобасталиги бор.

Бош кўшиғимизда халқимизнинг бағрикенглиги алоҳида фазилат янглиф кўрсатилади:

Бағри кенг ўзбекнинг ўчмас иймони.

Учинчиси — Истиқлолга таъриф берилган. Нақоратнинг учинчи мисрасида жаранглаган:

Улуғ халқ қудрати жўш урган замон, —

сўзларининг маъно-моҳиятида Истиқлол шарофатини улуғлаш ётганини сезиш қийин эмас. Иккинчи (асосий) банднинг учинчи мисрасида эса «Истиқлол» сўзи бевосита тилга олинади ҳам:

Истиқлол машъали, тинчлик посбони...

Тўртинчиси — мадҳияда абадийлик руҳи кучли сингдирилган. «Яшнагай то абад илму фан, ижод», «Аждодлар мардона руҳи сенга ёр», «Эркин, ёш авлодлар сенга зўр қанот» ҳамда «Ҳақсевар, она юрт, мангу бўл обод» мисралари бевосита шунга хизмат қилдирилган.

Шоир шу мўъжаз асарга мўъжиз тарзда халқ қалбининг кўрини тўка олган.

...Давлатнинг мадҳияси, туғи (байроғи) ва туғроси (рамзан герби) мамлакат аҳли — ҳар бир фуқаро учун муқаддас қадрият.

Шу туйғу билан қоғозга тушган ушбу шеърни эътиборингизга ҳавола этамиз:

ТУҒ ВА ТУҒРО

*Ўзбекистон, юрган йўлинг равон бўлсин,
Ошган тоғинг мудом равон доvon бўлсин,
Душманларинг рангу рўйи сомон бўлсин,
Мадҳинг айтай, туғу туғронг омон бўлсин!*

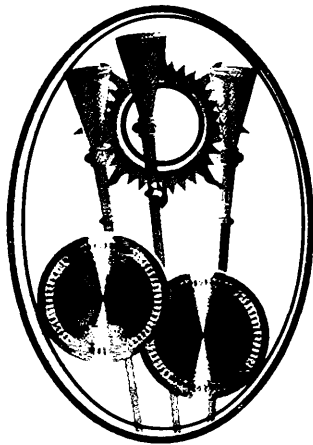
*Ўзбекистон, созинг созлай — созандангман,
Игнангга ип ўтказайин — дўзандангман,
Ёғларингни доғлаб берай — пазандангман,
Мадҳинг айтай, туғу туғронг омон бўлсин!*

*Ўзбекистон, онагинам, ҳолинг сўрай,
Саратонда музқаймоқлар олиб берай,
Пандларингни машоқ янглиғ суйиб терай,
Мадҳинг айтай, туғу туғронг омон бўлсин!*

*Ўзбекистон, руҳлар сенга парвоналар,
Қуёш тушиб тик пешинда дон донлар,
Кўргил, ахир, гул бўлди-ку Фарғоналар,
Мадҳинг айтай, туғу туғронг омон бўлсин!*

*Ўзбекистон, қай ўлкада куз баҳордир?
Қай маконда сенинг каби жаннат бордир?
Айтгин ўзинг, кимга бунча Худо ёрдир?
Мадҳинг айтай, туғу туғронг омон бўлсин!*

ПРАЗДНИКИ УЗБЕКИСТАНА

ОТ АВТОРА

Каждая эпоха рождает не только новых героев, их героические будни, но и новые праздники. Без них наша жизнь была бы серой и однообразной. И это замечательно, ведь возникает еще один повод для чего-то сокровенного или просто возможность в очередной раз пожелать всего самого-самого нашим друзьям, родным и близким людям, поделиться с ними радостью и хорошим настроением, встретиться и посидеть вместе... Вспомнить, что было, и помечтать о том, что будет.

В праздник создается особая аура, особенно в доме, который готовится к приему гостей. Это нечто иное, и такой праздник позволяет задуматься, осмыслить, увидеть и услышать что-то новое, необычное. Особенно в Новый год.

Мы часто стесняемся сказать друг другу, как мы любим, как относимся к близким и друзьям. А ведь это очень важно — создать такую атмосферу, при которой эти «признания в любви» становились бы естественными и максимально откровенными.

А повод дарить в праздники подарки! Ожидание необычного подарка или приятного сюрприза не проходит с годами. Человек в такие минуты вспоминает только хорошее и ожидает исключительно позитива в будущем. Ведь это прекрасно!

В общем, праздники — это огромный плюс нашей, иногда слишком монотонной, жизни.

У каждого народа есть свои праздники. Но есть праздники и «общечеловеческие». Таких, естественно, больше.

Рождаются новые праздники, отмирают старые. Некоторые трансформируются, привнося нечто особенное, характерное для эпохи, народа, группы людей.

Праздник — это состояние души народа. Многие праздники у разных людей схожие. А это значит, душа у них схожа, практически идентична. Рассмотрению этого объединительного начала и посвящено данное издание. Надеюсь, что чтение его будет интересным и увлекательным.

ГЛАВА I

ИСТОРИЯ НАЧИНАЕТСЯ С ПРАЗДНИКА

Что такое праздник вообще? Где его корни?

Почему люди, нации, государства объявляют праздником определенные дни и торжественно отмечают их?

Что лежит в основе праздника вообще?

А в основе праздников независимого Узбекистана?

Какие праздники у нас есть?

В чем проявляется связь между нашими праздниками и независимостью?

31 августа 1991 г. на внеочередной VI сессии Верховного Совета Узбекистана была провозглашена независимость страны. На сессии 1 сентября был объявлен всенародным праздником — Днем Независимости Республики Узбекистан и выходным днем.

Таким образом, первый шаг независимого Узбекистана начался с праздника.

Этот день стал для нашего народа самым великим, самым дорогим праздником.

Однако отношение к празднику начало меняться немного раньше — до объявления независимости.

С 1990 года был возрожден и вновь стал широко отмечаться древний праздник весны Навруз.

Президент Ислам Каримов подписал специальный указ, которым объявил 21 марта ежегодным всенародным праздником и днем отдыха.

Перечислим праздники независимого Узбекистана. Шесть из девяти всенародных праздников — производные совершенно нового времени. Это — Навруз, День Независимости, День учителя и наставника, День Конституции, первые дни Рамазан и Курбан хайитов.

Только у двух праздников осталась та же дата, но по сути они обрели новое содержание. Это — 8 Марта и День памяти и почестей.

Значит, кроме Нового года, все наши праздники — пло-

ды независимости. Они демонстрируют приподнятое настроение и бодрый дух народа, строящего независимое государство. Формирующиеся традиции обогащают культуру узбекского народа.

Все праздники, отмечающиеся в Республике Узбекистан, можно разделить на следующие виды:

1. Всенародные праздники (выходные дни):

1 января — Новый год;

8 марта — День женщин;

21 марта — Навруз;

9 мая — День памяти и почестей;

1 сентября — День Независимости;

1 октября — День учителей и наставников;

8 декабря — День Конституции;

Руза хайит (Ийд ул-Фитр) и Курбан хайит (Ийд ул-Адха) — первые дни мусульманских религиозных праздников;

2. Профессиональные праздники:

14 января — день защитников Родины;

27 июня — день работников печати и средств массовой информации;

25 октября — день работников органов внутренних дел Республики Узбекистан;

Второе воскресенье ноября — день работников медицины.

3. Важные политические даты:

2 марта — день вступления Республики Узбекистан в ООН (1992 г.);

2 июля — день принятия Закона «О Государственном гербе Республики Узбекистан» (1992 г.);

31 августа — день поминовения жертв репрессий;

21 октября — день принятия Закона «О государственном языке» (1989 г.);

18 ноября — день принятия Закона о «Государственном флаге Республики Узбекистан» (1991 г.);

10 декабря — день принятия закона о «Государственном гимне Республики Узбекистан» (1992 г.).

ГЛАВА II

ВСЕНАРОДНЫЕ ПРАЗДНИКИ

1 ЯНВАРЯ – НОВЫЙ ГОД

В древности у многих народов год начинался весной или осенью. Но позднее стали возникать новые традиции, и со временем они укоренились.

Некоторые народы ведут счет времени по лунно-солнечному календарю, и начало года у них приходится либо на осень, либо на зиму.

Но в основном празднование Нового года у древних народов совпадало с началом возрождения природы и было приурочено, как правило, к марту.

Март у древних римлян считался первым месяцем, потому что в это время начинались полевые работы. В 46 г. до н. э. римский император Юлий Цезарь перенес начало года на 1 января. Названный его именем юлианский календарь распространился по всей Европе.

Римляне в этот день приносили жертвы Янусу и приурочивали к нему крупные начинания, считая первый день года благоприятным днем. Но не всегда Новый год отмечали 1 января. Во Франции до 755 г. началом года считали 25 декабря, потом 1 марта, в XII в. – день Пасхи, а с 1564 г. по указу короля Карла IX – 1 января. В Германии подобные преобразования начались в середине XVI в., а в Англии – с XVIII в.

В России, со времени введения христианства, исполняя обычаи своих предков, год начинали или с марта, или со дня святой Пасхи. В 1492 г. князь Иоанн III окончательно утвердил постановление Московского собора считать началом как церковного, так и гражданского года 1 сентября, а для того, чтобы придать большую торжественность этому дню, сам царь накануне являлся в Кремль, где каждый, будь то простолудин или знатный боярин, мог обратиться к нему непосредственно в поисках правды и милости (кстати, нечто подобное происходило и в Византии во времена Константина Великого).

С 1700 года царь Петр издал указ отмечать Новый год с 1 по 7 января.

В ознаменование всенародного праздника палили из пушек, а вечером в темном небе вспыхивали разноцветные огни фейерверка. Люди веселились, пели, танцевали, поздравляли друг друга и дарили подарки. Петр I был человеком решительным и одним махом разрешил все календарные неудобства. К началу его царствования в России был год 7207 (от сотворения мира), а в Европе 1699 (от Рождества Христова). Россия начинала устанавливать связи с Европой, и такая «разница во времени» очень мешала. Но с этим было покончено.

Именно с 1 января 1700 года народные новогодние забавы и веселья получили свое признание, а празднование Нового года стало носить светский характер.

Вот так и стали на Руси праздновать Новый год: с елочными украшениями, огнями, кострами, зимними детскими забавами — санками, лыжами, коньками, снежными бабами, Дедом Морозом, подарками. Изначально люди верили, что, украшая новогоднюю елку, они делают злые силы добрее. О злых силах потом забыли, а елка осталась символом новогоднего праздника.

Обязательным атрибутом Нового года стал добрый старик с белоснежной бородой, друг детей и лесных зверей. Когда на Руси начали встречать Новый год зимой, в ночь с 31 декабря на 1 января, Дед Мороз стал главным героем праздника.

Предками аналога Деда Мороза в одних странах считают «местных» гномов, в других — средневековых странствующих жонглеров, которые распевали рождественские песни, или бродячих продавцов детских игрушек. Образ Деда Мороза складывался веками, и каждый народ вносил в его историю что-то свое.

Доброго старика называют по-разному: в Испании — папа Ноэль, в Румынии — Мош Джарилэ, в Голландии — Синте-Клаас, в Англии и Америке — Санта-Клаус, в России — Дед Мороз, в Узбекистане — Кор Бобо.

В Узбекистане, как и во всем цивилизованном мире, Новый год отмечают 1 января. В городах зажигаются празд-

нические иллюминации, организовываются ярмарки, в публичных местах проводятся новогодние представления. С 25 декабря в течение двух недель у детей в школе каникулы. В этот период проводятся многочисленные праздничные мероприятия, елки. Особое внимание государство уделяет детям-сиротам, нуждающимся семьям и т.д.

8 МАРТА — ДЕНЬ ЖЕНЩИН

История возникновения этого праздника связана с борьбой женщин за свои права. 8 марта 1857 года в г. Нью-Йорке состоялась манифестация работниц швейных и обувных фабрик, которые требовали установить 10-часовой рабочий день, предоставить светлые и сухие рабочие помещения, равную с мужчинами заработную плату. В то время женщины работали по 16 часов в сутки, получая за свой труд ничтожно малую заработную плату.

В свое время мужчинам после решительных выступлений удалось добиться введения 10-часового рабочего дня. И тогда на многих предприятиях в США стали возникать профсоюзные организации.

8 марта 1857 года образовался еще один профсоюз, членами которого впервые стали женщины.

В 1910 году на Международной конференции женщин в г. Копенгагене Клара Цеткин выступила с предложением о праздновании Международного женского дня 8 марта, которое прозвучало как призыв ко всем женщинам мира включиться в борьбу за равноправие. Откликнувшись на этот призыв, женщины многих стран стали активно бороться против нищеты, за право на труд, уважение и достоинство, за мир.

В 1917 году женщины России вышли на улицы в последнее воскресенье февраля с лозунгами «Хлеба и мира». Через 4 дня император Николай II отрекся от престола, Временное правительство гарантировало женщинам избирательное право. Этот исторический день выпал на 23 февраля по юлианскому календарю, который в то время использовался в России, и на 8 марта по григорианскому календарю.

С того времени Международный женский день 8 марта стал государственным праздником, а с 1965 года этот день стал нерабочим. Существовал и его праздничный ритуал. В этот день на торжественных мероприятиях государство отчитывалось перед обществом о реализации государственной политики в отношении женщин. Постепенно Международный женский день в стране терял свою политическую окраску.

В настоящее время это красивый и торжественный день. Так сложилось, что мужчины в этот день дарят женщинам цветы, уделяют им много внимания.

В Республике Узбекистан 8 марта отмечается достаточно торжественно и по-особенному. Женщин поздравляют везде: на работе, дома, на собраниях, в неофициальной обстановке.

В семьях все, вне зависимости от пола, поздравляют матерей. В этот день такое отношение приобрело актуальное звучание. В исламской культуре отношение к матерям особое. Пророк Мухаммад в одном из своих хадисов отмечал: «Рай находится у ног матери», подчеркивая тем самым ее исключительность.

21 МАРТА — НАВРУЗ

Празднование Навруза весной — одна из самых древних традиций народов Центральной Азии и Среднего Востока. Она существует на протяжении тысячелетий и неразрывно связана с космогоническими мифами об умирающей и воскресающей природе, со многими магическими обрядами весенней поры.

С празднованием Навруза связано проведение театрализованных представлений, как правило, на темы мифологических сюжетов из жизни божеств. У разных народов сохранились свои специфические особенности проведения этого праздника, однако все народы региона придают ему особое значение и стремятся каждый год привнести в него нечто особенное.

Согласно историческим преданиям, начало празднования Навруза связывали с именем мифического царя Персии Джемшида. Именно поэтому изначально праздник от-

мечался ираноязычными народами Азии и лишь спустя какое-то время распространился и среди других народов, в том числе в Центральной Азии. Основой послужили древние обряды, существовавшие во многих восточных странах. Их земледельческие народы в архаичное и античное время отмечали Новый год традиционно весной и связывали этот обычай с ежегодным воскресением погибавшего зимой божества растительности. Праздник Навруз, относившийся к аналогичным празднествам, понравился пророку мусульман Мухаммаду, и первые арабские халифы стали отмечать его в своих владениях еще более 1300 лет назад.

Самые ранние сведения о весенних праздниках хорезмийцев, согдийцев и персов содержатся в трудах средневекового автора Беруни (973–1048). В своей книге «Памятники минувших поколений» он писал, что раньше Новый год отмечался тогда, когда солнце вступало в знак Рака (в день летнего солнцестояния), а теперь Навруз отмечается весной, «когда определяется благополучие года, то есть от падения первой капли до появления цветов, от цветения деревьев до зрелости плодов, от начала охоты на животных до их возбуждения и от появления растительности до ее полного развития. Поэтому Навруз стал указанием начала и сотворения мира».

Интересные сведения о Наврузе содержатся в произведениях Алишера Навои «Фархад и Ширин», «Вал Искандера», «Лейли и Меджнун», а также в его газелях.

По зороастрийскому календарю в первый день месяца *фарвардин* отмечали «Малый Навруз», на шестой день «Большой Навруз» или «Специальный Навруз». В период правления династии Сасанидов (III–VII вв. н.э.) оба Навруза были объединены, а все дни между ними объявлялись праздничными.

Для приема гостей в честь Навруза в былые времена на дастархан ставили семь яств. Набор из таких семи блюд местные жители называли «*хураки пошишо*» – едой царей. Кроме обязательного сумаяка, это могли быть блюда, названия которых, как правило, должны были начинаться с арабской буквы «Ш» (шин): *шир* – молоко, *широб* или *ширчай* – чай с молоком, *шир биринч* – молочная рисовая каша, *ширни* – варенье из сока тутовника, *халвои тар*, приготовлен-

ная из смеси пережаренной муки, сахарного сиропа или сиропа из ягод тутовника, *шир кади* — молочный суп с тыквой. При этом каждое блюдо символизировало определенное понятие. Молоко, например, символизировало чистоту, чай (вода) с молоком — источник всего живого, молочная каша — довольство, халвои тар — дружбу, варенье из сока тутовника — плодородие, молочный суп с тыквой — радость жизни. На краю дастархана ставили *шам* — свечу в знак почитания огня, света и солнца, клали *шона* — гребень, символ женской красоты.

В иных местах некоторые из них заменяли: *шароб* — вино, *ширини* — сладости, *шакар* — сахар, *шарбат* — шербет. Вино символизировало возрождение, сладости — радость жизни, сахар — довольство, шербет — прохладу и отдых.

На связь с культом плодородия указывало ритуальное кушанье — сумалък, которое готовится из проросших зерен пшеницы.

Причастность Навруза к аграрному культу нашла отражение в ритуальном шествии с цветами, как правило, красного цвета. Связано это с культом умирающего бога, кровь которого якобы появляется ежегодно в кроваво-красных лепестках цветов. Весенний праздник цветов связан и с почитанием умирающего и воскресающего божества природы. Божественный отрок убит, тело его растерзано и рассеяно по земле, а на местах, где лежат его останки, вырастают алые тюльпаны. Собираение тюльпанов, связывание их в букеты и украшение ими дерева символизировало поиски тела и собирание его воедино.

В разных местностях получившие широкое распространение праздники посвящались другим цветам: подснежнику, маку — и проводились, когда земля покрывалась цветами. В зависимости от погодных условий они проходят с марта до середины мая.

В конце праздника совершался обряд первой борозды, после которого начинался сев. Этот древний земледельческий обычай в разных районах назывался по-разному.

Начинаться обряд должен был со слов дехкан-аксакалов, убедившихся, что земля готова к севу, и объявлявших: «К земле

пришел хамал» (название первого весеннего месяца года). Услышав их, дети мчались в село с возгласами: «Пришел хамал — пришла прекрасная пора», и получали за новость подарки.

Вечером этого же дня было принято ходить друг к другу в гости, советоваться, как провести посевную. Утром мужчины отправлялись на пахоту. Право провести первую борозду всегда принадлежало самому удачливому и опытному дехканину, а первые семена высевались на участке самой молодой семьи или самого уважаемого человека.

Множество обрядовых действий предшествовало Наврузу. В некоторых регионах в конце XIX века существовал обряд зажигания огней и хождения с огнем к водоему, в водах которого обмывались и получали благодать... Этот обычай существовал с древнейших времен и осуществлялся в ночь перед последним понедельником истекающего года по солнечному календарю. В воскресенье, после заката солнца, люди собирались группами по несколько человек и в сопровождении танцующих детей, с зажженными огнями отправлялись к водоему. По пути движения процессии зажигались заранее подготовленные костры. Прибыв к воде, которая в эту ночь считалась целебной, люди располагались вдоль берега и приступали к купанию.

За несколько дней до Навруза астрологи составляли «солнома» (годовую грамоту по типу календаря). В них содержались предсказания на наступающий год, виды на урожай, погоду, которые рассылали знати, богачам, знакомым.

Особой популярностью в преддверии праздника пользовались «семь благопожеланий» — молитвы, написанные шафрановым соком на бумаге, и питье заговоренной воды как средства от всяких напастей.

Для праздничных народных гуляний в эти дни выбирали обычно возвышенности. Существовало поверье, что восхождение на высокие места в дни Навруза принесет богатство и удачу.

С кануном Навруза связывали одну приметку — встречу со священным быком, предсказывавшую удачный или неблагоприятный сельскохозяйственный год.

Люди семьями и целыми селениями выходили в вечерние часы на близлежащие холмы и ждали появления свя-

щенного быка. По преданию, он был создан из космического света, с золотыми рогами и серебряными ногами и вез за собой колесницу с Луной. Бык мог появиться в ночное время на короткое время и сразу же исчезнуть. При этом если он ревел два раза, то год для земледельцев обещал быть урожайным, если один раз – то наоборот.

История сохранила еще множество других интересных обычаев и легенд, связанных с этим днем.

В наши дни Навруз стал всенародным праздником радости, счастья, мира, доброты, милосердия, мечты и надежд на лучшее. Его с удовольствием отмечают живущие в мире и дружбе народы Центральной Азии независимо от их национальности и вероисповедания.

9 МАЯ — ДЕНЬ ПАМЯТИ И ПОЧЕСТЕЙ

Этот праздник отмечается в республике с 1999 года и проходит под общим лозунгом «Память – павшим, почести – живым».

Дань уважения и почести воздаются каждому ветерану, каждому участнику войны, не жалевшим своей жизни во имя счастья и независимости народа.

По традиции, в этот день на главной площади столицы республики ветераны войны и труда, члены правительства, военное руководство Узбекистана, представители общественности и молодежи возлагают венки к памятнику Скорбящей матери. На монументе возле обелиска у «Вечного огня» золотыми буквами выделена надпись: «Ты всегда будешь в наших сердцах».

Оставшиеся в живых, опаленные войной солдаты в минуту скорбного молчания перечитывают на металлических страницах «Книги Памяти» навечно вписанные имена узбекистанцев, павших на фронтах второй мировой войны. Изданная в Узбекистане, она стала наглядным подтверждением бережного отношения к таким ценностям, как любовь к Отчизне, патриотизм, чувство долга и ответственности перед своим народом.

В канун войны в Узбекистане проживало более 6,5 миллиона человек. Из них 1,5 миллиона участвовали в войне

1941 – 1945 годов. На полях сражений сложили головы 420 тысяч узбекистанцев и более 640 тысяч получили ранения.

«Мы склоняем головы перед священной памятью наших отцов и дедов, которые не пожалели жизни, спасая человечество от фашистской чумы, и внесли большой вклад в Победу», – сказал Президент страны Ислам Каримов.

За годы второй мировой войны Узбекистан принял сотни тысяч людей, эвакуированных с оккупированных фашистами территорий. Только детей среди них было около 200 тысяч.

В этот день воздают должное, прежде всего, тем людям, которые внесли вклад в определение судьбы человечества, в победу над фашизмом, отдают дань самоотверженным людям, павшим за свободу Родины, за светлую сегодняшнюю жизнь. Вместе с тем, проявляются уважение и почет, внимание и забота к тем ветеранам, которые живут среди нас.

Без памяти нет будущего. Если нация нацелена на будущее, она должна хранить память. Каждый народ, нация должна извлекать уроки из прошлого, суровых и тяжелых дней, исторических испытаний, выпавших на ее долю.

Преклоняясь перед памятью погибших, необходимо чтить и уважать живых.

В этот день люди задаются вопросами: «Кем мы являемся?», «Чьи мы потомки?», «Чем мы должны гордиться?». И, прежде всего, молодежь, которая должна воспитываться в духе верности национальным ценностям и при этом иметь возможность пользоваться всеми достижениями современности.

...9 мая особенно много людей на кладбищах. Люди вспоминают своих родителей, старших. В обществе все более проявляются такие свойства, как почитание памяти предков, уважительное отношение к ветеранам, живущим рядом. Ибо будет благословенно то поколение, которое умеет извлекать уроки из истории, почитает память тех, кого нет среди живых.

1 СЕНТЯБРЯ — ДЕНЬ НЕЗАВИСИМОСТИ

31 августа 1991 года в столице Узбекистана г. Ташкенте была провозглашена независимость Республики Узбекистан.

«Мы решили быть независимыми. Впереди много труд-

ностей, испытаний, беспощадной борьбы. Но назад пути нет. Мы никогда не отступим от избранного нами пути. Мы должны победить. А для этого надо сплотиться всем — от мала до велика — гражданам свободной Республики Узбекистан», — отметил лидер страны Ислам Каримов.

С этого времени 1 сентября является государственным праздником и отмечается по всей стране массовыми торжествами.

Став в 1991 году полновластным хозяином собственно независимого государства, узбекский народ получил возможность самостоятельно выбирать путь своего дальнейшего социально-экономического и общественно-политического развития. Открылись немыслимые ранее перспективы построения суверенной и независимой политической системы, основывающейся на национальном самосознании и своеобразной культуре народов Узбекистана.

Проблемы в экономике и общественной жизни, пришедшие вместе с распадом СССР, однако, явились грозным вызовом молодому государству в самом начале его существования.

Главной задачей власти на тот момент стало сохранение социального мира и стабильности в обществе, пресечение ростков сепаратизма и национального экстремизма, защита государственных границ и постепенное проведение в стране комплексных социально-экономических реформ.

Целью политических преобразований было провозглашено построение в Узбекистане «общества справедливости», основанного на принципах законности и народовластия, и демократического правового государства. В сфере экономики стратегическими ориентирами проводимой политики были названы многоукладность, постепенное развитие рыночных отношений и частной собственности при сохранении за государством ведущих позиций в стратегически важных отраслях национальной промышленности. Это было оправданно сложной экономической ситуацией, в которой оказалась страна, и необходимостью проведения антикризисных мер в экономике и обеспечения более справедливого распределения национального богатства в пользу малоимущих слоев.

Конституционное и политическое развитие Узбекистана после 1991 года можно охарактеризовать несколькими основными тенденциями. Во-первых, еще в первые годы независимости были заложены основы для построения в стране правового демократического государства и гражданского общества на принципах равенства прав и свободного волеизъявления граждан.

Во-вторых, важным фактором, обеспечивающим нерушимость и безопасность общественного строя, а также гарантирующим преемственность политического курса, стала сильная исполнительная власть во главе с президентом республики. Наконец, в-третьих, был начат процесс возрождения традиционных для народов Центральной Азии форм и укладов общественной жизни, в первую очередь на уровне местного самоуправления.

С 1994 года Узбекистан проводит стратегию политической модернизации, нацеленную на последовательное расширение привлечения представителей общественности к управлению. Важнейшее место в этом процессе занимает становление и укрепление гражданского общества: некоммерческих организаций, местного самоуправления и институтов представительной демократии.

Совершенствование системы государственного и общественного строительства, углубление структурных и организационных реформ за последние годы закономерно стали в этой связи главной темой.

За годы независимого развития в стране были достигнуты достаточно очевидные успехи в деле построения крепкого стабильного государства и движения к народной демократии. Достигнут устойчивый и качественный, с точки зрения структуры экономики, экономический рост.

Несмотря на то, что в Узбекистане и сейчас существуют определенные проблемы во многих областях общественной жизни, можно твердо сказать, что благодаря гибкому и последовательному политическому курсу стране удалось избежать наиболее опасных угроз и решить наиболее острые проблемы, стоявшие перед республикой.

В Узбекистане сформирована экспортоориентированная

структура экономики. Ее целью является получение максимальных выгод и минимизация рисков от процесса глобализации и интеграции Узбекистана в мировую экономику путем создания и развития конкурентоспособных производств и видов деятельности, адаптированных к структуре спроса на внешнем и внутреннем рынках, перехода от преобладания в экспорте сырьевой номенклатуры товаров к продукции глубокой переработки, что в конечном счете обеспечит повышение эффективности и устойчивое развитие.

Экономика страны, ориентированная на экспорт, к настоящему времени подготовлена для вхождения в международные экономические взаимозависимости, конкуренции за глобальные рынки и развития торговых отношений со своими соседями и партнерами из других регионов мира. С нынешним экономическим потенциалом Узбекистан вполне можно считать экономически развитой региональной державой.

В 2007 году Президент И. Каримов в своем докладе «Узбекистан: 16 лет независимого развития» на совместном заседании Олий Мажлиса, Кабинета Министров и Аппарата Президента Республики Узбекистан особо отметил достигнутые огромные успехи во всех сферах жизни за годы независимого развития.

Ежегодно в День Независимости в Национальном парке Узбекистана имени Алишера Навои проходят праздничные торжества. Аналогичные торжества проходят и во всех областных центрах страны.

День Независимости по праву является одним из самых любимых праздников узбекского народа.

1 ОКТЯБРЯ — ДЕНЬ УЧИТЕЛЕЙ И НАСТАВНИКОВ

У каждого из нас есть свой Учитель и свой Наставник. Это люди, без которых мы не состоялись бы как личности, не получили жизненно важных навыков, знаний и умений. Выразить благодарность этим великим людям можно и нужно в любое время, но особенно важно помнить об этом в их профессиональный праздник — 1 октября.

Этот праздник в Республике Узбекистан отмечается с 1997 года в соответствии с указом Президента И. Каримова от 27 декабря 1996 г.

Более десяти лет в Узбекистане широко и торжественно отмечают этот по-настоящему светлый праздник, ставший всенародным. Действительно, уважение к людям старшего поколения – это в республике святое. Вне зависимости от профессии, они являются педагогами и наставниками по жизни. Уважение и признание достойного труда учителей и наставников, которые, не жалея своих знаний и опыта, таланта и мастерства, душевного тепла, сил и энергии, проявляя лучшие человеческие качества, всем сердцем беззаветно служат делу образования и просветительства, – это лишь малая толика того, что можно сделать для этих людей. Безусловно, это в первую очередь школьные учителя.

В своем поздравлении учителей и наставников глава Узбекистана очень высоко оценил их труд. Он отметил: «Мне доставляет огромное удовольствие искренне, от чистого сердца поздравить вас, великодушных, самоотверженных и добрых людей, посвятивших всю свою жизнь такой сложной и благородной работе, как воспитание подрастающего поколения, с замечательным праздником – Днем учителей и наставников».

В Узбекистане День учителей и наставников является одним из самых добрых и светлых.

8 ДЕКАБРЯ — ДЕНЬ КОНСТИТУЦИИ

8 декабря 1992 года на 11-й сессии Верховного Совета Узбекистана был единогласно принят Основной закон страны.

В тот же день Президент И. Каримов подписал законы «О принятии Конституции Республики Узбекистан», «Об объявлении Дня принятия Конституции Республики Узбекистан всенародным праздником», «О порядке введения в действие Конституции Республики Узбекистан».

Конституция республики прошла экспертизу специалистов Организации Объединенных Наций, Совета по безопасности и сотрудничеству в Европе, ученых, юристов США, Великобритании, Франции и многих других стран, она зак-

репила основы демократии: «Народ является единственным источником государственной власти».

Конституция, в отличие от других законодательных актов, имеет основополагающий характер. Она регулирует наиболее важные общественные отношения, затрагивающие коренные интересы всех членов общества, закрепляет основные принципы общественно-экономического строя государства, его устройство, основные права, свободы и обязанности граждан, организацию и систему власти и управления, устанавливает основы правопорядка и законности. Конституция Узбекистана впервые закрепляет целостную систему принципов демократического конституционного строя, такие, как народовластие, разделение ветвей власти, государственный суверенитет, признание прав и свобод человека высшей ценностью, верховенство Конституции и закона, политический плюрализм, многообразие форм экономической деятельности, социальный характер государства, полноправное участие Республики Узбекистан в мировом сообществе.

Демократизм конституционных норм способствует защите интересов граждан, укреплению национальной государственности, развитию в стране парламентаризма. Большое значение, придаваемое созданию конституционного механизма, заключается в стремлении гарантировать соблюдение конституционных норм, служащих основой развития общества и государства.

В Республике Узбекистан с 2001 года целенаправленно и поэтапно проводятся реформы, направленные на построение демократического правового государства с развитым гражданским обществом, базирующимся на рыночной экономике. Основной Закон Республики Узбекистан во многом способствует этому процессу.

Впервые в истории Узбекистана Конституция 1992 года подошла к регулированию общественных отношений с позиции признания приоритета интересов человека, его прав и свобод по отношению к государству.

Необходимо отметить, что Конституция Узбекистана находится в полном созвучии с такими универсальными документами в области прав человека, как Устав ООН, Все-

общая декларация прав человека, международные пакты 1966 года «Об экономических, социальных и культурных правах», «О гражданских и политических правах» и другими.

Определению общего статуса членов общества посвящен один из крупных разделов (второй) Конституции Республики Узбекистан. Общие положения этого раздела закрепляют принцип равенства всех граждан Узбекистана, недопустимость дискриминации в осуществлении их прав и свобод. Конституция указывает, что основные права и свободы человека носят естественный характер, то есть принадлежат каждому от рождения. Вместе с тем в Основном Законе подчеркивается, что закрепленные в Конституции основные права и свободы могут быть ограничены решением суда.

За каждым человеком Конституция Узбекистана закрепляет право на свободу и личную неприкосновенность, т.е. никто не может подвергаться аресту, содержанию под стражей или обвиняться в преступлении и привлекаться к ответственности без установления вины. В этой связи по инициативе Президента Республики Узбекистан с 1 января 2008 года право дачи санкции на применение мер процессуального принуждения, связанных с ограничением конституционных прав и свобод человека, будет передано от органов прокуратуры судам общей юрисдикции. Данная мера – важная гарантия эффективной защиты прав и свобод граждан на досудебной стадии уголовного преследования.

Говоря о конституционных правах, нельзя не сказать о презумпции невиновности, которая является одним из важнейших конституционных принципов. В истории конституционного развития Узбекистана презумпция невиновности впервые была возведена в ранг конституционного принципа только с обретением им государственной независимости. Дальнейшую конкретизацию этот принцип получил в статье 23 Уголовно-процессуального кодекса Республики Узбекистан. На сегодняшний день уверенно можно утверждать, что в отправлении правосудия в нашей стране этот принцип является основополагающим.

Конституция не только закрепляет право человека на свободу и личную неприкосновенность. Под ее охраной на-

ходятся честь и достоинство человека. Никто, согласно ее установлениям, не имеет право вторгаться в сферу частной жизни, в жилище человека, подвергать перлюстрации его письма, прослушивать телефонные разговоры. Эти конституционные запреты, с одной стороны, направлены на охрану личных прав и свобод человека, с другой — они формируют в членах общества уважительное отношение к святости частной жизни, к достоинству человека. Таким образом, институт неприкосновенности включает как физическую (это сама жизнь, здоровье человека), так и духовную неприкосновенность (честь, достоинство личности).

Важнейшими духовными правами человека являются свобода совести, свобода вероисповедания. Государство не вмешивается в вопросы определения человеком своего отношения к религии. В то же время в соответствии с ч. 3 ст. 18 Пакта о гражданских и политических правах и общим принципом Конституции Республики Узбекистан право на свободу вероисповедания связано с обязанностью уважать права и свободы других лиц, законы государства, общественную безопасность, здоровье и мораль общества. Особо хотелось бы отметить, что в Узбекистане созданы условия для всех вероисповеданий.

Особое место отведено в Конституции политическим правам граждан. Их реализация позволяет гражданам участвовать в политической жизни общества, в управлении государством. Граждане, ассоциированные как народ, осуществляют власть, а гражданин как индивид участвует в осуществлении государственной политической власти. Наиболее общим правом индивида является право участвовать в управлении делами государства. Реализация его имеет разные формы: как непосредственно, так и через своих представителей. Формами непосредственного осуществления гражданами политической государственной власти являются: референдумы, все виды участия в выборах в высшие представительные органы и в органы государственной власти на местах. Прошедшие в период независимости референдумы, выборы Президента, в Олий Мажлис и местные представительные органы свидетельствуют об эффективной реализа-

ции этого права гражданами. Высокий уровень участия в выборах показывает, что граждане Узбекистана небезразличны к судьбе своей Родины.

За годы независимости в стране были созданы Конституционный суд, суды общей юрисдикции и хозяйственные суды, которые стоят на страже прав и законных интересов личности. Конституционное право обращения в суд обеспечено процессуальными и отраслевыми законами. Реализованная в последние годы новая концепция глубокого реформирования и либерализации судебной системы привела к специализации судов — созданию судов по гражданским и уголовным делам. В свою очередь, данные реформы укрепили гарантии конституционного права обращения в суд.

Таким образом, роль и значение Конституции не могут быть преувеличены, если сказать, что Конституция является краеугольным камнем всей системы прав и свобод человека. И любые посягательства на конституционные права и свободы человека преследуются Конституцией и законами.

Ежегодно накануне Дня Конституции в республике проходят торжественные собрания, на которых подводятся итоги, намечаются планы на следующий год. Начиная с 1997 года, в нашей стране стало доброй традицией именно в этот день давать каждому следующему году определенное название.

Во время торжественного собрания, посвященного 15-летию Конституции Узбекистана, Президент Ислам Каримов предложил объявить наступающий 2008 год «Годом молодежи».

МУСУЛЬМАНСКИЕ ПРАЗДНИКИ

Республика Узбекистан — светское государство, в котором большинство граждан исповедуют ислам. В соответствии с этим первые дни мусульманских праздников являются государственными праздниками страны.

В *мусульманском религиозном календаре* праздничных дат немного.

В период становления ислама Пророк Мухаммад запретил своим последователям праздновать немусульманские

праздники и принимать в них участие, так как, участвуя в религиозном празднике, человек тем самым присоединяется к обряду той религии, которая его устраивает.

Согласно преданию, верующие явились к Мухаммаду и сказали, что живущие в Медине евреи празднуют свой праздник, и спросили, можно ли мусульманам присоединиться к ним. Пророк однозначно запретил им это, сказав, что Аллах определит для мусульман праздники лучше, и именно они будут угодны Богу. Так мусульманам были даны два великих праздника: *Ийд ул-Адха* (Курбан-байрам) и *Ийд ул-Фитр* (Рамазан-байрам).

Остальные памятные дни изначально праздниками не считались, и по их случаю не было никаких торжеств. Однако практически сразу особое место отведено таким дням, как *джума* (пятница), *день Арафат*, *день Ашура* и *ночь Предраспределения*. Они были определены как время усердного поклонения Аллаху, а не как время для торжеств и веселья. Все остальные, отмечаемые в наше время, дни считались памятными датами (начало нового года по хиджре (лунному календарю), Маулид и т.д.), и долгое время в исламе вообще никак не отмечались.

Если светский праздник — это причина или же повод к отдыху, радости, веселому времяпрепровождению, то в мусульманском понимании праздник — это возможность для каждого многократно умножить добрые деяния, которые в Судный день будут сравнены с плохими деяниями, это возможность перевешивания чаши весов своих деяний в сторону добра. Мусульманские праздники дают верующим стимул для более усердного богослужения. Поэтому в праздники, в священные дни и ночи мусульмане совершают специальные ритуальные намазы, читают Коран и молитвы, стараются обрадовать родственников, соседей, всех знакомых и незнакомых, посещают друг друга, раздают пожертвования, дарят подарки, стараются никого не обижать.

Религиозные мусульманские праздники отмечаются в строгом соответствии с лунным календарем — «хиджрой», и это приводит к ежегодному смещению всех праздничных дат.

Также необходимо учитывать, что отсчет суток в мусульманском календаре ведется с момента захода солнца. Ночь каждого дня является предыдущей ему. Первая ночь нового месяца — ночь, следующая после последнего дня старого месяца. Вторая ночь является последующей первому дню. Поэтому, например, 27-й день месяца Рамадан начинается с заходом Солнца 30 октября и захватывает 31 октября, до следующего захода Солнца.

Слово «хиджрат» в переводе с арабского языка чаще всего употребляется как «уходить из одного места в другое», т.е. переселяться. Следовательно, «хиджрат» — переселение. Начало мусульманского летосчисления связано с реальными историческими событиями из жизни Пророка Мухаммада. Начало его проповеднической деятельности относится к 610 г., а мусульманское летосчисление, начиная отсчет с переселения Пророка из Мекки в оазис Ясриб. Прибытие Пророка в Ясриб (названный позже городом Пророка, то есть Мединой) большинство историков датирует 24 сентября 622 г. Однако вести летосчисление с хиджры начали лишь в 637 г., в период правления второго праведного халифа Омара ибн аль-Хаттаба. При этом по велению халифа за отправную точку новой эры был взят не сам день прибытия Пророка в Медину, а 1 мухаррама (первый день первого месяца) того же года. Этот день соответствовал 16 июля 622 года по юлианскому календарю.

В основе хиджры лежит лунный годичный цикл. Мусульманский календарь, так же, как и солнечный, состоит из 12 месяцев.

Каждый месяц начинается с новолуния, под которым в исламе подразумевается не самое близкое расположение Солнца и Луны, а появление молодого месяца после новолуния. То есть начало месяца приходится на тот день, когда серп молодой Луны, после новолуния, становится видимым с заходом Солнца.

В настоящий момент существуют два мнения по вопросу определения начала месяца: некоторые мусульмане учитывают местную видимость Луны, в то время как другие полагаются на свидетельства авторитетных людей в мусульман-

ском мире. Ислам допускает обе возможности, но это приводит к различию времени начала месяцев.

В Узбекистане еще до обретения независимости стали отмечать основные религиозные праздники. Так, в указе Президента Республики Узбекистан «Об объявлении религиозного праздника «Курбан-хаит» выходным днем» № УП-221 от 20 июня 1991 года отмечалось, что обусловлено это ролью и значением священного Курбан-хаита в духовной жизни народа, а также укреплением согласия и взаимопонимания между гражданами.

В дни религиозных праздников люди совершают благие дела. Это стало новой традицией узбекского народа. И не имеет принципиального значения, верующий гражданин или нет, мусульманин он или принадлежит к другой вере.

ГЛАВА III

ВАЖНЫЕ ПОЛИТИЧЕСКИЕ ДАТЫ

**2 МАРТА — ДЕНЬ ВСТУПЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ
УЗБЕКИСТАН В ОРГАНИЗАЦИЮ
ОБЪЕДИНЕННЫХ НАЦИЙ**

ООН И УЗБЕКИСТАН

1. Опыт объединения народов

О необходимости создания международных организаций говорили еще великие мыслители прошлого. Среди первых международных организаций — Всемирная метеорологическая организация (1837 г.), Всемирный почтовый союз (1847 г.), Всемирный телеграфный союз, преобразованный затем во Всемирный союз электросвязи (1865 г.), Гаагские конференции (1899, 1907 гг.).

К началу первой мировой войны уже действовало около двадцати международных организаций.

В 1903 г. по инициативе короля Альберта в Монако был учрежден Международный институт мира. Историки считают, что он стал прообразом созданной впоследствии Лиги Наций. 28 апреля 1919 г. Лига Наций приняла Положение о своей организации. Эта международная организация просуществовала до 1946 г.

2. Уроки войны

Любая война — бедствие для человека.

Мировые войны первой половины XX века принесли народам столько бедствий, что это подвело их к осознанию необходимости совместных действий против возникновения войн.

Организация Объединенных Наций также возникла как следствие второй мировой войны.

Официально ООН организовалась 24 октября 1945 г. Первоначально в нее вошли 50 стран.

3. Цели и задачи ООН

В Уставе ООН отмечается, что она ставит центральной задачей обеспечение мира и безопасности, предотвращение агрессии и установление дружественных отношений между нациями на принципах равенства и взаимоуважения, развитие сотрудничества в экономической, социальной, культурной и гуманитарной областях, защиту прав и свобод человека.

4. Право на равенство

Независимость предоставила нам возможность занять достойное место в мировом сообществе. 2 марта 1992 г. в нашей жизни произошло важное политическое событие — Республика Узбекистан стал членом ООН. С этого дня перед зданием ООН развивается национальный флаг нашего государства. Узбекистан вышел на международную политическую арену. Вопросы международной безопасности и развития стали решаться при нашем непосредственном участии.

Узбекистан получил возможность как равноправное государство на международной политической арене высказывать свою точку зрения при решении тех или иных международных проблем.

Наша страна начала осуществлять практическое сотрудничество с этой международной организацией. Узбекистан представил на обсуждение много весомых предложений. Самое главное — наши идеи находят поддержку в мире.

5. Инициативы Узбекистана

28 сентября 1993 г. Президент Ислам Каримов, выступая с речью на 48-й сессии Генеральной ассамблеи ООН, обратил внимание общественности на вопросы безопасности и стабильности в Центральноазиатском регионе. В частности,

он выдвинул предложения созвать семинар ООН по вопросам безопасности и сотрудничества, создать при Совете безопасности ООН специальную группу для разрешения международных конфликтов, объявить Центральную Азию безъядерной зоной, создать специальную комиссию ООН по решению проблемы Арала.

Только в 1994 году Узбекистан под эгидой ООН провел ряд мероприятий: региональный семинар по оказанию экономической помощи Таджикистану (август), семинар по контролю за оборотом наркотиков (октябрь), международную конференцию о праздновании 600-летия Мирзо Улугбека (октябрь), международную конференцию Всемирной метеорологической организации, посвященную проблемам сохранения Арала (ноябрь). В 1995 году Президент Ислам Каримов встретился с заместителем Генерального секретаря ООН господином М. Гоулдингом. На встрече обсуждались вопросы региональной безопасности, стабилизации ситуации на таджикско-афганской границе.

В октябре 1995 г. Президент Ислам Каримов выступил на торжественном заседании сессии Генеральной Ассамблеи Организации Объединенных Наций, посвященном 50-летию ООН.

6. Представительство ООН в Ташкенте

24 октября 1993 г. в 48-ю годовщину ООН в Ташкенте открылось представительство Организации Объединенных Наций. В Узбекистане действует целый ряд отделений, фондов и программ ООН.

7. ЮНЕСКО и Узбекистан

ЮНЕСКО как Комитет по образованию, культуре и науке считается авторитетным учреждением в системе ООН. Отношения между ЮНЕСКО и Узбекистаном успешно развиваются. 21—24 апреля 1996 г. во время визита Президента Ислама Каримова во Францию он встретился с Генераль-

ным директором ЮНЕСКО. На встрече обсуждались перспективы сотрудничества нашей страны с этой авторитетной организацией. В этом же году широко отмечалось 660-летие Амира Темура. В здании ЮНЕСКО прошла выставка «Расцвет науки, культуры и просвещения в эпоху темуридов».

В 1997 году в торжествах, посвященных 2500-летию Бухары и Хивы, участвовали представители Исполнительного Совета ЮНЕСКО.

В Узбекистане работает представительство ЮНЕСКО.

8. Звено международной политики

Война в соседнем Афганистане стала одним из самых кровавых и затянувшихся конфликтов XX века, который невозможно было разрешить без вмешательства ООН. Поэтому этот вопрос всегда был основным в отношениях между ООН и Узбекистаном. Президент Ислам Каримов не раз выступал с инициативами об объединении усилий в борьбе с этим очагом международного терроризма.

Но до 11 сентября 2001 года эти инициативы не принимались во внимание должным образом.

11 сентября произошел коренной перелом в борьбе с международным терроризмом. ООН теперь стала смотреть на этот вопрос как на основную проблему обеспечения мира и стабильности на планете.

5 октября 2001 г. Президент Ислам Каримов выступил с официальным заявлением, в котором он дал анализ борьбы с международным терроризмом, обосновав ее в Афганистане, и выразил полную поддержку борьбе США и его союзников против терроризма.

За короткий исторический период Узбекистан стал равноправным членом Организации Объединенных Наций. Сегодня наша страна является важным звеном международной политики.

**2 ИЮЛЯ — ДЕНЬ ПРИНЯТИЯ
ГОСУДАРСТВЕННОГО ГЕРБА РЕСПУБЛИКИ
УЗБЕКИСТАН**

У любого государства есть свой герб, свой флаг и свой гимн. Многие ученые привыкли искать истоки государственности на Западе. А как в действительности? Многие узбекские исследователи приходят к выводу, что в государстве тюркского правителя Огузхана, простиравшемся от Ирана до Алтая, употреблялось слово «тамга», соответствующее по значению немецкому слову «гербо». Это было две с половиной тысячи лет назад. Значит, превращение тамги в один из символов государства берет начало непосредственно в древней узбекской государственности.

Ученые-историки, основываясь на трудах Мирзо Улугбека, утверждают, что в государствах на территории Узбекистана в XIII—XIV вв. с караванов взимался налог «тамга».

Употребляющееся в настоящее время слово «таможня» произошло от словосочетания «тамга божи».

В Узбекистане в первый же год независимости, 2 июля 1992 г. на основании Закона «О Государственном гербе Республики Узбекистан» был принят Государственный герб страны.

Сегодня во всех уголках мира Узбекистан узнают по его гербу.

Но не нужно забывать, что каждая черточка, каждый цвет, использующийся в символике нашего герба, имеет свое значение.

С правой стороны герба — колосья пшеницы, слева — ветки хлопчатника с раскрытыми коробочками хлопка, над горами и цветущей долиной поднимается солнце. Наверху восьмигранник, внутри которого — полумесяц и звезда. Это символы, доставшиеся нам в наследство от наших предков. В центре герба раскрывшая крылья птица Хумо — символ счастья и свободы. Внизу герба — лента,

символизирующая флаг, на котором написано «Узбекистан». В Законе «О Государственном гербе Республики Узбекистан» определено, на каких зданиях устанавливается Государственный герб Республики Узбекистан.

31 АВГУСТА — ДЕНЬ ПОМИНОВЕНИЯ ЖЕРТВ РЕПРЕССИЙ

Нельзя без боли вспоминать о жертвах репрессий 30-х годов XX века. 12 мая 1999 г. был подписан специальный Указ Президента Республики Узбекистан. Была создана общественная комиссия по увековечению памяти жертв репрессий, осуществлявшихся в советский период.

Был создан также благотворительный фонд «Шахидлар хотираси».

В 2000 году на месте расстрела жертв репрессий на столичном массиве Юнусабад построен мемориальный комплекс «Шахидлар хотираси». С 31 августа 2001 г. отмечается День поминовения жертв репрессий. Нужно помнить о тех, кто олицетворял честь и совесть нации, служил народу и был выразителем его дум и устремлений.

18 НОЯБРЯ — ДЕНЬ ПРИНЯТИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО ФЛАГА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

18 ноября 1991 г. Законом «О Государственном флаге Республики Узбекистан» был принят новый национальный флаг государства. В связи с принятием Узбекистана в члены ООН в Американско-туркестанском обществе состоялось собрание. Представители Узбекистана преподнесли национальный флаг нашей страны, который наши американские соотечественники установили на здании своего общества. На это торжество они пришли со своими семь-

ями. Когда 2 марта 1992 г. в ООН устанавливали флаг Узбекистана, множество наших соотечественников, живущих в Америке, собрались перед зданием ООН и, не скрывая своего волнения, выразили свое отношение к этому факту.

Обретение Узбекистаном своего национального флага коренным образом изменило отношение всего мира к нашей стране.

Помните первое торжественное празднование Навруза в независимом Узбекистане? 21 марта 1992 г. на праздничных улицах столицы на каждом шагу колыхался наш флаг. Это был первый праздник после принятия флага. В этот солнечный день природа гармонировала с нашим флагом. Небо было словно верхняя часть нашего флага — голубым. Земля — как нижняя часть — зеленой. Между небом и землей светло — как на средней части флага. Тонкие красные линии — как только что раскрывшиеся цветы персика.

На флаге изображены полумесяц и двенадцать звезд, символизирующие многовековые традиции народа, безграничное небо и совершенство.

10 ДЕКАБРЯ — ДЕНЬ ПРИНЯТИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО ГИМНА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

10 декабря 1992 г. был принят Государственный гимн.

Вот уже десять лет мы встаем утром со звуками нашего гимна. Когда, вернувшись из детсада, наши малыши, картавя, начинают его петь, слезы наворачиваются на глаза от волнения.

Когда за рубежом в связи с различными событиями торжественно звучит наш гимн, мы преисполняемся чувствами патриотизма и гордости за свой Узбекистан, за наш цветущий край, за нашу Отчизну.

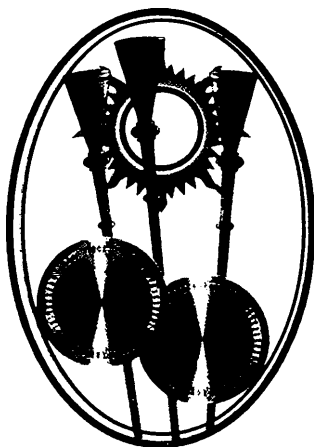
Музыка к гимну написана известным композитором Му-

тавакилом Бурхановым, а текст — народным поэтом Абдуллой Ариповым. Текст гимна создает ощущение целостности, в нем, что называется, ни одного лишнего слова. Каждое слово социально значимо. В строках гимна воспевается дух патриотизма. Музыка гимна органично сливается с текстом.

Государственный гимн, флаг и герб являются священными для нашего народа, для каждого гражданина Узбекистана.

NATIONAL
HOLIDAYS OF
UZBEKISTAN

INTRODUCTION

The author of this book has many articles and pamphlets devoted to the analysis of the national heritage of Uzbekistan. This book addresses the following types of questions:

- What is the holiday?
- When did it appear?
- Why do people, nations, and countries establish certain days of the year as holidays and celebrate them?
- What meanings, secrets, or ideology comprise the essence of holidays?
- What types of holidays do we have?
- What is the nature of our holidays in independent Uzbekistan?
- What is the connection between independence and our holidays?

Based on the analysis of holidays, the author draws your attention to many spiritual, educational and ideological thoughts. In the extraordinary session of the Supreme Council of Uzbekistan on August 31, 1991, President Islam Karimov announced the independence of our country, and on same day a historical decree of the Supreme Council was issued: “The Announcement of the Independence of the Republic of Uzbekistan.” In the second paragraph of that important document, September 1 was established as a work free holiday in observance of the independence of the Republic of Uzbekistan. In this way the first day of independence in our country was celebrated and the first initiative of independent Uzbekistan was to observe that day as a holiday. This day has become the greatest and most loved holiday of our people.

However, the attitude towards our holidays had already begun to change earlier in the years before our independence.

For example, *Navruz* was widely celebrated in 1990 as a true recreation of our ancient holiday. President Karimov had issued a special decree about the celebration of “*Navruz*” and announced, that in (the) future on March 21, it would be celebrated every year as a work free public holiday. We can recall that from the middle of 1989, a movement not only regarding holidays, but also for addressing many problems was independently started.

At present, we can list one by one, the present holidays of independent Uzbekistan. Six from a total of nine public holidays are the result of a completely new era. They are: *Navruz*, Independence Day, Teacher’s Day, Constitution Day, and the first days of *Ramadan* and *Qurbon Haiit*. Two of these holidays have had their dates changed and they have changed entirely in meaning. These two holidays are: Women’s Day and the Day of Honor and Remembrance. Therefore, all our public holidays except New Year’s, are the result of our independence. What is the significance of this? It shows that we have changed our world view, our mentality and our ideology.

So many beneficial experiences were shared in the process of celebrating Independence Day and *Navruz*, we began to make them known to the world. In this manner people showed that they were building an independent state and that they were happy, hopeful and optimistic. Each manifestation connected with the celebration of holidays, large or small, has a specific meaning and instills various notions and thoughts among the people. Furthermore, the shared experience and formation of traditions in such celebrations are beneficial in many other ways. Our holidays can be divided into following categories:

Public holidays

January 1. New Year.

March 8. Women’s Day.

March 21. Navrooz.

May 9. Day of Honor and Remembrance.

September 1. Independence Day.

October 1. Teacher’s and Tutor’s Day.

December 8. Constitution Day.

Ruza Haiit (lid ul-fitr) – First day, religious holiday.

Qurbon Haiit (lid ul-adha) – First day, religions holiday.
(see: Labor Code of the Republic of Uzbekistan, Article 131.)

Professional holidays

January 14. Defenders Day of the Motherland.

June 27. Media Worker's Day.

Oktober 25. The day of internal affairs departments workers
Republic of Uzbekistan.

The second sunday of november is the day of medical workers.

Important political dates

March 2. Admission of the Republic of Uzbekistan into the
United Nations (1992).

July 2. Adoption of the State Seal of the Republic of Uzbe-
kistan (1992).

August 31. Day of Remembrance of the Victims of Repression.

Oktober 21. The day of acceptance of the law of government
language.

November 18. Adoption of the State Banner of the Republic
of Uzbekistan (1991).

December 10. Announcement of the National Anthem of the
Republic of Uzbekistan (1992).

(see: *V. Tyuricov and R. Shogulomov. Chronicle of
Independence. Tashkent, 2001.*)

PUBLIC HOLIDAYS

JANUARY 1. NEW YEAR

THE DAY WHICH BEGINS A YEAR

A Changed Meaning

There is a word in Latin called «yanua». In actuality it means «a door». In poetry it meant «an entrance», «a window» and even «a lobby». The meaning of the word January is also connected with the word yanua. This word was derived from the name of the ancient Italian god Janus. This god was believed to be a patron of spinning, the setting and dawning of the sun, doors and gates, and the beginning and the end. He was imagined as being both young and old and as the owner of the past and the future.

A castle was built in Rome and devoted to him. Its two gates were opposite to one another, and were closed during times of peace and opened during times of war. The first month of the year was named January after the name of this god. And in this way the first month of the European calendar, January, has been used up until the present day (see: Latin-Russian dictionary. M., 1976, p. 563).

Uzbekistan also uses this contemporary calendar which starts with January 1. In actuality this date was chosen as the beginning of the year as the birthday of the prophet Jesus. In Islam Jesus is believed to be one of the prophets. However, the connection between January 1 and the birthday of Jesus is a secondary matter for us. For example, the difference between our celebration of New Year and the Christian celebration is that for them this holiday has both a secular and a religious meaning. But for us it has only a secular meaning. Therefore, New Year's became one of our national holidays.

The President's Fur Tree

The words of our president have been adopted as a slogan during our time, "Every day it is necessary to do kindness, and everybody must show kindness." Slogans acquire significance and attract people's attention only after they are adopted into life experience and are practised. The observance and essence of the

'President's Fur Tree' is also a result of our new era. Now for the last several years the tradition of the President's Fur Tree has been observed in the 'Turkiston Palace' in Tashkent and in all the regional centers of Uzbekistan and Karakalpakistan.

The meaning of the President's Fur Tree is an expression of generosity, charity and gratitude towards our people. The Head of Uzbekistan conducts benevolent fur tree holidays for children among large and poor families and in children's homes. When the feasts are held 'New Year's gifts' are distributed to the participants of the holiday.

This manifestation of charity arouses charity in the young people themselves. Charity towards life, the motherland and people starts in this way. Then, it is manifested with a feeling of pride. The children will be proud to belong to such a people and motherland alike. It gives them power and strengthens their will to live, be creative and to mature more quickly.

In all 14,000 – 15,000 children take part in the President's Fur Tree holiday and receive presents in our country. Our traditions and national ways of living are imbibed with power from our national spirit. The policy of social protection for people, and works of charity and blessing in our country show that we have not forgotten the values of our ancestors. Generosity and nobility are the highest duty of every people.

MARCH 8. WOMEN'S DAY

OUR SUPPORT

History and Today

History is like slow dripping water. Many years allow much water to drip. Meanwhile, time continues to change. Many aspects and peculiarities of the former times also drip with water. Our understanding and attitudes towards holidays is much the same.

On August 1, 1991, independence was declared and 1992 followed soon after. Our new state had to establish policies for its new holidays. For this, it was also important to carefully consider which of the old holidays might be kept and if some of them were kept, it was necessary to address the problem as to whether their

meaning needed to be changed. For example, it was clear that New Year's would remain a holiday, but what about March 8?

If we look at the history of the celebration of March 8, we can see that in actuality it was a holiday which served Soviet ideology. On one hand this holiday was actually connected with the name of a German communist woman named Clara Tsetkin. But on the other, could it be possible for an independent Uzbekistan to celebrate it as a holiday free from Soviet ideology? More than half of population of Uzbekistan consists of women and in the mentality of our people, honor and respect for women already existed. Therefore, it was only necessary to change this holiday into a form which was independent from the old ideology. And therefore, this is what was done.

The Soviets celebrated March 8 as an international holiday, so we removed the word 'international' from its name. Therefore, this holiday had to be preserved for our mothers, women and daughters as a day of respect for them and as a step towards having a democratic society in our country.

MARCH 21. NAVROOZ

The New Life of Navrooz

The holiday of Navrooz is well known, as well as its history, including the attacks against its honor during the times of oppression. However, it is important to note that during its thousand year history Navrooz was not widely celebrated as a public holiday in our motherland.

In fact, Navrooz had no original connection with policy, ideology, or religion. It was a holiday based purely on nature. Additionally, it was an Eastern and traditional holiday. But in the light of its being an ethnic or traditional holiday, the former system and its ruling ideology hindered its celebration, since that policy never wanted colonized nations to develop freely in their own way. Attacks on Navrooz meant an attack on the people. There were times when cauldrons full of sumalak and halim prepared for Navrooz by the people were turned upside down, all under the banner of 'fighting against religion'. But people are people and they continued to celebrate Navrooz in the

traditional way. At that time it was not supported by the state, and everybody celebrated it in their own way, and even secretly when there was yet oppression.

The connection of Navrooz with nature is that there are four times each year in which there are corresponding amounts of day and night. The first of them is Navrooz. It is a celebration of time when day and night are equal. On March 21 there are 12 hours of day and 12 hours of night. It is known as the spring equinox. With the arrival of Navrooz, nights become shorter and days become longer. This continues until June 21. On that date the longest day and shortest night occurs.

Again, on September 21 day and night will be equal and it is called the autumnal equinox. The difference between the two equinoxes is that after the autumn, the days become shorter. The shortest day and the longest night then follows on December 21. Today people have been occupied with the anxieties of daily living and technological lifestyles and have become indifferent to the changes of nature.

The transition of Navrooz to a public holiday invokes people to live in harmony with nature. Everybody loves the nature of his homeland, and in turn, this love strengthens the love of one's own country. Naturally, the ceremonious celebration of the arrival of spring and the renewal of nature lifts the spirits of the people. A good mood encourages people's will and their enjoyment of life, it brightens their outlook and increases their creativity. Today Navrooz instills all these responses in people in a powerful way.

During the period when Navrooz was repressed, even the policy of reformation and openness after Sharof Rashidov's death could not hinder its repression. Some high up politicians, who did not want to lose their position, tried to eradicate this traditional folk holiday which had a four thousand year history. Their writing a decree on white paper, stating their plan to replace it with a modern spring holiday, was indicative of their effort to try to erase the memory of it, which was indelibly etched on the soul of agrarian peoples.

But nature was not like a powerless human, fearing the decrees of man. In any case, Эътидоли рабийй – meaning the spring equinox occurred, and day and night became equal once again.

The world became renewed, the grass became green, gardens became refreshed, trees flourished and the farmers began their work.

During the days when Navrooz was repressed I visited our capital Tashkent and passed by the Hotel Russia. There were some trees growing and flourishing there. They were very unique and beautiful trees which in the past inspired our poets in their creative works. They had become virtually extinct in all areas except Tashkent. This was a miracle of God. But when I saw them they had been completely cut down. Could there have been any connection between the decree prohibiting Navrooz and the fate of these trees? May be they were cut to make the poplar trees younger and to give their bushes a new shape. But as I thought about more, it seemed like it was a result of that ominous decree.

Navrooz and the poplars too were the symbols which kept alive the memory of our national heritage which was in the process of being eradicated from our souls. And who knows, perhaps it was someone's pleasure to remove both the poplar tree and the holiday from our land. For the whole time during those days, I was very depressed and in low spirits.

Then later, I passed by the Hotel Russia again, when the days were longer than the nights, and when nature was endued with a power which could not be stopped by anyone but God. I stood and looked at the trees and froze, like some unbelievable miracle had happened! Now, they were growing wild and blossoming. Just imagine it, there was a clump of purple flowers shooting out from the hard and gnarly place where the old roots had been cut.

Then a thought came into my mind, if you cut the shrubs of a poplar, its trunk and roots will blossom. All that it needs is just for it not to be separated from its root. Then another thought occurred to me: people are just the same. If their roots are not separated from the land, even if you cut the head, the trunk and body will blossom. Soon after that, I passed by the hotel again. The shrubs of the poplars which had been cut years before, had sprouted new branches. The winds of freedom and independence had blown on them and they had grown up just like the spirit of our people.

MAY 9. DAY OF HONOR AND REMEMBRANCE

The nation which has no memory, has forgotten its history, and does not value its ancestors has no future.

Islam Karimov

ESSENCE

Nationality

The holidays of an independent nation must also coincide with nature and the traditions of the people. Since every nation should decide for itself how to live, what to respect and what dates to celebrate, this decision emerges from its history and its own contemporary era. In general, the world wide concept of nation building – the formulation of its thoughts and national ideology is very important, but even more so for the development of a young nation which has just become unshackled from the colonial hold that was on it. This process is one of the main factors which contributes towards a ‘country’ being *country* and a ‘state’ becoming a *state*.

The May 9 celebration in Uzbekistan, as it was during the Soviet period, created a tension in our minds. Any nation which experiences a world war remembers it in its own way. It honors its victims, the veterans who survived the war, those who stayed behind and supported them, and the veterans who are yet living, in its own way. In this case, Uzbekistan is no exception. The day of honor and remembrance has its own truly unique national characteristics. The meaning of this holiday has been broadened and has changed in its origins, as it has become a day of public honor and remembrance of humanity at large.

When you reflect on how to remember those who were before us, you think about the great persons who fought for their motherland and people and gave their lives for it from the beginning up until the present day. You will recall those from Spitamen and Shiroq to Turkon Khotun and Mahmud Torobiy-those from Amir Temur and Mirzo Ulugbek to Zahiriddin Muhammad Bobur and those from Jaloliddin Manguberdi and Najmiddin Qubro up until Madaminbek and others.

The day of honor and remembrance has become a true national and public holiday. On this day many people visit cemeteries throughout Uzbekistan. And, the men who died in the war in Afghanistan are remembered as innocent victims of Soviet policy.

Humanity

This world and the world after this life were both created for man by God. In the midst of both, humans reside. The content of any idea is abstract, its foundation and structure are weak. For example, Fascism and Soviet ideology were defeated, because they were in opposition to man, and their essence and perspectives were not based on man's needs.

Everywhere one can encounter a symbolic grave for an Unknown Soldier. But in reality no soldier who died in a battle was ever unknown. Each of them had parents, wives, husbands, relatives, neighbors, and each was from a specific city or village. Now, try to feel and comprehend in your heart the humanity of these words: "You will always be in my soul, my loved one!" These words are written on the monument of the bowed "Weeping Mother."

The person who perished was someone's child and a child of this motherland as well. Many people cried for them afterwards. There are many weeping mothers who are still waiting for their sons. Many children are living now who will never call their fathers 'father' because they perished in the war. Announcing May 9 as a day of honor and remembrance illustrates the humanness of our policy, and shows that our state has become closer to the people. Every person from Uzbekistan who perished in war is a son of our motherland. We have no right to forget them.

Since independence "The Book of Memory" which consists of 34 chapters has been published. And now the names of war victims have been entered into a national archive which has been erected on Remembrance Square in the capital of our country. Every person who visits this place finds a name of his or her relative, or at least they find one of their neighbor's names. When

one calls them to mind, who could not but pray for the beloved souls of those who have died?

If you see the names on one of the large metal leaves you will realize that each one of them was a person, and you will feel compelled to find someone who you knew and was close to you. That truth of this lies in the essence of our President's words, "When we say honor and remembrance, we mean first and foremost that we recognize ourselves as a human beings and that we respect our human dignity."

SEPTEMBER 1. INDEPENDENCE DAY

TIME OF CREATION

What Event Is Independence?

The last 10–11 days of August, 1991, was a major turning point in the life of our country and its people. It is certain that the announcing of the independence of our country by our President was the preeminent event not only of the 20th century but also in the history of our people.

In the 1970s original and free thinking took place among the intelligencia in our capital and even among some of the students. This was prompted by the influence of the poetry of Abdulla Oripov and Erkin Vohidov. It was natural that independent thoughts started to awake in people like us also, the students who came from far away villages. Once I returned to my parents in the village and they were very afraid when I told them that we were a colonized people. They advised me not to speak like this, and told me that they were oppressed by the government and did not want us to be oppressed as well. Of course it was obvious why they were afraid, since during that time someone's father was exiled to Georgia for being 'rich', and someone else's father was arrested for being 'religious'.

In the Soviet time the government was active, but the people were not. To engage humans is not something that can be done quickly nor independently. I am certain that every year we

celebrate our independence, it is a real expression of our people becoming more active. I think that Independence Day is our 'greatest and most loved' holiday, because it causes each of us to think.

To understand the meaning of independence and to value it, we must know and be able to analyze our history, society and state during the Soviet period and the life of our Uzbek people during that time. Otherwise, we will not be able to separate the bad from the good, nor distinguish difference between two systems and understand many things which we must, nor find the reasons for them. This is one side of the problem. The other side of the problem is that a comparison of our present day with the Soviet period is not sufficient either.

As has been noted by our president we have a three thousand year history of government. This is our own history because at that time someone lived in our place and now we also live and continue the process. How did they live at that time? What did our people do during those times? What were their days like? What political aspects, historical events and social systems occurred then?

The main question is what difficulties did the people have in retaining their dignity, nationality, culture and heritage at large? How was it that they formed national traditions, lost them, formed them again, lost them, and then reformed them again? In other words, how were they strengthened, weakened and strengthened once again?

Let's take an example from the 9-10th and the 14-15th centuries. How did our state structure develop during those times? What level of development did the state achieve and how did it do so? And, how did it fall from such a height so that at one time, the state declined, culture became weakened, development stopped, the people became weak, and all areas of life collapsed. Why? What was the role of the people then or what were their mistakes? It is necessary and important to understand these things, because now our people are in the process of development, progress and once again are improving their life.

Captivity

During the Soviet time, we all were sent from our office to the Oqqurgon district of the Tashkent region for picking cotton. In the evening we saw the line of buses. We thought that they would take us home – back to Tashkent. All of us were very glad and we collected our things and got into the buses. But suddenly the buses turned in the direction of the Sirdarya region. We all were surprised. Nobody told us where we were going. We passed Sirdarya and came to one of the desert districts of the Jizzakh region. Nobody asked us if we agreed to go there or not. There were weak and old people among us. Our children were in Tashkent. Winter was very close. And, we had many family concerns at home.

The people who lived in high-rise apartments had no rights to their homes. They could not sell it them. They could only exchange them and in the process of exchanging them, they had to follow thousands of rules.

What about the ideological side of this discussion? You could not say anything about Amir Temur, not even in tales. You could not read Ahmad Yassaviy. Forget Fitrat and Chulpon! And if you encountered ‘bismillohir rahmonir rahim’ in Navoiy’s works, cut it out! The Communist ideology was afraid of anyone who represented any nationality group’s heritage or sense of pride. They themselves were not only dangerous, but also their names, thoughts and their ideas. The system was fearful that people would follow after their own talent and capabilities and not after that of the Soviets. It was forbidden to appreciate our heritage. It was prohibited to say that we were the heirs and descendents of our forefathers.

History has never seen such example of distancing a generation from its ancestors and its children from their forefathers. In short, there was second nation within one state, there was a natural inherent interest inside that state and there were ethnic sensitivities deeply embedded inside a policy that was opposed to them.

The Right of Independent Thinking

Independence gave our people the right to think independently. If someone can not think independently during this current time it means that he is either untalented, lazy or he still cannot rid

himself of the old images and learn to live in a new way. When I hear the radio and watch TV programs I am glad that our people have learned to talk during these 10 to 11 years. If you ask the old journalists they will tell you how difficult it was to make the common people speak. You had to write their speech on paper beforehand and give it to them, and you would be happy if they would just read it in the right way.

When does a person's speech and thinking develop? When do they begin to think. But thinking first of all requires freedom. But our present thinking is not enough to bring our country and people faster to a progressive life. All thoughts and ideas should inspire and revive people and must especially be real and creative. Zahiriddin Muhammad Bobur evaluated the development which took place in Khurasan during the time of Husain Boiqaro and Navoi in this way, "If someone decided to do something, he would strive towards that endeavor, and prove himself to that extent." That was a time when all of our people aspired towards progress. And now such a time has come again. We would be much better off, if everybody thought about one idea and tried to achieve it and find the ways of proving him or herself.

'Fools' of Creation

I have a neighbor. His name is Farhod Rajabov. He is obsessed with computers. He is a programmer. He believes that first of all a computer must assist man's health. He works hard in this field. Now Farhodjon has created a program to examine with a computer the precise workings of the ear. It is now used in medicine. Usually, many of the illnesses of the blood vessels of heart require surgery. Farhodjon created a program by which the problematic vessel can be seen on a monitor. The rest of organs (muscles, bones, intestines, etc) are made invisible in special way. Then, if it's needed, it's possible to make an injection into a vessel in the leg which leads to the heart, and its movement and direction can be controlled by the computer. Many aspects of the heart's activity can be researched in this

way. Only through this means will many sick people be relieved of their problems and pain.

Another friend, Obid Musaev, compiled a dictionary on a computer which contains words from the works of Navoiy. Then he entered some of the text of his works. Now a scientist, a pupil or students who are studying Navoiy's works can easily find on the computer any word they do not understand. It will be possible to know where and how many times a certain word was used by the poet. I could easily imagine how important Obidjon's program was when I saw many, many boxes of documents collected by Bahrom Bofoev, a professor who has carried out scientific research on the language Navoiy used in his creative works.

The aptitude for creativity varies for different people. In the crowded streets of our capital someone came up and greeted me. I felt that I had seen him before, but I could not remember where. In actuality, I had never seen him. He recognized me. We greeted each other. He, Hamidulla Olloyorov, was from Surkhandarya. It became obvious that he was a man who was very happy. Where did he get this happiness from?

He took out a plastic sack from his pocket which had something like leaves of grass in it. He asked me to taste it. It was sweeter than sugar. He told me that it was a plant of "stivia." It will replace sugar he told me and that he was going to establish its production in Surkhandarya.

The Market Has No Regrets

The market has a merciless criteria and people who can sustain it will succeed. Within five years of its independence Uzbekistan has become one of the countries which has its own automobile industry. This number is less than thirty. There are many countries in the world, and the highly developed ones are not few in number. A relatively young Uzbekistan has courageously become one of them also. Now many cars from all over the world are coming into our country.

Nevertheless, half of the cars on our roads are *Ticos*, *Damases*, *Nexias* and *Matizes* which are all produced in our country. Our

young nation became self sustained in oil within six years of its independence and a large plant which uses the highest technology started production in Bukhara in 1997.

A mountain pass connecting the Fergana Valley, which has population of 9.5 million people, with the country's capital and other regions was not an achievement for today only. It should be considered as a great and historical bridge to the future. In reality it became a contemporary Great Silk Road connecting Europe with Asia, and the Black Sea with China. After many centuries Uzbekistan has once become a crossroads and center for the world again.

If I think about it and try to get a feel for our humanity, our nationality, and our nation, I feel proud that we also can be productive and exhibit our creativity and potential to the world. This feeling must be analogous to when a baby in the crib is beheld in wonder by an elderly person who has reached a hundred. Feelings of pride like this should strengthen our will to live, work and be creative.

Young Trees Planted by Uzbekistan

As though a bird of happiness had landed on their shoulders, the Uzbek people welcomed the freedom and nationhood obtained through their independence. We had a republic before, but the state with its present territory and meaning was realized only after 1991. The state system we had before was categorically different from the current one.

The Uzbek language now has a national status. A large part of the population consists of Uzbek people. The interests of the Uzbek people are the primary interests of this state and country. The world recognized us as Uzbeks and since a large part of our population consists of Uzbeks, our nation was called Uzbekistan. But independence should be a cause for the other peoples who reside in our country to be happy as well. They also must consider the achievements of Uzbekistan as their own. As it is noted in our president's slogan, "This precious motherland – is all of ours."

Fighting for life and survival has existed in all times and will continue to do so. Of course when a system changes, the rules of

fighting change also. Even though they are not lazy, some people can not make this change. They do not want the way of life which they knew to be changed. But life does not listen to you. It has no obligation to do so. The people who try to have a life and change the rules in the midst of it will live. They will live or else. If you are left behind once, it means that you will be left behind in all fields of life.

Once I bought a young pear tree in the spring with good intentions. The farmer who sold me the tree warned me, "Friend, this is a pear tree and not a peach tree. So, do not uproot it even if it does not produce fruit in three to four years, because only in seven to eight years will a pear will give you its fruit." The recent years of independence have been years for planting many new young trees in the gardens of Uzbekistan. Do not be upset if some of them are not yielding their fruits, friends. If we live long enough we will taste a lot of sweet fruit from them.

OCTOBER 1. TEACHER'S AND TUTOR'S DAY

The purpose is colucation

Can you remember the first time in your childhood when your teacher or tutors put a pencil in your hand? As a citizen of the country where October 1 has been made a public holiday – a day for teachers and tutors, it is natural for us to ask each other this question.

In this respect my first tutor was, my mother. She taught for many years in Tajik and Uzbek schools as she is a teacher of language and literature. I heard from her many poems in Tajik and in Uzbek. She had a box of letters from her uncle who was died in the war in 1941. Most of them were poems that we heard many times. Even now if I write something I am afraid that my mother will find a mistake in it. Our father worked for 55 years in administrative and office work. Our children can not mistake recognizing anything that's been written by him.

Both of my grandfathers were educated persons. Mulla Olimkhon was a person who was educated in a madrasa but when

he talked about his relative he always greeted him, saying, "Even though he has not studied in a madrasa he is better than me." I feel good when I remember how I helped with the tea during my grandfather's poem holidays. Murodilla Hojiev was a teacher of literature and he made me write my first article and to send it to the district newspaper. It was published in 1967. I was a sixth grade student. Then, Saidjon Rajabov, the editor of the district newspaper, became my tutor. I learned from him many secrets of newspaper work. We, three or four of us, prepared a new district newspaper. Sometimes I had to use five different pennames in one issue.

Then I became a student of Najmiddin Komilov in science became and a 'grandchild' pupil of Gaibulla Salomov. The criteria of Navoiy became the criteria for me: "If the learner becomes a sheih or judge in Islam, and if his tutor agrees with him it means that God will agree with him too."

They say that education is a very complicated and multifaceted process. But how can it be analyzed and understood? Sometimes correspondents ask me, "When should a child's education begin and how should it be done?" This is a very old question. Then, I think it would be better if my parents, and not I, would answer this question. Because all children are still younger than their parents. Nevertheless, I usually try to make some comment.

First class teachers tend to choose families and not the children. Why? Because they do not know the child but they do know their families. They know that a child from good family can not be bad. But education is truly a complicated process. For example, it is common that when there are two children in one family, they both can have very different learning abilities.

It is true that education has raised Japan and Germany to a higher level. Similarly, shortcomings and problems of many nations have been solved by education. Or at least the level of mistakes and problems have been reduced by education. In this respect, I feel that everybody should be involved with matters pertaining to education. But the overall direction in education must be clear. For example, it must be clear what we are trying to teach our children and what we are trying to discourage them from. All of this must be worked out in the educational system and it should be continually integrated into it without any interruption.

Now some teachers are raising the question of choosing students and evaluating them according to their performance abilities. This, of course, is right and acceptable as it is one of the main goals of educational reform. Now, after finishing grade nine in secondary school, some of our children enter academic lyceums or professional colleges. This is also 'leveling', or performance based evaluations. Some children attend gymnasiums or lyceums with intensive study programs for certain subjects. These serve the same purpose.

Parents who have the means are recruiting highly qualified teachers or tutors to work with their children at home. This is also very appropriate. Any thing which has a positive influence in educating the child is good. There is one more problem connected with education.

With the use of a computer it is definitely possible to quickly and easily analyze a student's literacy in order to make the teacher's work easier. This is natural. At the same time when we are moving towards an increased usage of computers, the Japanese are trying to reduce their children's usage of them. This is because an over dependence on computers can tend to make men lazy and lack basic skills. This can have a negative influence on a child's thinking processes, his reasoning abilities and the development of his mind. This is so because active reasoning and using basic skills strengthens and disciplines the mind. This is a serious problem and we must know how to address it and what our thoughts are regarding it.

Another primary question concerning education is: Is it beneficial to show physical affection towards a child? Some people think that it spoils them. But I maintain a different position. For me it is regrettable to observe people who were not shown affection in their childhood. Since life is very fragile and not something you treat like a toy, humans must at least be shown physical affection in their childhood. In order to be merciful and to understand people we must have a soft heart. If affection or physical touch is not shown to a child then how can he or she know and experience it? If children did not experience this type of love and affection, then even when they are grown up they can still be waiting for it from their parents with various types of anguish, love and wrong notions of womanhood or manliness.

By way of analogy we can think about the chocolates that are hidden in a father's pocket or even a box of them at home in the cupboard. But just their being there does not mean anything. The child waits to receive some of them from you. However, this analogy only goes so far, because what we are discussing here is love from a parent. That is different. Here our attention is human love.

When you get home and do not kiss your child's forehead and instill in him a warm and accepting feeling, his capacity to sense and feel it will vanish from his experience. And how can you guarantee that anger will not replace that sense of love in his soul? However, physical affection and touch does not mean giving the child the impression that his is faultless and perfect and does not need to improve.

I have one more conviction: children live in a world of dreams. I want these dreams to be more in line with reality, what life is really like. Otherwise, a person can evaluate himself and his possibilities superfluously, and as consequence his dreams can become unrealistic and he could be subject to many mistakes.

DECEMBER 8. CONSTITUTION DAY

The right, freedom and duty

Since nature lives in accordance with laws, people must also live their lives according to laws. Since the needs and potential of humans are so unlimited, if they do not establish mutually agreed upon laws for life, then wickedness and anarchy would occupy the world and cruelty will exacerbate itself among the people.

For example, if someone starts to break the law and do things that are wrong, people must inform him that, "This world is not devoid of its laws." This means that each instance or breach of law has its own particular law or ruling. Laws provide people with certain possibilities and parameters for life. They confer obligations and responsibilities on people and restrict them from other things. Laws are drafted based on the experiences of the members of society, formed through the years according to the peculiarities of expected norms. The rules which are formed then become known as laws.

Therefore, during the last two centuries constitutions have been adopted as basic laws in many countries, and all the laws are drawn up based on this common law. Today, every country is evaluated by the amount of justice in their laws, and their adaptability to the progressive rules of the 21st century with the main thing being to what extent are the laws observed and enforced.

With regards to this, it is necessary to note that within the first years of Uzbekistan's independence, much was achieved regarding the creation of a legal bases for the state structure. This is so because during the first year of our independence the basic law of our state, our constitution was drawn up, widely discussed and then adopted on December 8, 1992. And in accordance with it, more than 300 laws have been adopted and enforced. Our constitution, reflects first of all, our national characteristics, but it is also in accordance with the world's principles.

The people of Uzbekistan adopted our constitution vis-a-vis independent representatives, with the understanding that they had a responsibility for the present and the future generations, as it was stated in its Preamble. Is not this sense of responsibility before the present and future generations a sign of our system's moral values and principles?

How are we to understand our highest obligation? This is precisely expressed and underscored in our constitution by its legal language: "Democracy in the Republic of Uzbekistan is based on principles common to all mankind and on man's life, freedom, honour, dignity and other inviolable rights which are of the highest duty and honour" (Article 13).

Since creation mankind had dreamed for an ideal, faultless and perfect society. Such a dream for life has existed for the child of Adam since he has lived on the face of the earth, and it has never been extinguished. But in considering this more deeply, it is as though people have lived and sought for answers to such questions throughout all time.

However, wise people know better than others that it is impossible to build a society on such a dream. Therefore, they continue to try to improve society again and again. Even though they can not obtain absolute perfection it is possible to build a society which observes just laws.

Other groups of people view life indifferently on the assumption of the non-existence of a perfect society and as the fight for justice in them is extinguished and they become only a part of the common flow.

A third group of people do not need or care about the perfection of society. They want to use everything in any way they can. Neglecting the laws, they satisfy their own needs by their everyday work and even sometimes criminal means. If you'd permit them they'd drink all the water in the ocean. They are consumed with their passions and their wants and these completely occupy them.

Perhaps it is not possible to achieve a truly ideal society. But one achievement has been accomplished and improved upon by mankind for many centuries. This is the building of a legal society. This can be achieved. New Uzbekistan aspires to that end.

All the five fingers found on one hand are, of course, not equal in length. And so the capabilities of every person are also different. In the social context this means that it is impossible to establish an equal standard of living for all. But the law has equal power for all, and all people "despite their sex, race, ethnicity, language, religion, social origin and conviction are equal before the law" (Article 18). Even rights are also defined by law and must be in accordance with the principles of social justice (Article 18).

Sensing that one is equal with other people, despite one's rights, is one of the highest values that people have esteemed for many centuries. What will this lead to? As is underscored in Article 20 this expresses the basis for a person's approach towards living: "people, in realizing their own rights and freedoms, must not breach the legal interests, rights and freedoms of other people, nor of the state and society." To live in a way which will not disturb others is also one of our basic duties.

Such convictions as "do not take someone's goods, and do not offend someone" are convictions which have been propagated by our people for many centuries. The meaning of many articles of our constitution also express our national dreams and aspirations.

When say that our duty is our honour, this is right. And when we say that our responsibility is our honour, this also is

correct. But our obligations are our honour also. If we approach our problems from this viewpoint, we will find that all the important bases for honour and respect for people in our country can be found in the Constitution of the Republic of Uzbekistan.

Our constitution is a direct measurement of our honour and respect for others as well. We have the right to evaluate the action of any citizen based on this measurement. Because the decision that a society can not live without laws, is a decision that has been concluded by people from the time of Adam until now. In the place where lawlessness is practiced there is no consistency of word and actions. People say one thing and do another, use bribes, fraud is considered as an art, and the laws of social and cultural life acquiesce to the laws of the "criminal world." This eradicates sincerity from the heart and soul of people.

RUZA HAIT (IID UL-FITR) FIRST DAY, RELIGIONS HOLIDAY

Harmony of soul and body

As it is clear to everybody, literature is not religion, and neither is religion, literature. But for Muslims the art of using words is difficult to imagine as being separated from religion. The legacy of Islam was the spiritual basis for using words as an artistic form in the past. The works of our classic poets, especially those of Alisher Navoiy are proof of this. It is necessary to note that no one but Navoiy could propagate Islam in the Turkic language with such success. (This became especially realized for the first time in professor Rahim Vohidov's book *Navoiy and Theology*, published in 1994).

We are not mistaken if we say that time itself entrusted Navoiy to be a great propagator of Islam. We can cite one example as proof of this. The poet counts three cases in which he was inspired to write with a totally religious, creative spirit. *Siroj ul-muslimin* (The Light of Muslims. This was prepared by Suima, the daughter of Gani for publication in 1992, through the Minhoj publishers.)

One educated person who was close to Husain Mirzo, a ruler from Temur's generation said: "In the poems of Navoiy he sings about love and drink and this denigrates Islam!" The poet considered this to be so, but he did not say anything to him. Then he considered writing a work which could explain all foundations of Islam. That was the first reason he considered doing this work.

But he was busy with the anxieties of life and could not finish it. After some years when the poet was around sixty, one respectable person from Samarkand visited Hirat and Navoiy visited him. That man told Navoiy the words that were told to him by his tutor, Khuja Ahror, many years earlier. "Alisher had created many poems, but he had to write one creation for the propagation of Islam"- Khuja Ahror had said. These wishes of a great person who had already passed from this world inspired the poet and he started working again on *Siraj ul-Muslimin*. This was second motivation he had in continuing with his work.

In the end of his work he told about the "Child Farhunda who was a well educated boy who wanted Navoiy's creative work to be useful for people and for many to read it." That was third reason.

There are two small chapters in *Siraj ul-Muslimin* about fasting. "The fourth tenant of Islam is fasting" he said about the rules of fasting. For example it is possible to taste salt or vinegar by touching it to your tongue, and that you would be forgiven if you forgot and ate something during the fasting time.

This is the description of fasting in Navoiy's works with religious fervor. Even in his works Navoiy sung about love and its symbol, a vine. In it we encounter an exhortation towards fasting which is sometimes expressed through direct means. This can also be found in *Hamsa*.

The second chapter of *Hairatul Abror* is also about fasting. The tenants of Islam consist of five duties: faith, prayer, giving alms, fasting, and going on the pilgrimage. In order to fast, it is necessary first of all, to be healthy. This is true. But in order to be healthy also you need to fast. Many convictions of the poet exist about this in his works.

You will feel bad after you eat too much and this is substantiated by medicine. Because in this case all the energy of the body is spent for digesting of food. When you are full it is

difficult to work physically and mentally. Therefore, fasting was ordered by God one month a year. Our parents respected this value. It is clear from fasting your spirit becomes cleaner and your body more healthy.

Fasting not only improves health but it also strengthens the moderation of man's spirit. Of course tolerance is not something easy. It may be hard on you at the beginning but in the end it leads you to victory. Moderation can mean fasting or in general being moderate in eating. This practice has become one of the beliefs in Islam. Therefore as a remedy for many illnesses doctors require dieting. Furthermore, tolerance towards people is one of the important conditions for any lifestyle.

QURBON HAIIT (IID UL-ADHA) FIRST DAY, RELIGIONS HOLIDAY

SECRET OF A VICTIM

The Essence of Pilgrimage and Sacrifice

For many centuries Muslim people celebrate Qurbon Haiit. People who have the possibility to do so, go on pilgrimage during the holiday period.

In light of our independence we have begun a new era to observe our ancient Islamic holidays. These religions holidays are included along with our official state holidays and are work free days. But do all of us fully understand the history and essence of our religious holidays? Why exactly is our Islamic holiday called Qurbon Haiit? Let's begin with this question.

The Prophet Abraham loved his son Ishmael more than his own life. Once God wanted to test his slave, the prophet. There could be no place for two loves in one heart. Abraham had to choose God or his son. Through his angel Gabriel, God ordered Abraham: "Sacrifice your son Ishmael for Me!" Then God sent a message to the prophet in a dream. The prophet considered this to be a sign to make a sacrifice, so he took a hundred camels to Mt. Mino and sacrificed them. But in actuality God wanted his son to be sacrificed.

Abraham's wife was "Mother Hagar." The prophet came to Hagar and told her: "Bath your son and dress him with fine clothes. I want to take him to my friend." The mother did not sense anything wrong and so she did as he asked. The prophet Abraham went in and took a knife made from diamonds and rope.

Ishmael also did not know where his father was leading him, and at that time the devil told Ishmael: "Do not go to Mt. Mino. Your father is going to kill you." Ishmael said to the devil: "My father loves me, why would he kill me?" Then Ishmael understood that it was the devil and threw stones at him and said that he was a slave of God. (This is the reason why when people go on pilgrimage they throw stones at the devil.)

The father and son came to Mt. Mino. The father told his son about God's command and asked his son's permission to carry it out. His son told him: "Do not be a sinner just to save me, I will give my life." Then he said three things. The first was, "Life is sweet, tie up my hands, I could bleed, splatter and spoil your dress and you could become a sinner." The second thing was, "Put my face down and when you use the knife." The third thing was, "Take the rope with blood stains to my mother so it can be a memory of me for her." Ishmael then thought about his mother and the feelings she would have after her son's death. He said good bye to his father and they cried together. Even Mt. Mino trembled at their weeping.

One can see that the son also has such obedience to God's command that he did not care about his own life, but for his father who had to cut his throat and tell him to close his eyes. He asked his father not to grieve after his death. The father tied his hands and legs as his son told him and laid him down and the son agreed with it all. But, however, the knife would not cut Ishmael's throat. Abraham became angry and threw the knife off in the rocks. The knife stuck into a rock and started to shake. Then Abraham said to the knife: "You can penetrate into the rock, but why can't you cut Ishmael's throat?" Through the miraculous power of God the knife replied that God had ordered for it not to cut Ishmael's throat. Then all of the angels petitioned God for Ishmael's life. Because this happened, the sheep which graze in paradise and drink water from the Qavsar

spring are used for sacrifices. After this it became a tradition to sacrifice animals during the time of Qurbon Haiit.

For a long time there has been a debate among religious specialists: Which son of Abraham's was brought for sacrificing, Ishmael or Isaac? Some of them say that it was Ishmael, others say Isaac. And some of them even say that both of them were there. Some of these scientists base their conclusions on our Prophet's words: "I am a son of two slayings." And according to Nosuriddin Rabguziy's book, that statement was about two people to be slain. One of them was Ismael, and the other one was our Prophet's father – Abdullah, since the Prophet's grandfather sacrificed his son.

In the time of his grandfather, Abdulmutallib, the Well of Zamzam had gone dry. And he promised: "If God provide the water I will sacrifice one of my sons to him." Then they cast lots, it fall to Abdullah. In that year water came to the well. But when they wanted to sacrifice Abdullah, a fortune teller said for lots to be cast between Abdullah and ten camels. They continued casting lots until the number rose to one hundred and they all fell to the camels. After that one hundred camels were sacrificed in place of Abdullah. So one of the persons to be sacrificed was Abdullah.

There is a viewpoint that the Jewish people and Christians descended from the prophet Abraham's son, Isaac, and that the Arabs descended from Ismael. The Prophet Muhammad is considered to be a member of a tribe which came from Ismael. Therefore, he referred to Ismael and his grandfather when he spoke about 'the two sacrifices'. Today, Muslims celebrate Qurbon Haiit remembering the story of Ismael. The pilgrimage also is to be conducted during those days.

Navoiy's Dream

To value the present it is necessary to remember the past and think about it. For example, we have to remember what kind of obstacles our people faced in getting permission to go on the pilgrimage. But today we have a different situation. Now more than four thousand citizens of our country go on the pilgrimage every year. All they need is provided for them. They travel on

planes and stay in modern hotels. One more important thing to realize is, to know that it is cheaper to go on the pilgrimage from our country than from neighboring countries.

In the past it was very difficult to go to pilgrimage, financially, travel-wise and with respect to safety considerations as well, as it was very dangerous to make the journey. Just imagine, even such a person as great as Navoiy, dreamed to go there but could not. Many times he prepared everything necessary for the pilgrimage, but every time he was stopped in his preparations at the request of the king, Husain Boiqaro. Firstly, because his presence in the country was important for the state policy and secondly, the situation regarding the borders with Arabic countries was considered to be too dangerous for Navoiy's trip.

In his poems Navoiy told many instances in which he was prevented from going on the pilgrimage. If, our people who do go on the pilgrimage would read about this, they would value the time in which we live more so.

IMPORTANT POLITICAL DATES

MARCH 2. ADMISSION OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN INTO THE UNITED NATIONS (1992)

UNITED NATIONS AND UZBEKISTAN

Experiences of International Union

In the earlier days wise and experienced people talked about the necessity of organizing international unions. In the 19th century such international organizations as the World Meteorological Organization (1837), the World Postal Union (1847), the World Telegraph Union (1865) and the Hague Conferences Organization (1899-1907, which dealt with state relations), all emerged. On the eve of World War II there were approximately twenty international organizations in the world.

In Monaco an International Institute of Peace was founded at the initiative of King Albert in 1903. Historians think that it served as the basis for the League of Nations which was organized later. In 1915 in England the League of Nations proposed a plan to stop the war. On April 28, 1919 the Charter of the League of Nations was adopted. This international union existed until 1946.

The Lesson of War

Every war is a disaster for mankind. From Adam's time people have always desired to live in peace. Therefore, people continue fighting against war, wherever it may exist. They try to prevent it, but when they can not do anything a war breaks out. Two world wars took place in the first half of the 20th century. They brought such devastation that people understood that there was no way to fight against wars except by uniting. The idea of the organization of the United Nations also arose from the bloody battles of World War II. The UN was officially founded on October 24, 1945. In its beginning it had 50 countries as its members.

Target and Task

The UN has six main institutions: the General Assembly, Security Council, Economic and Social Council, Council of Trustees, International Court and the Secretariat. The UN, as it is pointed out in its charter, must support international peace and security, prevent aggressions and any act against peace. It must establish friendly relations between countries while respecting their principles of equality and self determination, the realization of their cooperation in economic, social and cultural fields and it must support them in the realization of this cooperation regardless of their race, sex, language and religion. Currently, the UN consists of approximately 185 member countries.

The Right of Equality

Independence gave us the opportunity to find our place in the world community. This great occasion in the history of our country took place six months after our independence. On March 2, 1992, the Republic of Uzbekistan became a member of the United Nations. Starting on that day our flag waved in front of the building of the UN. The problems of international security and stability started to be discussed with direct participation by our country. Now, as sovereign state Uzbekistan has achieved the right of expressing its own viewpoint regarding solutions for international problems. Soon, our country began practical cooperation with many international organizations. Uzbekistan adopted many important proposals one by one. The most important thing was that our views became points of the discussion.

Initiatives of Uzbekistan

In the 48th session of the United Nation's General Assembly, on September 28, 1993, President Islam Karimov gave a speech. In his speech he focused the attention of world community to the problems of security and stability in our region. He specifically proposed ideas such as a convocation of a UN seminar on security and stability, the composition of such a group in the Security Council for solving international disputes, announcing Central

Asia as nuclear free zone, fighting together against drugs, and solving the problems of Aral Sea.

In 1994 many legislative measures were conducted with the participation of Uzbekistan under the patronage of the UN. They are as follows: a regional seminar on economic aid for Tajikistan (August), a seminar regarding drug addiction (October), a seminar on non-governmental organizations (October), an international conference devoted to the 600th anniversary of Mirzo Ulugbek (October), and an international conference of the World Meteorology Organization which was concentrated on saving the Aral Sea (November).

In 1994 a special commission from the Secretary General of the UN was sent to Afghanistan under Mahmud Mistiriy. This group consisted of the director of the bureau for humanitarian aid to Afghanistan, Missuris Satiris. Members of commission were accepted by President of the Republic of Uzbekistan. During their meetings they discussed the situation in Afghanistan.

In 1995 the President Islam Karimov had a meeting with the deputy of the Secretary General, Mr. M. Gouling. In that meeting they discussed the problems of regional cooperation and security, the problems regarding the stabilization of the situation in Tajikistan and along the Tajik-Afghanistan borders.

In September of the same year at the initiative of Uzbekistan and the direct support of Secretary General a Tashkent seminar-council was held which was concentrated on the problems of security and cooperation in the Central Asian region. Thirty-one countries and six international organizations participated in this work. In that seminar the necessity of solving regional problems by unity, peace and political means was emphasized. Uzbekistan had taken the initiative in another important area.

An international conference of the UN which was concentrated on the problems of the Aral Sea was conducted at our country's request. In October, 1995, in a special meeting of the General Assembly devoted to the 50th anniversary of the UN, President Karimov made a speech. Once more he brought the security and stability of our region to the Assembly's attention, especially the conflict in Afghanistan and situation in Tajikistan.

From the beginning, Uzbekistan was against resorting to war as a means of solving problems. Being a signatory to the NATO

plan for "Cooperation for Peace" was indicative that Uzbekistan had also signed the UN convention regarding the production, use and destruction of chemical weapons.

Representative Office in Tashkent

On October 24, 1993 the UN and its many representatives opened their office in Tashkent. Many departments and programs of this international organization work in Uzbekistan, especially in Tashkent. They are: the Development Program, the Department of High Commission for Refugees, the Department of High Commission on Aid for Afghanistan in Termez, the Organization for Development of Industry, the Children's Fund, the Program on Drug Abuse, and the World Health Organization with its representative offices.

UNESCO and Uzbekistan

The Committee for Education, Culture and Science which is called UNESCO, is one of the influential institutions in the structure of the UN. The relationship between Uzbekistan and UNESCO is becoming closer. During his visit to France, from April 21-24, 1996, President Islam Karimov met with the General Director of UNESCO. In their meeting they discussed the relations between Uzbekistan and such this influential organization. The 660th year anniversary of Amir Temur was celebrated at that time. In the head office of UNESCO the exhibition for the "Prosperity of Education, Science and Culture of the Temurids" was opened. The 2500th anniversary of Khiva and Bukharawere celebrated in 1997 with the participation of representatives from the Executive Council of UNESCO. Now a representative office of UNESCO is working in Uzbekistan. Cooperation between our country and this international organization is being strengthened year by year.

The Link of International Policy

The situation in neighboring Afghanistan is considered to be one of the bloodiest and longest conflicts of the 20th century. It is impossible to solve this conflict without the participation of the

UN and other international organizations. Therefore, the situation in Afghanistan is still one of the main problems regarding the relationship of Uzbekistan with the UN. It is correct to note that at the direct initiative of the President of Uzbekistan, the situation in Afghanistan was brought to the world's attention.

Uzbekistan became an initiator of placing an embargo on supplying weapons to Afghanistan. On March 22, 1996, the UN Security Council adopted a special resolution on Afghanistan. The viewpoints of Uzbekistan and other interested countries were reflected. Placing an embargo was supported by the representatives of such countries as the USA, Iran, Pakistan, Russia and other countries.

On November 18, 1996, a meeting devoted to problems in Afghanistan with the participation of the Organization of the Islamic Conference and 19 countries was held at the initiative of the UN Secretary General. This meeting was considered to be the first meeting devoted to the problems of Afghanistan under UN jurisdiction.

On January 22, 1997, President Karimov received Norbert Hall, the head of a special UN mission to Afghanistan. In this meeting they also talked about situation in Afghanistan and the work which should be done there.

But if to say it honestly, not until the terrorist act of September 11, 2001 in the United States, was sufficient attention given to the words and efforts of our president regarding fighting drugs and terrorism in Afghanistan. September 11 became the day when people took an important step in fighting against terrorism. The UN also started to consider this problem as one of the important problems for mankind. Uzbekistan had advocated fighting together against terrorism. But there is a great difference between supporting and fighting against something. Even before the US started to retaliate against the terrorists attacks, some information agencies blamed Uzbekistan. Of course some interested groups give coverage to these slanderers.

In this situation in 2001, President Karimov made an official declaration. In that declaration he described the essence of fighting against terrorists in Afghanistan and expressed complete support for America and its allies' attacks in this fight. One thing became clear, the President of Uzbekistan was right all along. It is impossible to live in peace without destroying international terrorism.

In conclusion, during its ten years, a historically short period of time, the Republic of Uzbekistan became a member of United

Nations with equal rights. Today, our country and especially its capital, has become one of the important components of international policy.

JULY 2. ADOPTION OF THE STATE SEAL OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN (1992)

OUR STAMP

Each state has its own seal, flag and anthem. Many nations have the habit of finding their origins for these based on the criterion of Western systems. But it was not always so. As it was noted by some Uzbek specialists, the state of Ughuz Khan, whose country covered a vast territory from Iran to Altai, used the concept of **tamgha**, which would be rendered as **herbo** in German. Since that time 2500 years have passed. However, this indicates that the utilization of stamp as a state symbol can be directly traced, at least in part to the Uzbek state system (**Khalq Suzi** April 2, 1992).

It is noted in the works of a historian who studied Mirzo Ulughbek, in the 13-14th centuries in the territory of present day Uzbekistan, a 'stamp tax' was collected from trade caravans. Even the current Russian word **tamojnja** was also taken from the phrase **tamga boji**. That shows that a tax system was also in use there, early on. In the first year of its independence our country acquired its own stamp, and on July 2, 1992, the decree on "The State Stamp of the Republic of Uzbekistan" was adopted.

Today, in different areas of the world Uzbekistan is recognized by its stamp. Today, there is no necessity to explain our stamp to the citizens of our country. But we must not forget that each line, each color and each sign on our stamp has a unique symbolic meaning. On right side of the hoop there is a cotton-plant with an opened lobule, and the left side consists of twigs of wheat. Is this not a precise picture of our beautiful land? On the top there is an eight-sided star which is commonly used in our national art. Inside of it there is a moon and star. There are also symbols which came from our ancestors. The Khumo bird in the middle of the stamp is the symbol of happiness and the love of freedom. On the lower side of the stripes which identify our flag the word, "Uzbekistan" appears. In the law on "The State Stamp of the Republic of Uzbekistan" the buildings in which our state stamp must be shown are listed.

**AUGUST 31. DAY OF REMEMBRANCE
OF THE VICTIMS OF REPRESSION**

LIVES SACRIFICED FOR FREEDOM

Due to our independence the meaning and substance of our holidays has changed. The memory of the nation and its holidays are connected with each other. It is difficult to remember without pain the victims of repression which has occurred in recent history, the last 30 years of our century. Independence has given us the opportunity to remember such devoted and patriotic people.

On May 12, 1999, a special decree by the President of the Republic of Uzbekistan was signed. In that decree it was stated that the victims who perished in the struggle for the freedom and future of our country during the Soviet period, and the thousands of well educated persons who fought for our freedom and tried to awaken our people and should be remembered.

Later, the charitable fund the "Remembrance of the Victims" was organized. And a Square for the Remembrance of the Victims was built in the year 2000 in the place where the victims were shot, near Buzsuv in the Yunusobod District of Tashkent. Starting with August 31, 2001, the observance of the Day of Remembrance began.

We must remember the victims of repression for two main reasons. First, of all the people must never forget those who became victims of repression for our independence and felt strongly about striving for their dreams of freedom and independence. Today, and in the future as well, the ideas raised by them will elucidate the way for our nation. Secondly, on that day, on the eve of our independence holiday, we can value our present era when we remember these patriots who died for our future.

**NOVEMBER 18. ADOPTION OF THE STATE BANNER
OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN (1991)**

CONSTELLATION AND DUTY

A flag is not only a piece of cloth. On November 18, 1991, within 50 days of announcing the independence of our country, the new flag of our state was adopted according to the law regarding "The State Flag of the Republic of Uzbekistan."

In accordance with its acceptance into the United Nations, a meeting of the Society of Turkistan was held in the United States. Representatives from Uzbekistan presented the national banner of our country to them. Our American brothers placed it on the top of their society's building. Many of our compatriots participated in that celebration with their families. Most of them were not born in Uzbekistan, and were not able to come to our country, but all of them respected our flag, because the blood of their motherland flowed in their veins.

On March 2, 1992, when the flag of Uzbekistan was raised in front of the United Nation's building, many of our compatriots who live in America went to witness it. Some of them could not hide their emotions or express with words what they felt in their hearts. The thing which made them so happy was that Uzbekistan had entered the UN with its own state flag. The symbols on the flag contained much meaning. Each country's flag should have symbols which express the dreams of its people. Yes, possessing its own state flag changed the attitude of other countries towards our nation.

Do you still remember the first Navruz celebrations of our independent Uzbekistan? When we celebrated Navruz on March 21, 1992, our flag was proudly waving on every street of our nation's capital. That was our first public holiday after the adoption of our flag. After sunrise on that day the harmony of our flag with nature became clearer. The sky is blue like our flag's upper section. The earth is green like the flag's lower part. The thin red lines are like the red blossoms of a peach tree flourishing in the spring.

We have one moon and twelve stars on our banner. Our year consists of twelve months. From ancient times a year changes after twelve months. This shows that our moon and stars are the symbols of the eternity of our independence. It was impossible not to think about stars on our flag on such a day when Uzbekistan was celebrating Navruz as an independent state.

So, what is the meaning of the twelve stars on our flag? There are two types of chronology in the East. One is based on the moon and the other on the sun. The first is known as lunar chronology and second as solar. The solar chronology is based on changes connected with the sun and the lunar with changes based on the moon.

But in reality, of course, the earth revolves around the sun in one year. And, during one year the sun revolves around twelve constellations. The sun stays on each of them for one month. The first of them is Hamal. On Navruz during day the sun moves from the last constellation, Hut to the first, Hamal. A new cycle and year begins on that day. The twelve stars on our banner are the symbols of these constellations.

DECEMBER 10. ANNOUNCEMENT OF THE NATIONAL ANTHEM OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN (1992)

THE MIRACLE POWER OF SIXTY WORDS

On December 10, 1992, soon after Uzbekistan became independent our national anthem was adopted. Its music was created by Mutavakkil Burhonov.

Now it has almost been ten years since we (have) heard it being played, standing as we listen to it. We are glad that we have such a motherland. In some situations when our anthem is played abroad we have the opportunity to compare it with the anthems of other countries. There is a proverb that everybody likes their own ways and things. But we can not apply this to our anthem. Because, in actuality Mutavakkil Burhonov created the best example of anthems.

In this small anthem we can see that many important aspects of Abdulla Oripov's creation was expressed in the most simple and best of ways. In the first place, the spirit of patriotism is raised to the highest level by it. Secondly, the text of the anthem is very simple and understandable. Thirdly, each word of the anthem has particular social significance.

The text of the anthem itself consists of only four strophes. If we take into consideration that the refrain occurs twice, the leaves only twelve lines for all the words to be expressed. According to traditional poetic meter, a poem consists of eleven syllables. This requires the end of a word after the sixth syllable in each line, and that a new word starts with the seventh syllable. This is considered to be the most alternating rhythm in accordance with all the requirements of anthem music. So now, even young children who go to kindergarten can easily learn our anthem by heart.

However, what ideas or concepts could the author convey in the text which consists of only 132 syllables? First, a description of a motherland known as Uzbekistan is given. It is expressed with various words such as 'lovely Uzbekistan', 'my sunny and free motherland', and 'wonderful motherland.'

It is necessary to note one important thing regarding this. In the first line the author could have simply written, 'free country'. But an anthem should express the feelings of each citizen as though the words were from their own heart. Therefore, by conveying this in Uzbek, the poet wrote, 'my free country'. And even though only one word was changed in the anthem, it became more personal to the citizens, as their own.

Secondly, a description of the people is given. This description is conveyed with the words, 'Uzbek', 'people', 'ancestors', and 'generations'. Since the notion of 'people' usually consists of two important aspects, the words 'great people' are written first. As is well known, during the Soviet time there was only one "great people." Everybody had to refer to them as 'big brother', and the rest of people were 'younger brothers'. In our anthem the characteristics of the people and their motherland are combined. But it is only in an abstract manner that we make this distinction between the two. In reality, all the words that are said about the country, should be applied to the people as well.

Thirdly, our anthem speaks of our independence. The meaning of the words in the third refrain are as follows: At a time when people become empowered, it is not difficult to feel the glories of independence.

Fourthly, a spirit of eternity permeates the anthem. Sentences like "the spirits of the ancestors will help you," and "your wings are your young and free generations," and "long live my motherland," help illustrate this theme. An anthem, a flag and a state seal are all the sacred possessions for each citizen of every country.

English Stylistic Editor, *John O'Farrell*

Central Asian – American Partnership for Academic Development

МУАЛЛИФ ҲАҚИДА

Адабиётшунос, публицист.

1954 йили Бухоронинг Вобкент туманидаги Қирғизон қишлоғида туғилган. Ўрта мактабни (1971) Олтин медаль, ТошДУ (ҳозирги Ўзбекистон Миллий университети) журналистика факультетини имтиёзли диплом билан тугатган (1976). Филология фанлари номзоди (1985). Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси (1993), Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Фан ва технологияларни ривожлантиришни мувофиқлаштириш қўмитаси (2006) аъзоси. Халқаро Аҳмад Яссавий мукофотини (1994), иккинчи даражали иккинчи котиб дипломатик мартабасини (1995) олган. «Тафаккур» ҳамда «Сирли олам» журналлари, «Маърифат гулшани» газетаси таҳрир ҳайъати аъзоси, «Меҳнат шухрати» ордени соҳиби (2001).

Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Алишер Навоий номидаги Тил ва адабиёт институти (1976–1994), Ташқи ишлар вазирлиги (1994–1997), Ўзбекистон Республикаси Президенти дево-нида (1997–2000) ишлаган.

2000 йил январидан Республика Маънавият тарғибот (собиқ «Маънавият ва маърифат») маркази раҳбари ўринбосари.

Навоийшунослик, таржимашунослик, тасаввуфшунослик, умуман, маънавият ва маърифат, миллий ғоя ва миллий мафкура бўйича кўплаб мақолалар, эшиттириш ва кўрсатувлар, шунингдек, «Таржи-ма санъати» (1978, 1980, 1985), «Озарбойжон-ўзбек адабий алоқала-ри саҳифалари» (Боку, 1985, рус ва озарбойжон тилларида), «Ўзбекис-тонда бадиий таржима тараққиёти» (1986), «Ўзбекистонда тар-жимачилик» (1988) китоблари, «Вобкент тумани» (2002), «Ўзбекис-тон миллий энциклопедияси» (12 жилд, 2000–2006), «Ислоҳ» (2004) энциклопедияси муаллифларидан бири, «Лермонтовнинг ўзбек таржи-монлари» (1989, А. Матёқубов билан ҳамкорликда), «Навоийнинг шеър-шунос шогирди» (1990), «Навоий асарлари таржималари» (1991), «Ишқ, ошиқ ва маъшук» (1992), «Хожа Баҳоуддин ҳақиқати» (1994), «Бай-роқ, бурж ва бурч» (1995), «Нақибанд ва Навоий» (1996), «Луқмайи ҳалол» (1997), «Бешик» (1998), «Ҳижоб» (1999), «Миллий мафкура – халқ таянадиган куч» (2000), «Демократия – фуқаролик жамияти» (2002), «Давлатимиз рамзлари» (2003, Ш. Жумаев билан ҳамкорлик-да), «Мадҳия» (2004), «Ҳомийлар ва шифокорлар йили: мазмун ва мо-ҳият» (2006, Қ. Аъзам, А. Иброҳимов, Ш. Жумаев, У. Олтинов, А. Ёқуб-ов билан ҳамкорликда), «Ижтимоий ҳимоя йили: мазмун ва моҳият» (2007, М. Ҳожиматов, Ш. Жумаев, У. Олтинов билан ҳамкорликда), «Истиқлол – бахтим, саодатим...» (2007) китоблари муаллифи.

Мактабларда ўзбек адабиёти бўйича дастур (5–11-синфлар, 1991, 2006), мажмуа (10-синф, 1993, 1995, 1997), дарслик (8-синф, 2006), «Ўқитувчилар учун методик қўлланма» (2006) тузишда иштирок этган.

МУНДАРИЖА

Истиқлолий тасаввур	4
<i>Биринчи боб. Байрам билан бошланган тарих</i>	5
Замон ва байрам	5
<i>Иккинчи боб. Умумхалқ байрамлари</i>	11
1 январь – Янги йил байрами. <i>Йил янгиланган кун</i>	11
8 март – Хотин-қизлар куни. <i>Суянчиқларимиз</i>	14
21 март – Наврўз байрами. <i>Наврўзнинг янги умри</i>	20
9 май – Хотира ва қадрлаш куни. <i>Моҳият</i>	37
1 сентябрь – Мустақиллик куни. <i>Бунёдкорлик замони</i>	42
1 октябрь – Ўқитувчилар ва мураббийлар куни. <i>Мақсад – тарбия</i>	60
8 декабрь – Конституция куни. <i>Ҳуқуқ, эркинлик ва бурч</i> ...	65
Рамазон ҳайити. <i>Ҳам жисм, ҳам руҳ майли</i>	76
Қурбон ҳайити. <i>Қурбонлик сирини</i>	92
<i>Учинчи боб. Муҳим сиёсий саналар</i>	99
2 март – Ўзбекистон Республикаси Бирлашган Миллатлар Ташкилотига аъзо бўлган кун. <i>БМТ ва Ўзбекистон</i>	99
2 июль – Ўзбекистон Республикаси Давлат герби қабул қилинган кун. <i>Тамғамиз</i>	107
31 август – Қатағон қурбонларини ёд этиш куни. <i>Ҳуррият меҳробига тикилган жонлар</i>	108
18 ноябрь – Ўзбекистон Республикаси Давлат байроғи қабул қилинган кун. <i>Байроқ, бурж ва бурч</i>	111
10 декабрь – Ўзбекистон Республикасининг Давлат мадҳияси қабул қилинган кун. <i>Олтмиш сўзнинг соҳир қудрати</i>	118
От автора	126
<i>Глава I. История начинается с праздника</i>	127
<i>Глава II. Всенародные праздники</i>	
1 января – Новый год	129
8 марта – День женщин	131
21 марта – Навруз	132
9 мая – День памяти и почестей	136
1 сентября – День Независимости	137

1 октября – День учителей и наставников	140
8 декабря – День Конституции	141
Мусульманские праздники	145
Глава III. Важные политические даты	149
2 марта – День вступления Республики Узбекистан в Организацию Объединенных Наций	149
2 июля – День принятия Государственного герба Республики Узбекистан.	153
31 августа – День поминовения жертв репрессий	154
18 ноября – День принятия Государственного флага Республики Узбекистан.	154
10 декабря – День принятия Государственного гимна Республики Узбекистан.	155
Introduction	158
Public holidays	161
January 1. New Year. <i>The day wich begins a year</i>	161
March 8. Women's day. <i>Our support</i>	162
March 21. Navrooz. <i>The New Life of Nawrooz</i>	163
May 9. Day of honor and remembrance. <i>Essence</i>	166
September 1. Independence Day. <i>Time of Greation</i>	168
October 1. Teacher's and Tutor's day. <i>The purpose is colocation</i>	174
December 8. Constitution Day. <i>The right, freedom and duty</i>	177
Ruza Haiit (Iid ul-fitr) first day, religions holiday	180
Qurbon haiit (Iid ul-adha) first day, religions holiday	182
Important political dates	186
March 2. Admission of the Republic of Uzbekistan into the United Nations (1992)	186
July 2. Adoption of the state seal of the Republic of Uzbekistan (1992)	191
August 31. Day of Remembrance of the victims of repression	192
November 18. Adoption of the state banner of the Republic of Uzbekistan (1991)	192
December 10. Announcement of the National anthem of the Republic of Uzbekistan (1992)	194
<i>Муаллиф ҳақида</i>	196

О-49

Олим, Султонмурод.

Байрамларимиз / С. Олим; Республика маънавият ва маърифат кенгаши, Миллий ғоя ва мафкура илмий-амалий маркази. — Т.: «Маънавият», 2008. — 200 б.

**ББК 65.5 (5Ў)
ББК 66.3 (5Ў)67**

СУЛТОНМУРОД ОЛИМ (ОЛИМОВ)

БАЙРАМЛАРИМИЗ

Тошкент «Маънавият» 2008

Таржимонлар: *Ф. Ҳамроев, Ф. Сатимов*
Муҳаррирлар: *С. Аҳмедов, О. Ключева*
Мусаввир *Н. Попов*
Техн. муҳаррир *Т. Золотилова*
Мусахҳиҳ *О. Бозорова*
Компьютерда саҳифаловчи *Ш. Соҳибов*

Теришга 18.03.2007 й.да берилди. Босишга 11.01.2008 й.да рухсат этилди. Бичими 60x90 1/16, Таймс гарнитураси. Офсет босма усулида босилди. Шартли б.т.12,5 + 1,0 рангли вкл. Нашр т. 13,3. 3500 нусха. Буюртма № 291/41. Нархи шартнома асосида.

«Маънавият» нашриёти. Тошкент, Буюк Турон, 41-уй. Шартнома 01–08.

“Polirareg” Ўзбекистон—Россия қўшма корхонаси ва Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг Гафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи билан ҳамкорликда чоп этилди. Тошкент, Жаҳон Обидов кучаси, 160-уй, Шайхантаҳур кучаси, 86-уй.